

Фр. М. Зостојевски

ДВОЈНИК

Фјодор Михајлович
Достојевски

ДВОЈНИК

Превела:
Људмила Михаиловић

Наслов оригинала:
Фёдор Михайлович Достоевский
Двойник
1846.

MMXV

ГЛАВА ПРВА

Било је скоро осам сати изјутра кад се титуларни саветник Јаков Петровић Гољаткин пренуо из дугог сна, зевнуо, протегав се и најзад сасвим отворио очи. Два–три минута је, истина, лежао непомично у постељи, као човек који није потпуно уверен да ли се пробудио или још непрестано спава, да ли је јава и стварност све што се око њега дешава, или је наставак његових збрканих буновних снова. Али убрзо чула господина Гољаткина почеше јасније и разговетније да примају обичне свакодневне утиске. Као стари знанци гледали су га: прљавозелени, почађали и прашњави зидови његове мале собе, орман од махагонија, столице у имитацији тога дрвета, сто обојен црвено, отоман пресвучен црвенкастом мушемом са зеленим цветићима, и, најзад, одело, које је јуче у брзини скинуо и згужвано бацио на отоман. Најзад му је и сиви јесењи дан, мутан и прљав, тако љутито, с таквом киселом гримасом завирио кроз мутно окно у собу да господин Гољаткин више никако није могао сумњати да није у некаквом бајном царству, него у граду Петрограду, у престоници, у Шестолавочној улици, на трећем спрату врло велике и солидно грађене куће, у сопственом стану.

Кад је учинио то важно откриће, господин Гољаткин грчевито склопи очи, као да жали за недавним сном и жели да га врати за који тренутак. Али после једног минута једним скоком ђипи из постеље, вероватно схвативши најзад идеју око које су му се врзмале до сада расејане и слабо сређене мисли, чим је скочио из постеље, притрчао је округлом огледалцу, које је стајало на орману. Иако је глава коју је огледало показивало била дремљива, кратковида и прилично ћелава, и била тако безначајна да на први поглед не би изазвала ничију нарочиту пажњу, ипак је, изгледа, њен сопственик остао потпуно задовољан оним што је видео у огледалу. „Баш би било зло“ – рече господин Гољаткин полугласно – „баш би било зло кад бих данас у

нечем подбацио, кад нешто не би испало како треба – кад би искочила нека непотребна бубуљица, или се десила нека друга непријатност; уосталом, засад је добро, засад све иде добро.“

Сав срећан што све иде добро, господин Гољаткин врати огледало на старо место па, без обзира на то што је бос и у одећи у којој је обично спавао, притрча прозору и с великим интересовањем поче нешто очима да тражи по дворишту на које су гледали прозори његова стана. Изгледа да га је и оно што је у дворишту нашао потпуно задовољило, лице му се озарило самозадовољним осмејком. Затим – пошто је пре тога завирио иза преграде у кутак Петрушке, свога собара, и уверио се да у њему нема Петрушке – пришао је на прстима столу, отворио једну фиоку, претражио крајњи кутић те фиоке и извадио најзад, испод старих пожутелих хартија и којекаквих тричарија, зелени, отрцани новчаник, отворио га опрезно – и пажљиво и са задовољством погледао у његов најскривенији преградак.

Вероватно је свежањ зелених, сивих, црвених и различитих шарених банкнота исто тако љубазно и с одобравањем погледао господина Гољаткина: озарена лица ставио је пред себе на сто отворен новчаник, и чврсто протрљао руке у знак највећег задовољства. Најзад је извадио свој драги свежањ новчаница и по стоти пут, уосталом, од јучерашњег дана, почео да их пребројава, пажљиво трљајући сваку међу палцем и кажипрстом. „Седам стотина педесет рубаља у банкнотама!“ заврши напослетку полугласно. – „Седам стотина педесет рубаља... прилична свота! Лепа свота“ – настави дрхтавим, помало разнеженим гласом од задовољства, стежући свежањ у рукама и смешкајући се значајно. – „То је врло лепа свота! За свакога лепа свота! Хтео бих да видим човека за кога би та свота била ништавна. Таква свота може далеко одвести човека...“

„Али шта је то“ – помисли господин Гољаткин – „где ли је Петрушка?“ Још у истој оној одећи завири по други пут иза преграде. Петрушка и овог пута није био иза преграде, а љутио се, жестио и био ван себе једино самовар, стављен тамо на под, непрестано претећи да ће прекипети; ватрено и журно је нешто брбљао на свом

замршеном језику, врскајући и шушкајући господину Гољаткину отприлике ово: „Узмите ме“ – као – „добри људи; одавно сам спреман и готов.“

„До врага!“ помисли господин Гољаткин. – „Та лена хуља може, на крају крајева, да доведе човека до беса; куд ли се то само скита?“ У оправданој љутини, изиђе у предсобље и мали ходник с вратима на крају, која су водила у трем, одшкрину мало та врата и угледа свога слугу окруженог приличном гомилом свакојаке служинчади, домаћег и придошлог шљама. Петрушка је нешто причао, остали су га слушали. Очеvidно се господину Гољаткину ни тема разговора ни сам разговор нису свидели. Зовнуо је одмах Петрушку и вратио се у собу зловољан, чак нерасположен. „Та би хуља продала човека за грош, тим пре господара“ – помислио је у себи – „и продао би, кладио бих се да би продао за мање од копјејке.“ – Но, шта је?...

– Донели су ливреју, господине.

– Обуци је и дођи овамо.

Пошто је обукао ливреју, смешећи се глупаво, Петрушка уђе у господинову собу. Био је невероватно комично дотеран. На њему зелена, веома изношена ливреја, са златним отрцаним ширитима и за човека, изгледа, читав аршин вишег од Петрушке. У рукама је држао шешир, исто тако са ширитима и са зеленим перјем, а о бедру му је лакејски мач у кожним корицама.

Најзад, да би слика била потпуна, Петрушка је, по свом омиљеном обичају да иде увек у неглижеу, као код куће, био и сада бос. Господин Гољаткин загледа Петрушку са свих страна и био је, изгледа, задовољан. Ливреју су очигледно узели на послугу ради некакве свечане прилике. Опажало се још да је за време те смотре Петрушка некако чудновато и с ишчекивањем гледао у господина, и необично радознало пратио сваки његов покрет, што је до крајности бунило господина Гољаткина.

– А кочије?

– И кочије су дошле.

– На цео дан?

– На цео дан. Двадесет пет рубаља.
– И ципеле су донели?
– И ципеле су донели.
– Глупане! Зар не умеш рећи: донели су их, господине. Дај их овамо.

Пошто је изразио задовољство што су му ципеле по нози, господин Гољаткин затражи чак и да се умије и обрије. Обријао се врло брижљиво, исто се тако умио; на брзу руку попио чај и приступио главном, коначном одевању: обукао је готово још сасвим нове панталоне, затим напрсник са бронзаним дугметима, прслук с лепим цветићима отворене боје, око врата везао шарену свилену кравату и најзад навукао исто тако нов и брижљиво очеткан мундир.

Док се облачио, неколико је пута с љубављу погледао у своје ципеле, сваки час дизао сад једну, сад другу ногу, дивио се њиховом облику и све је нешто шапутао себи у браду, а покаткад одговарао изразитом гримасом на своју мисао. Тoga јутра, уосталом, био је господин Гољаткин до крајности расејан, јер није скоро ни опазио како се Петрушка, који му је помагао у одевању, смешка и кревели на његов рачун. Најзад, кад је посвршавао све што је требало и сасвим се обукао, погледа са задовољством Петрушку који се обуо и на тај начин био такође потпуно спреман, и кад виде да је већ све урађено и нема више шта да се чека, журно стрча низ степенице, мало узнемирена срца.

Плаве, најмљене кочије, с неким грбовима, бучно приђоше улазу. Петрушка, намигујући кочијашу и некаквим беспосличарима, поможе господину да се попне у кола, и невештим гласом и једва уздржавајући глупаво смејање, викну: „Терај!“ – скочи на задњу папучу, и све то сада с хуком и буком, звонећи и тандрчући, крете на Невски проспект.

Тек што плаве кочије изиђоше кроз капију, господин Гољаткин грчевито протрља руке и поче тихо и нечујно да се смеје, као човек весељак коме је комедија успела па се сад и сам врло радује. Али одмах после тог весеља на лицу господина Гољаткина појави се, уместо смеха, неки чудан и забринут израз. Иако је време било

влажно и облачно, он спусти оба прозора на каруцама и поче бржино да проматра пролазнике, десно и лево, правећи озбиљно и достојанствено лице чим би опазио да га неко гледа. На заокрету из Литејне на Невски проспект, задрхтао је од врло непријатног осећања, намрштио се као јадник коме су случајно стали на жуљ, и журно, чак уплашено, стиснуо се у најтамнији кут кола.

Ствар је била у томе што је срео двојицу својих колега, два млада чиновника који су били у служби у истом надлештву у ком и он. И чиновници су, како се учинило господину Гољаткину, били крајње изненађени што овако сретају свога колегу; чак је један од њих показао прстом на господина Гољаткина. Господину Гољаткину се још причинило да га је онај други гласно викнуо по имену, што је, разуме се, врло непристојно на улици. Наш се јунак притајио и није се одазвао. „Каква је то детињарија!“ – поче у себи да размишља. – „шта је ту чудно? Човек у колима; потребна човеку кола, и он узео кола. Гадови! Знам ја њих – балавци, које још треба тући! Они би само да играју крајцарице кад приме плату и да се вуцарају којекуда, то је за њих. Имао бих ја шта да им свима кажем, али нека...“

Господин Гољаткин није довршио, сав је претрнуо. Два хитра казанска коња, добро позната господину Гољаткину, упрегнута у кицошка лака кола, брзо прстигоше његове кочије с десне стране. Господин који је седео у колима, случајно спазивши лице господина Гољаткина, јер је овај доста неопрезно промолио главу кроз прозор од кочија и био, изгледа, исто тако до крајности изненађен тим неочекиваним сусретом, нагнуо се колико је год могао, и врло радознало и заинтересовано почео да загледа у онај кут кола куда је пожурио да се сакрије наш јунак. Господин у лаким колима био је Андреј Филипович, начелник одељења у надлештву у ком је служио господин Гољаткин као помоћник референта.

Кад је господин Гољаткин видео да га је Андреј Филипович сигурно познао, да пиљи у њега и да се он никако не може сакрити, поцрвене до ушију. Да ли да поздрави или не? Да се јави или не? Да се открије или не? – мислио је наш јунак на великој муци. – „Или да се причиним да то нисам ја, да је то неко други који страшно личи на мене, и да се правим као да ништа није ни било. Јест, као да нисам

ја, нисам ја, и готово“ – говорио је господин Гољаткин скидајући шешир пред Андрејем Филиповичем и не скидајући очију с њега. – „Ја, ја, ништа“ – једва је шапутао – „баш ништа, то нисам ја, нисам ја, Андреју Филиповичу, и ето.“ Убрзо су кола престигла кочије, и магнетизам старешинског погледа је престао. Али Гољаткин је још непрестано црвенео, смешио се и нешто мрмљао у себи... „Био сам глуп што се нисам јавио“ – помисли најзад – „требало је просто, одважно и отворено, али господствено рећи: таква и таква ствар, Андреју Филиповичу, и ја сам позван на ручак, и готово!“

Затим, одједном, сетивши се да се обрукао, наш јунак плану као огањ, намршти се и баци страшан, изазивачки поглед у предњи кут кочије, поглед којим је хтео да сатре у прах и пепео све своје непријатеље. Најзад, изненада, по неком надахнућу, трже гајтан који је био привезан за кочијашев лакат, заустави кола и нареди да се окрене натраг у Литејну. Ствар је у томе што је господину Гољаткину затребало, вероватно ради сопственога мира, да каже нешто врло интересно свом лекару, Крестјану Ивановичу. И мада је с Крестјаном Ивановичем био познат одскора, управо посетио га је свега једанпут, прошле недеље, због извесне потребе, лекар је, кажу, што и свештеник – било би глупо крити, а и дужност је његова да зна пацијента.

„Да ли је то све баш тако“ – настави наш јунак силазећи с кола пред улазом једне петоспратне куће у Литејној, пред којом је наредио да се зауставе кочије – „да ли је то све баш тако? Је ли умесно? Је ли згодно? Уосталом, не мари“ – настави он пењући се уз степенице, хватајући дах и умирујући куцање срца које је имало навику да лупа на свим туђим степеницама. – „Не мари, долазим својим послом, и нема ту ничег зазорног... Било би глупо да кријем. Учинићу тако као да, у ствари, нема ништа, него сам тек онако у пролазу... А он ће увидети да тако и треба да буде.“

Расуђујући тако, господин Гољаткин се попе на други спрат и стаде пред станом број пет, на чијим је вратима била лепа, месингана плочица с натписом:

КРЕСТЈАН ИВАНОВИЧ РУТЕНШПИЦ,
доктор медицине и хирургије

Пошто се зауставио, наш јунак пожури да свом лицу да уљудан и неусиљен израз, с извесном мером љубазности, и спреми се да потегне гајтан звонцета. Кад се спремио да потегне гајтан, одмах је и доста умесно размислио: није ли боље да то учини сутра, јер засад нема велике потребе. Али како је одједном чуо на степеницама нечије кораке, одмах је променио своју нову одлуку те тако, уосталом врло одлучно, зазвони на вратима Крестјана Ивановича.

ГЛАВА ДРУГА

Доктор медицине и хирургије Крестјан Иванович Рутеншпиц, веома здрав човек, мада већ у годинама, густих, проседих брва и зализака, изразита, сјајна погледа, којим је, рекло би се, одгонио све болести, и најзад с високим одликовањем – седео је то јутро у свом кабинету у удобној наслоњачи, пио каву коју му је својеручно донела његова докторка, пушио цигару и с времена на време преписивао својим пацијентима рецепте. Кад је преписао последњи лек неком старчићу који је боловао од хемороида, и оболелог старчића испратио на споредна врата, Крестјан Иванович седе да чека наредног пацијента. Уђе господин Гољаткин.

Изгледа да Крестјан Иванович никако није очекивао нити желео да види пред собом господина Гољаткина, јер се одједном за тренутак збунио и нехотице испољио на лицу чудан, чак би се могло рећи и незадовољан израз. Како се господин Гољаткин готово увек некако незгодно збуњивао и губио у тренуцима кад се дешавало да ради својих личних послова треба да се нађе с неким лице у лице, тако се и сад – пошто није припремио прву реченицу која је за њега у таквим приликама била прави камен спотицања – прилично збунио и нешто промрмљао, ваљда извињење, и не знајући шта даље да чини, узео столицу и седе. Али кад се сетио да је сео непонуђен, одмах је осетио своју непристојност и пожуривши се да поправи погрешку непознавања света и лепог понашања, одмах устаде с места које је био заузео без понуде. Затим, пошто је дошао к себи и нејасно опазио да је учинио две глупости одједанпут, ни часа не часећи решио се на трећу, то јест, покушао је да се оправда, смешкао се и прогунђао нешто, поцрвенео, збунио се, значајно заћутао и, најзад, коначно сео да се више не диже; само, за сваки случај, осигурао се оним својим изазивачким погледом који је имао необичну снагу да, у мислима, сатире и претвара у пепео све непријатеље господина Гољаткина.

Поврх тога, тај је поглед потпуно изражавао независност господина Гољаткина, то јест говорио је јасно да је господин Гољаткин човек на свом месту, који има свој живот као и остали, и да га се ништа друго не тиче. Крестјан Иванович се накашља, уздахну, очигледно као да одобрава и пристаје на све то, и упери инспекторски упитни поглед у господина Гољаткина.

– Крестјане Ивановичу – поче господин Гољаткин смешкајући се – дошао сам да вас по други пут узнемирим, и сад вас по други пут молим да будете снисходљиви... – Господин Гољаткин очевидно није налазио речи.

– Хм... да! – проговори Крестјан Иванович, испусти из уста млаз дима и стави цигару на сто. – Али ви треба да се држите упутства, објаснио сам вам да се ваше лечење састоји у промени ваших навика... да се забављате, да похађате познанике, пријатеље, уједно да не будете ни непријатељ чаше; и у исто време да се држите веселог друштва.

Непрестано се смешкајући, господин Гољаткин пожуре да примети како му се чини да је он као и сви остали, да он живи у својој кући, да има забава као и сви... да он, наравно, може посећивати позориште, јер, као и сви, има за то средстава; да преко дана иде на посао а увече је код своје куће; да му баш ништа не фали; приметио је чак, узгред, да он, како му се чини, није гори од других, да живи у свом стану, и најзад, да има Петрушку. Ту господин Гољаткин застане.

– Хм! – такав живот није оно што сам мислио. Хтео сам да вас питам сасвим друго. Интересовало ме је да знам јесте ли ви љубитељ весела друштва, да ли весело проводите време... Какав начин живота сад водите, меланхоличан или весео?

– Ја, Крестјане Ивановичу...

– Хм!... рекох – прекиде га доктор – треба из основе да преиначите цео свој живот и донекле преломите своју нарав. (Крестјан Иванович јако нагласи реч „преломите“ и за тренутак застане са врло значајним изразом.) Да се не туђите весела живота, да посећујете позориште и клуб, и у сваком случају, да не будете

непријатељ чаше. Не треба седети код куће.

– Ја, Крестјане Ивановичу, волим мир – проговори господин Гољаткин и погледа значајно у Крестјана Ивановича тражећи очевидно речи да би срећније изразио своју мисао. – У стану смо само ја и Петрушка... хоћу да кажем мој слуга. Хоћу да кажем, Крестјане Ивановичу, да ја идем својим путем, нарочитим путем, Крестјане Ивановичу. Имам свој живот и, како ми се чини, ни од кога не зависим. Ја, Крестјане Ивановичу, такође излазим да шетам.

– Како?... Да! Али данас није пријатно шетати: време је ружно.

– Јесте, Крестјане Ивановичу. И, премда сам ја миран човек, Крестјане Ивановичу, као што сам већ имао част да вам објасним, ипак је мој пут посебан, животни пут је широк... Ја желим... желим тиме да кажем... Извините ме, Крестјане Ивановичу, не уmem лепо да говорим.

– Хм!... ви кажете...

– Кажем да ме извините, Крестјане Ивановичу, што, чини ми се, не уmem лепо да говорим – рече господин Гољаткин готово увређеним тоном, мало сплетено и збркано. – У том погледу, Крестјане Ивановичу, ја нисам као други – додаде он с неким нарочитим осмејком – и не уmem много да причам, и нисам учио да китњасто говорим. Зато ја, Крестјане Ивановичу, радим, зато ја радим, Крестјане Ивановичу.

– Хм... Како ви то... радите? – одврати Крестјан Иванович. За тренутак наста ћутање. Доктор некако чудно и неповерљиво погледа господина Гољаткина. И господин Гољаткин са своје стране прилично неповерљиво погледа испод ока доктора.

– Ја, Крестјане Ивановичу – настави господин Гољаткин све у истом тону, донекле раздражен и забринут крајњом упорношћу Крестјана Ивановича – ја, Крестјане Ивановичу, волим мир, а не бучан светски живот. Тамо код њих, говорим о отменом свету, Крестјане Ивановичу, треба да знаш ципелама глачати паркет... (ту господин Гољаткин лако заструга ногом по поду), то се само тражи; и каламбуре исто тако траже... и треба умети правити фине комплименте... ето шта тамо траже. А ја то нисам учио, Крестјане

Ивановичу – све те мајсторије нисам учио, нити сам имао кад. Ја сам прост и једноставан човек, немам спољашњег сјаја. Ту ја, Крестјане Ивановичу, предајем оружје, полажем га, како се то каже.

Разуме се да је господин Гољаткин све то изговорио с таквим изразом који је јасно давао на знање да наш јунак нимало не жали што у том смислу полаже оружје, што није учио те мајсторије, него баш напротив. Крестјан Иванович га је слушао, гледао у земљу с врло непријатном гримасом на лицу, и као да је унапред нешто слутио. После тираде господина Гољаткина настаде доста дуго и значајно ћутање.

– Чини ми се да сте се нешто удаљили од теме – рече најзад Крестјан Иванович полугласно – право да вам кажем, нисам вас могао сасвим разумети.

– Ја нисам вешт да лепо говорим, Крестјане Ивановичу, као што сам већ имао част да вам напоменем. Крестјане Ивановичу, нисам красноречив – рече господин Гољаткин овога пута оштрим и одлучним тоном.

– Хм!...

– Крестјане Ивановичу! – поче опет господин Гољаткин, тихим али врло значајним гласом, некако свечано, застајкујући после сваке своје тврдње. – Крестјане Ивановичу, кад сам ушао овамо, почео сам да се извињавам. Сад то понављам, и молим вас да будете извесно време снисходљиви. Крестјане Ивановичу, ја немам шта да кријем од вас. Ви и сами знате да сам ја мали човек али, на своју срећу, ја не жалим што сам мали човек. Напротив, Крестјане Ивановичу, и, да вам све кажем, ја се чак и поносим тиме што нисам велики човек, него мали. Нисам интригант – и тиме се исто тако поносим. Не радим потајно, него отворено, без лукавштина и мада бих и ја другима могао да шкодим, и то добро да нашкодим, и чак знам и коме и како, али, ето, ја не желим да се упрљам, и у том смислу, Крестјане Ивановичу, перем руке. Кажем да их у том смислу перем, Крестјане Ивановичу. – Господин Гољаткин за тренутак заћута значајно: говорио је с кротким одушевљењем.

– Ја идем право, Крестјане Ивановичу – настави наш јунак –

отворено и без околишних путева, јер их презирем и остављам то другима. Не трудим се да понизим оне који су можда бољи од мене и од вас... то јест, хтео сам да кажем од мене и од других, Крестјане Ивановичу; нисам хтео да кажем: од вас. Наговештавања не волим; мизерне дволичности не марим; клевета и сплетака се гнушам. Маску стављам само кад је маскарада, не носим је свакодневно пред људима. Питам вас сад, Крестјане Ивановичу: како бисте се ви осветили своме непријатељу, највећем свом непријатељу, ономе кога бисте сматрали таквим? – заврши господин Гољаткин и баци изазивачки поглед на Крестјана Ивановича.

Мада је господин Гољаткин све то изговорио необично јасно и разговетно, сигурно, мерећи речи и рачунајући на сигуран ефект, ипак је сад с немиром, с великим немиром, крајњим немиром гледао у Крестјана Ивановича. Сав се претворио у очи и плашљиво, тужно и нестрпљиво очекивао да му Крестјан Иванович одговори. Али на велико изненађење и потпуно запрепашћење господина Гољаткина, Крестјан Иванович промрмља нешто себи у браду, затим привуче фотељу к столу и доста суво, усталом учтиво, напомену Гољаткину отприлике ово: да му је време скупо, да њега, Гољаткина, некако не схвата потпуно, усталом, да је спреман, колико је то у његовој моћи, да му помогне, али ни у шта друго, што се њега тиче, не улази. Ту узе перо, примаче хартију, изреза лекарски рецепт и рече да ће одмах преписати шта треба.

– Не, не треба, Крестјане Ивановичу! Није то потребно! – проговори господин Гољаткин дигавши се с места и ухвативши Крестјана Ивановича за десну руку. – То, Крестјане Ивановичу, сад уопште није потребно...

Међутим, док је господин Гољаткин све то говорио, у њему је настала нека чудна промена. Његове су сиве очи некако чудно засјале, усне су му задрхтале, сви мишићи, све црте на лицу покренули се, почели да се мичу. Сав је дрхтао. Пошавши за својим првим импулсом и зауставивши руку Крестјана Ивановича, господин Гољаткин стаде непомично као да сам себи не верује и очекује надахнуће за даље поступке.

Тада наста прилично чудан приказ.

Мало изненађен, Крестјан Иванович за тренутак оста као прикован на месту у својој наслоњачи и збуњено се упиљи у очи господину Гољаткину, који је исто тако гледао у њега. Најзад Крестјан Иванович устаде, придржавајући се мало за ревер на мундиру господина Гољаткина. Неколико су тренутака стајали тако обојица, непомично, не скидајући очију један с другог. Тада на врло чудан начин дође и до другог покрета господина Гољаткина. Усне му задрхташе, брада заигра, и наш јунак сасвим изненада заплака. Јецајући, климајући главом и ударајући се десном руком у груди, а левом ухвативши се, и он, за ревер домаће хаљине Крестјана Ивановича, покушао је да говори, да одмах нешто објасни, али није могао ни речи да изустити. Најзад се Крестјан Иванович поврати од изненађења.

– Немојте, смирите се, седите! – проговори он трудећи се да господина Гољаткина смести у наслоњачу.

– Ја имам непријатеља, Крестјане Ивановичу, имам непријатеља; имам љутих непријатеља, који су се заклели да ме упропасте... – одговори господин Гољаткин плашљиво и шапатом.

– Мани те се, маните се, какви непријатељи! Не треба спомињати непријатеље! То апсолутно није потребно. Седите, седите – настави Крестјан Иванович и најзад посади господина Гољаткина у наслоњачу.

Господин Гољаткин најзад седе, не скидајући очију с Крестјана Ивановича. Крестјан Иванович, с крајње незадовољним изразом на лицу, поче да корача из угла у угао своје собе. Наста дуго ћутање.

– Захвалан сам вам, Крестјане Ивановичу, врло сам вам захвалан, и осећам добро све што сте сад учинили за мене. До гроба ћу памтити вашу љубазност, Крестјане Ивановичу – рече најзад господин Гољаткин дижући се увређен са столице.

– Маните се, мани те! Кажем вам: мани те се! – одговори Крестјан Иванович доста строго на испад господина Гољаткина, и поново га посади на место. – А шта ви то имате? Испричајте ми какве непријатности имате – настави Крестјан Иванович – и о каквим то непријатностима говорите? Шта је то код вас?

– Не, Крестјане Ивановичу, боље да то сад оставимо – рече господин Гољаткин оборивши очи; – боље оставимо то на страну, за касније... за други пут, Крестјане Ивановичу, за згоднију прилику, кад се све разјасни и маска спадне са неких особа, и понешто изиђе на видело. А засад, разуме се, после овога што се међу нама десило... признајте и сами, Крестјане Ивановичу... Допустите да вам пожелим добро јутро, Крестјане Ивановичу – рече господин Гољаткин овога пута доста одлучно, диже се озбиљно с места и дохвати шешир.

– Па лепо... како хоћете... хм... – (Наста тренутно ћутање.) – Ја, са своје стране, колико могу... и искрено вам добра желим.

– Разумем вас, Крестјане Ивановичу, разумем: сад вас потпуно разумем... у сваком случају, извините што сам вас узнемирио, Крестјане Ивановичу.

– Хм... не, нисам хтео то да вам кажем. Уосталом, како вам је по вољи. С лековима наставите, као и пре...

– Наставићу да узимам лекове као што кажете, Крестјане Ивановичу, наставићу и куповаћу у истој апотеци... И бити апотекар данас је крупна ствар...

– Како? У ком смислу то кажете?

– У сасвим обичном смислу, Крестјане Ивановичу. Хоћу да кажем: данас је свет кренуо тако...

– Хм...

– И да данас сваки деран, не само у апотеци, диже нос пред честитим човеком.

– Хм. Како ви то мислите?

– Ја говорим, Крестјане Ивановичу, о једном познатом човеку... кога обојица знамо, на пример, рецимо, о Владимиру Семјоновичу.

– А!...

– Јест, Крестјане Ивановичу; и ја познајем извесне људе који се сувише не придржавају општег мишљења, мишљења да покаткад кажу истину.

– А!... Како то?

– Тако. То је, уосталом, споредна ствар; дође понекад да се и кувару запржи чорба.

– Шта? Шта да се запржи?

– Кувару да се запржи чорба, Крестјане Ивановичу: то је пословица. Умеју понекад неке да честитају у згодан час, на пример; има таквих људи, Крестјане Ивановичу.

– Да честитају?

– Јест, да честитају, Крестјане Ивановичу, као што је то ових дана учинио један мој добар познаник...

– Један, ваш добар познаник... а! Како то? – упита Крестјан Иванович и погледа пажљиво господина Гољаткина.

– Јест, један мој добар познаник честитао је чин, управо унапређење за асесора, другом, исто тако добром познанику и уз то пријатељу, како се каже, најмилијем другу. Тако уз реч. „Од срца се радујем“ – вели – „што могу да вам, Владимире Семјоновичу, честитам, искрено честитам што сте добили чин. И тим више се радујем што је сад нестало, као што цео свет зна, стрина и тетака које ту уплићу прсте.“ – Ту господин Гољаткин враголасто климну главом и, зажмиравши, погледа Крестјана Ивановича...

– Хм. Тако је казао...

– Јесте, Крестјане Ивановичу, рекао је и одмах погледао у Андреја Филиповича, стрица нашег Владимира Семјоновича. Али шта се мене тиче, Крестјане Ивановичу, што је он постао асесор? Шта се мене тиче? Па још хоће и да се жени, а млеко му се, допустите да кажем, није још осушило на уснама. Тако му је и казао. Тако је, вели, Владимире Семјоновичу! А сад сам вам све рекао; и допустите ми да се удаљим.

– Хм...

– Јест, Крестјане Ивановичу, допустите ми, велим, да се сад удаљим. И онда, да једним каменом убијем два врапца – кад сам момка оног обрукао стрицама и теткама, обратим се Клари Олсуфјевној (било је то прекјуче, код Олсуфија Ивановича), која тек што је отпевала сентименталну романсу, па јој кажем: „Отпевали сте

романсу с осећањем, али вас не слушају искрено.“ И тиме сам, Крестјане Ивановичу, јасно циљао, разумејте, јасно циљао да не траже сада оно што је у њој, већ нешто друго...

– А! А шта он?...

– Прогутао кнедлу, Крестјане Ивановичу, како се каже.

– Хм...

– Јест, Крестјане Ивановичу. То исто рекох и самом старом: „Олсуфије Ивановичу“ – велим – „ја знам шта вам дугујем, врло ценим ваша добротворства којима сте ме одмалена обасипали; али отворите очи“ – кажем – „Олсуфије Ивановичу. Погледајте. Ја поступама искрено и отворено, Олсуфије Ивановичу.“

– А, тако!

– Јест, Крестјане Ивановичу. Ето тако...

– А он шта?

– А шта би, Крестјане Ивановичу, гњавета: и ово и оно, и ја знам тебе, и његово превасходство је прави добротвор – развезао и распекмезио се... А и шта би? Стар је и, како се каже, прилично излапео.

– А! Тако је, дакле, сада!

– Јест, Крестјане Ивановичу. И увек тако: старац једном ногом у гробу, мирише на тамјан, како се каже – али чим испадне нека женска сплетка, одмах је он ту, слуша; не може се без њега...

– Сплетка, кажете?

– Јест, Крестјане Ивановичу, исплели су сплетку. Ту је умешао своје прсте и наш медвед и његов рођак наше миленце. Здружили се с бабама и, разуме се, скували попару. Шта мислите? Шта су измислили да убију човека?...

– Да убију човека?

– Јест, Крестјане Ивановичу, да убију човека, морално да га убију. Пронели глас... ја то једнако говорим о свом добром познанику...

Крестјан Иванович климну главом.

– Пронели су... Признајем вам да ме је чак стид да кажем,

Крестјане Ивановичу...

– Хм...

– Пронели глас да је потписао обавезу за женидбу, да је већ верен с другом... И, шта мислите, коју узима?

– Но?

– Гостионичарку, једну непристојну Немицу код које се храни; уместо да плати дуг, нуди јој руку.

– То они причају?

– Верујете ли, Крестјане Ивановичу? Немица је подла, гадна, бестидна, Каролина Ивановна, ако вам је познато...

– Право да вам кажем, што се мене тиче...

– Разумем вас, Крестјане Ивановичу, разумем, и са своје стране осећам то...

– Реците ми, молим вас, где ви сад станујете?

– Где сад станујем, Крестјане Ивановичу?

– Да... хтео бих... ви сте, чини ми се, пре становали...

– Становао сам, Крестјане Ивановичу, становао, становао сам и пре. Како да не станујем! – одговори господин Гољаткин пропраћајући речи својим ситним смехом и збунивши мало својим одговором Крестјана Ивановича.

– Не, ви нисте добро разумели; ја сам хтео, од своје стране...

– И ја сам хтео, Крестјане Ивановичу, од своје стране, и ја сам исто тако хтео – настави смејући се господин Гољаткин. – Али ја сам се, Крестјане Ивановичу, сувише задржао код вас. Надам се да ћете ми сад допустити да вам кажем збогом...

– Хм...

– Да, Крестјане Ивановичу, ја вас разумем; сад вас потпуно разумем – рече наш јунак, помало позирајући пред Крестјаном Ивановичем. – Дакле, дозволите да вам кажем збогом.

Ту наш јунак стругну ногом и изађе из собе оставивши Крестјана Ивановича крајње запрепашћеног. Док је силазио низ докторове

степенице, смешио се и задовољно трљао руке. На излазу, удахнувши свеж ваздух и осетивши да је слободан, био је чак спреман да призна да је најсрећнији смртник, и онда да оде право у надлештво – кад одједном пред улазом затутњише његове кочије. Он погледа и сети се свега. Петрушка је већ отварао врата. Неко чудно и до крајности непријатно осећање обузе целог господина Гољаткина. На тренутак као да је поцрвенео. Нешто га жацну. Већ је био дигао ногу на папучу кочија кад се одједном окрете и погледа у прозоре Крестјана Ивановича. Тако је! Крестјан Иванович стојао је крај прозора, десном руком гладио записке и прилично радознато посматрао нашег јунака.

„Овај је лекар глуп“ – помисли господин Гољаткин завлачећи се у кочије – „страшно глуп. Можда добро лечи своје болеснике, али је ипак... глуп као пањ.“ Господин Гољаткин се смести, Петрушка викну: „Терај!“ и кочије опет кренуше ка Невском проспекту.

ГЛАВА ТРЕЋА

Цело то јутро имао је господин Гољаткин пуне руке посла. Стигавши на Невски проспект, наредио је наш јунак да кочије стану код Гостиног двора¹. Искочивши из кола, потрча под аркаде у пратњи Петрушке и упути се право у златарску радњу. Видело се већ по самом изгледу господина Гољаткина да му је глава пуна брига и да има страшно много посла. Погодивши цео сервис за ручавање и за чај, за више од хиљаду пет стотина рубаља, и исцењкавши за ту исту суму кутију за цигарете чудног облика и цео сребрн прибор за бријање, господин Гољаткин упита за цену још неких, у извесном смислу корисних и згодних стварчица, заврши тиме што обећа да ће сутра на сваки начин, или можда још данас, послати по погођене ствари, узео број радње, саслуша пажљиво трговца који је тражио капару, и обећа му да ће и капара доћи у своје време. После тога журно поздрави зачуђеног трговца и пође дуж радње праћен читавим јатом трговачких помоћника, непрестано се осврћући на Петрушку и тражећи пажљиво неку нову радњу.

Уз пут је свратио зачас у мењачницу и разменио све своје крупне банкноте у ситније; и мада је при размени изгубио, ипак је разменио, па му је новчаник знатно одебљао, што му је, изгледа, чинило велико задовољство. Најзад се зауставио у радњи разних женских тканина. Пошто је опет пазарио ствари за знатну своту, господин Гољаткин обећа трговцу да ће на сваки начин свратити, узео број радње, а на питање о капари понови да ће у своје време дати и капару. Затим је посетио још неколико продавница, у свима се погађао, питао за цене разних стварчица, понекад се дуго препирао с трговцима, излазио из радње и по трипут се враћао – једном речју, био је необично предузимљив.

Из Гостиног двора наш се јунак упутио у једну познату трговину

намештаја, тамо погодио намештај за шест соба, дивио се једном модерном и веома китњастом женском тоалетном сточићу по најновијем укусу, и пошто је уверио трговца да ће свакако послати по све то, изашао је из радње обећавши, по свом обичају, да ће дати капару, затим свратио још понегде и погађао се за још понешто. Једном речју, његовом трчкарању, изгледа, није било краја. Најзад је ваљда и самом Гољаткину све то почело досађивати. И богзна откуд, почела је одједном да га гризе савест. На пример, он сад ни по коју цену не би пристао да се сретне с Андрејем Филиповичем нити са Крестјаном Ивановичем.

Најзад, градски сат одби три сата по подне. Кад је господин Гољаткин поново сео у кочије, од свих куповина тог јутра имао је стварно само пар рукавица и бочицу мириса за рубљу и по. Како је господину Гољаткину још било и сувише рано, наредио је кочијашу да стане пред један познати ресторан на Невском проспекту, који је до сада знао само по чувењу, изишао је из кочија и свратио да се заложи, одмори и причека извесно време.

Заложивши се онако како се залаже човек који у перспективи има позив на богат ручак, то јест узевши који залогај, да би, како се каже, заварао глад, и попивши чашицу ракије – господин Гољаткин седе у наслоњачу, скромно погледавши унаоколо, мирно се забави неким бедним националним листићем. Прочитавши два–три реда, устаде, погледа се у огледало, удеси се и заглади, затим приђе прозору и погледа да ли су ту његове кочије... а затим опет седе на место и узе новине. Опажало се да је наш јунак био веома узрујан. Кад је погледао на сат и видео да је тек три и четврт и да, према томе, има још прилично да чека, а уз то, кад је расудио да је непристојно да седи тако, господин Гољаткин наручи чоколаду иако му се у то време никако није пила. Пошто је попио чоколаду и приметио да је време мало одмакло, устаде да плати. Одједном га неко удари по рамену.

Он се окрете и опази пред собом двојицу колега из надлештва, оне исте које је јутрос срео у Литејној – врло младе људе и по годинама и по чину. С њима је наш јунак био и овако и онако, нити у пријатељству, нити у отвореном непријатељству. Разуме се, обе стране пазиле су на пристојност, али даљег зближења није било, и

није ни могло бити. У овај час господину Гољаткину је тај сусрет био врло непријатан. Мало се намрштио и за тренутак збунио.

– Јакове Петровичу, Јакове Петровичу – зацвркуташе оба регистратора – зар ви овде? Којим...

– А, то сте ви, господо! – прекиде их журно господин Гољаткин, мало збуњен и скандализован ишчуђавањем чиновника, а уједно и фамилијарношћу њиховог држања, али ипак правећи се по нужди слободан и отресит. – Дезертирали сте, дакле, господо, хе, хе, хе? – И ту да би остао на висини и да би се показао благонаклон према канцеларијској млађарији, с којом се иначе увек држао на потребном одстојању, покуша да једног од младића потапше по рамену. Али присност у овој прилици није пошла за руком господину Гољаткину, и уместо пристојног, својског геста, испало је нешто сасвим друго.

– А наш медвед, седи?...

– Ко то, Јакове Петровичу?

– Па медвед, као да не знате кога зову медведом?...

Господин Гољаткин се насмеја и окрете келнеру да прими кусур. – Говорим о Андреју Филиповичу, господо – настави он свршивши с келнером, и овога пута се врло озбиљна лица обрати чиновницима. Оба регистратора значајно намигнуше један другоме.

– Још седи, и питао је за вас, Јакове Петровичу – одговори један од њих.

– Седи, а? Нека га, господо, нека седи. А питао је и за мене, а?

– Питао је, Јакове Петровичу. Али шта је то с вама, намирисани сте, напомађени, као неки кицош?

– Тек онако, господо, тек онако! Маните се тога... – одговори господин Гољаткин гледајући у страну и осмехну се усиљено. Кад су чиновници видели да се господин Гољаткин смеши, ударише у смех. Господин Гољаткин се мало намршти.

– Пријатељски ћу вам казати, господо – рече наш јунак мало поћутавши као да се одлучио (нека вам буде) да чиновницима нешто повери – ви ме сви господо, познајете, али сте ме досад знали само с

једне стране. У овом случају не треба никог кривити, и признајем да сам и сам био донекле крив.

Господин Гољаткин стисну усне и значајно погледа чиновнике. Чиновници опет намигнуше један другом.

– Досад ме, господо, нисте познавали. Није ми сад баш згодно да се овде објашњавам. Рећи ћу вам само узгред нешто, укратко. Има људи, господо, који не воле околишне путеве и маскирају се само за маскараду. Има људи који не виде прави човеков задатак у вештом глачању паркета ципелама. Има и таквих људи, господо, који неће рећи да су срећни и да задовољно живе ако им, на пример, панталоне добро стоје. Најзад, има људи који не воле да облећу и да се врте напразно, бенаве и улагују, и, што је главно, господо да турају свој нос куд не треба... Ја сам, господо, готово све казао; дозволите ми сад да се удаљим...

Господин Гољаткин застаде. Како су господа регистратори били сада потпуно задовољени, обојица одједном страшно неуљудно прснуше у смех. Господин Гољаткин плану.

– Смејте се, господо, смејте се, засад! Кад поживите, видећете – рече он с осећањем увређеног достојанства, узнемирен и поче да узмиче вратима.

– Рећи ћу ипак још нешто, господо – додаде обраћајући се последњи пут регистраторима – рећи ћу још нешто, јер смо ту у четири ока. Ево, господо, мојих начела: у добру се не понеси, а у злу се не поништи; у сваком случају, никоме не подмећем ногу. Нисам интригант и поносим се тиме. За дипломату не бих био погодан. Каже се још, господо, да птица сама лети на ловца. Истина је, и могу с тим да се сложим; али ко је овде ловац, а ко птица? То је још питање, господо!

Господин Гољаткин ућута значајно и са врло важним изразом, то јест, дигнувши обрве и јако стиснувши усне, поклони се господи чиновницима и затим изиђе оставивши их врло зачуђене.

– Куда заповедате? – упита доста грубо Петрушка, коме је већ ваљда досадило да лута по хладноћи. – Куда заповедате? – упита господина Гољаткина, и сrete његов страшни уништавајући поглед,

којим се наш јунак то јутро већ двапут бранио и који је сад по трећи пут употребио док је силазио низ степенице.

– На Измајловски мост.

– На Измајловски мост! Терај!

„Ручак код њих неће почети до после четири, или чак у пет сати“ – мислио је господин Гољаткин; – „да није прерано? Уосталом, могу ја доћи и нешто раније; то је породични ручак. Могу, дакле, и *san-fason*² као што се каже међ бољим светом. Зашто не бих ја могао *san-fason*? И наш је медвед рекао да ће све бити сан–фасон, и зато и ја тако...”

Тако је мислио господин Гољаткин док му је, међутим, узбуђење све више расло. Видело се како се спрема на нешто, врло мучно, да кажем само толико; шапутао је у себи, десном руком гестикулирао, непрестано извиривао кроз прозоре од кочија – тако да, кад би неко сад видео господина Гољаткина, не би никако рекао да се он спрема да добро руча, интимно и још у породичном кругу, сан–фасон, како се то каже у бољем свету. Најзад, код самог Измајловског моста, господин Гољаткин показа на једну кућу; кочије бучно прођоше кроз капију и застадоше на улазу с десне стране. Кад опази на прозору другог спрата једну женску појаву, господин Гољаткин јој посла руком пољубац. Уосталом, он ни сам није знао шта ради, јер је у том тренутку био просто ни жив ни мртав. Изашао је из кочија блед и сметен, ушао на врата, скинуо шешир, махиално се дотерао и кренуо уз степенице осећајући у коленима малу дрхтавицу.

– Олсуфиј Иванович? – упита он слугу који му је отворио.

– Код куће је, то јест, није код куће.

– Како? Шта кажеш, пријане? Ја... ја сам дошао на ручак, брате. Па ти ме познајеш?

– Како да вас не познајем! Али ми је наређено да вас не примим.

– Ти... ти брате... ти си, брате, сигурно погрешио. То сам ја. Ја сам, брате, позван; дошао сам на ручак – говорио је господин Гољаткин скидајући капут и показујући очигледно намеру да се упути у собе.

– Дозволите, не може се. Забрањено ми је да вас примим, наређено је да вас одбијем. Тако је!

Господин Гољаткин пребледе. У том тренутку отворише се врата која воде у собе и изиђе Герасимич, стари собар Олсуфија Ивановича.

– Јемељане Герасимовичу, они, ето хоће да уђу, а ја...

– А ви сте, Алексејичу, будала. Идите у собе, а овамо пошаљите ону битангу Семјонича. Не може се – рече учтиво али одлучно, обраћајући се господину Гољаткину. – Никако се не може. Моле вас да опростите, не могу вас примити.

– Јесу ли баш тако казали: да ме не могу примити? – запита господин Гољаткин неодлучно. – Опростите, Герасимичу, али зашто се не може?

– Не може никако. Пријавио сам вас; рекли су: замоли да извини. Веле, не могу вас примити.

– Зашто? Како то? Како...

– Дозволите, дозволите!...

– Али како то?

– Али како то? Тако то не иде! Пријавите ме... Како то? Дошао сам на ручак...

– Дозволите, дозволите!...

– Уосталом, то је друга ствар: кад моле да извиним; ипак, дозволите, Герасимичу, како то, Герасимичу?

– Дозволите, дозволите! – бранио се Герасимич и доста одлучно отклањао руком господина Гољаткина, а правио пута двојици госпoде која су у том тренутку улазила у предсобље. Господа која су улазила били су Андреј Филипович и његов синовац, Владимир Семјонович. Андреј Филипович хтеде да проговори нешто, али се господин Гољаткин већ одлучио; већ је излазио из предсобља Олсуфија Ивановича оборених очију, црвен, смешећи се сметена лица.

– Навратићу доцније, Герасимичу; објаснићу се; надам се да ће се

све то без одлагања расветлити – изговори на прагу а делимично на степеништу...

– Јакове Петровичу, Јакове Петровичу... – зачу се глас Андреја Филиповича, који је пошао за господином Гољаткином.

Господин Гољаткин је тада већ био на првом одморишту. Брзо се окренуо Андреју Филиповичу.

– Шта желите, Андреју Филиповичу? – упита он доста одлучним тоном.

– Шта вам је, Јакове Петровичу? Шта сте то?...

– Ништа, Андреју Филиповичу. Ја сам овде сам, за свој рачун. То је мој приватни живот, Андреју Филиповичу.

– Шта?

– Кажем, Андреју Филиповичу, да је то мој приватни живот и, колико се мени чини, ту нема ничег зазорног што се тиче мојих званичних односа.

– Како! Што се тиче званичних... Шта је вама, господине?

– Ништа, Андреју Филиповичу, баш ништа, дрска балавица, ништа више...

– Шта!... Шта? – Андреј Филипович се смете од запрепашћења. Господин Гољаткин, који је дотада, разговарајући с Андрејем Филиповичем одоздо са степеница, гледао тако као да ће му скочити право у очи, кад је опазио да се начелник одељења мало збунио, скоро несвесно учини корак напред. Андреј Филипович узмаче. Господин Гољаткин се попе на једну, па на другу степеницу. Андреј Филипович се обазре узнемирено унаоколо. Господин Гољаткин се одједном брзо попе уз степенице. Још брже, Андреј Филипович скокну у собу и залупи за собом врата. Господин Гољаткин остаде сам. Пред очима му се смрче. Сасвим се збунио и стајао некако тупо замишљен, као присећајући се неког исто тако бесмисленог случаја који се ту скоро догодио. „Ех, ех!“ – прошапута смешкајући се на силу. Одоздо, са степеница, зачуше се, међутим, гласови и кораци, вероватно нових гостију које је Олсуфиј Иванович позвао. Господин Гољаткин се донекле освести, брже подиже оковратник од ракуна,

заклони се њиме колико је могао више и поче силазити низ степенице, батргајући ситним корацима, журећи се и спотичући се. Осећао је неку слабост и утрнулост. Његова је забуна била тако велика да, изишавши на улаз, није причекао кочије, него је преко прљавог дворишта пошао сам до својих кола. Кад је пришао колима и почео да се у њима смешта, господин Гољаткин је у мислима пожелео да пропадне у земљу или бар да се сакрије у мишју рупу заједно с кочијама, чинило му се да све живо у кући Олсуфија Ивановича гледа на њега с прозора. Знао је да би на месту умро ако би се обазро.

– Шта се смејеш, будало? – рече Петрушки, који се спремао да му помогне да уђе у кола.

– Шта имам да се смејем? Не смејем се; куда ћемо сад?

– Хајдемо кући, крећи...

– Терај кући! – викну Петрушка и попе се на задњу папучу.

„Има глас као врана!“ – помисли господин Гољаткин. Кочије су, међутим, већ прилично одмакле од Измајловског моста. Одједном, наш јунак из све снаге повуче за гајтан и нареди кочијашу да се одмах врати. Кочијаш окрете коње и после два минута поново утера кола у двориште Олсуфија Ивановича. – Не треба, будало, натраг, не треба! – повика господин Гољаткин, а кочијаш, као да је очекивао такву наредбу, не одговори на то ништа, него, не заустављајући се код улаза, обиђе унаоколо цело двориште и поново истера на улицу.

Господин Гољаткин се није одвезао кући, него је прешао Семјоновски мост, наредио да се скрене у једну улицицу и стане пред гостионицу на изглед доста скромну. Сишавши с кола, наш јунак исплати кочијаша и тако се најзад ослободи својих кочија. Петрушки је наредио да иде кући и да га чека док се не врати, а сам уђе у гостионицу, узе засебну собу и нареди да му донесу ручак. Осећао је да му је врло зло и да му је у глави врло збркано и хаотично. Дуго је узбуђено ходао по соби, најзад је сео на столицу, подупро главу рукама и почео свом снагом да се труди да понешто у својим садашњим приликама пречисти и расветли...

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Дан, свечани рођендан Кларе Олсуфјевне, кћери саветника Берендјејева, некадашњег добротвора господина Гољаткина, дан који је обележен сјајним и раскошним свечаним ручком, ручком какав одавно нису видели у чиновничким становима крај Измајловског моста и унаоколо, ручком који је пре личио на неки Валтазаров пир него на ручак, и што се тиче сјаја, обиља и достојанствености имао у себи нечег вавилонског: шампањац „Клико“, остриге, воће из дућана Јелисејева и Миљутина³, товни теоци и чиновничка хијерархија. Тај свечани дан, обележен тако свечаним ручком, завршио се сјајним балом, у уском породичном кругу, али ипак сјајним што се тиче укуса, образованости и пристојности. Признајем, наравно, да има и таквих балова, али ретко. Такви балови пре личе на породична весеља него на балове и могу да се приређују једино по кућама као што је, на пример, кућа саветника Берендјејева. Рећи ћу и више: ја чак сумњам да сви саветници могу давати такве балове. О, да сам песник! – разуме се, бар као Хомер или Пушкин, јер се с мањим талентом не бих смео ту гурати – онда бих вам, о, читатељи, светлим бојама и широким потезима насликао цео тај тако свечани дан. Своју бих поему отпочео ручком, нарочито бих нагласио онај дирљиви и уједно свечани тренутак кад се дигла прва здравица у част краљице тога празника. Прво бих вам насликао госте утонуле у смерно ћутање и ишчекивање, које је више личило на Демостеново беседништво него на ћутање. Затим бих вам приказао Андреја Филиповича као најстаријег госта који, ако хоћете, има неко право на првенство, украшеног седом косом и ордењем које пристаје тој седи коси, како устаје и високо диже пехар пенушава вина за здравицу, вина које се нарочито довози из једне далеке краљевине да се њиме служе гости у сличним тренуцима, вина које више личи на божанствени нектар

него на вино. Насликао бих вам госте и срећне родитеље краљице те свечаности, како и они дижу своје пехаре кад и Андреј Филипович и управљају на њега очи пуне ишчекивања. Насликао бих вам како је тај често помињани Андреј Филипович испрва пролио сузе у пехар, затим изговорио честитање и своје жеље, одржао здравицу и испио вино у њено здравље...

Али признајем, потпуно признајем да не бих могао да насликам сву свечаност оног тренутка кад је сама краљица славља, Клара Олсуфјевна, румена као пролећна ружа од блаженства и стидљивости, пресрећна пала нежној мајци у загрљај; како је нежна мајка засузила и како се том приликом расплакао и сам отац, уважени старац и саветник Олсуфиј Иванович, кога су од дугогодишње службе издале ноге, а судбина га за такву усрдност наградила добрим капиталом, кућом, имањима и лепотицом кћерком – како се расплакао као дете и кроз сузе изјавио да је његово превасходство племенит добротвор. Не бих могао, да, не бих вам могао насликати опште одушевљење што је одмах затим настало – одушевљење које се јасно изразило чак и у понашању једног младог регистратора (који је у тај час више личио не саветника него на регистратора), и који је такође засузио слушајући Андреја Филиповича. А Андреј Филипович, опет, у том свечаном тренутку није нимало изгледао као колешки саветник и начелник одељења у једном надлештву, него некако сасвим друкчије... не знам како, али никако као колешки саветник. Био је много више од тога! Најзад... о! зашто не поседујем тајну узвишеног и моћног стила, свечаног стила, којим бих могао да представим све красне и поучне тренутке у човекову животу, који су као нарочито удешени да докажу како понекад врлина тријумфује над нелојалношћу, слободоумљем, пороком и завишћу!

Нећу ништа рећи, али ћу вам ћутке – што је боље од сваке красноречивости – указати на тога срећног младића, који је ушао у своје двадесет шесто пролеће, на Владимира Семјоновича, нећака Андреја Филиповича, који се такође дигао да одржи здравицу, и у кога су се упрли сузни погледи родитеља слављенице, поносни погледи Андреја Филиповича, стидљиви погледи слављенице,

усхићени погледи гостију и, најзад, доста завидљиви погледи неких младих колега по служби тога сјајног младића. Нећу вам рећи ништа, иако не могу да не приметим како све у томе младићу – који је више личио на старца неголи на младића, али у повољном смислу по њега – све почев од румених образа до његовог асесорског чина, све само што није у том свечаном тренутку проговорило: ето до каквог високог степена може добронамерност довести човека. Нећу описивати како је напослетку Антон Антонович Сјеточкин, референт једног надлештва, колега по служби Андреја Филиповича и некада Олсуфија Ивановича, и у исто време стари кућни пријатељ и кум Кларе Олсуфјевне, старчић сед као овца, напијајући здравицу, закукурекао као петао и нешто весело издекламовао; како је он, ако би се могло тако рећи, на пристојан начин заборавио на пристојност и због тога насмејао до суза цело друштво, и како га је сама Клара Олсуфјевна због таквог весеља и љубазности пољубила по наредби родитеља. Рећи ћу само да су се гости, који су се после таквог ручка морали осетити као род и браћа, најзад дигли од стола; да су затим старци и озбиљни људи, пошто су извесно време употребили на пријатељски разговор и на извесну, разуме се, врло пристојну и љубазну интимност, достојанствено прешли у другу собу и не губећи драгоцено време разделили се у групе и с осећањем личног достојанства поседали за столове превучене зеленом чохом; како су даме поседале у салону и одједном, поставши необично љубазне, почеле да говоре о разним стварима; како је, најзад, сам високопоштовани домаћин, кога су у оданој и верној служби издале ноге, и који је, награђен свим што је већ поменуто, почео на штакама да обилази своје госте, подупиран од Владимира Семјоновича и Кларе Олсуфјевне, и како је и он одједном постао необично љубазан и одлучио се да импровизује мали скроман бал, без обзира на трошкове; како је у ту сврху био послат по музику један окретан младић (онај који је за ручком више личио на саветника неголи на младића); како су после дошли музиканти, једанаест њих на броју, и како су се, најзад, тачно у девет и по, разлегли примамљиви звуци француског кадрила и разних других игара...

Не треба ни говорити да ми је перо слабо, тромо и тупо да као

што приличи наслика тај бал, који је необично љубазни, седи домаћин импровизовао. А и како, питам вас, како бих могао ја, скромни приповедач – иначе веома занимљивих, наравно на свој начин, доживљаја господина Гољаткина – како бих ја могао насликати ту необичну и уљудну мешавину лепоте, сјаја, пристојности, весела, љубазне озбиљности и озбиљне љубазности, несташлука, радости, све те игре, сав смех чиновничких дама, које су више личиле на нимфе неголи на даме – разуме се у повољном смислу по њих – с њиховим љиљански ружичастим раменима и лишцима, ваздушастим фигурама и несташно скакутавим и, говорећи високим стилем, хомеопатским ножицама? Како да вам, најзад, представим све сјајне кавалјере различитих чинова, веселе и озбиљне, младиће и средовечне људе, радосне или намрштене, који су за време паузе између две игре у удаљеној зеленој собици пушили луле, и оне који за време паузе нису пушили луле – кавалјере који су сви одреда имали леп чин и име, кавалјере дубоко прожете естетским осећањем и осећањем личног достојанства; кавалјере, који су с дамама говорили најчешће француски, а ако су говорили руски, онда су се изражавали најотменијим тоном, комплиментима и дубокомисленим фразама; кавалјере који су само у пушионици дозвољавали себи извесна љубазна одступања од отменог тона, извесне пријатељске фразе и љубазне фамилијарности као, на пример: „Ала си славно одвалио полку, Петја!“ или: „Богме си, Васја, јуначки притегао своју даму, колико си хтео.“ За све то, као што сам већ имао част да вам објасним, о, читаоци, недостаје ми перо, и зато ћутим. Вратимо се боље господину Гољаткину, једином и правом јунаку наше врло истините приповести.

Ствар је у томе што се он сад налази у врло чудном положају, благо речено. И он је, господо, овде, то јест, не на балу, али готово као да је и на балу; он, господо, ником не смета, мада иде својим путем, али у овом тренутку, он ипак није сасвим на правом путу; он, ето, стоји – чудно је и да кажем – стоји у трему на задњем степеништу стана Олсуфија Ивановича. Али то није ништа што он ту стоји; он то онако. Стоји он, господо, у ћошку, завукао се на месташце које није топло, али је зато мрачно, сакрио се донекле иза

ормана и старог паравана међу свакојаким ломом, дроњцима и старудијом, сакрио се за неко време, и засад само проматра, као човек са стране, како се ствари развијају. Он, господо, сад само проматра; али он, господо, исто тако може и да уђе... зашто не би ушао? Треба само да корачи па да уђе, и то веома спретно да уђе. Баш је сад цитирао, престојавши већ и део трећег сата на зими између ормана и паравана, између свакојаког лома, дроњака и старудија, баш је сад цитирао, за лично оправдање, једну фразу блаженопочившег француског министра Вилела⁴: „Све ће доћи на ред ако умеш да причекаш.“ Ту је фразу господин Гољаткин прочитао некада из једне, уосталом, сасвим безначајне књиге, али му је сада као поручена пала на ум. Прво: фраза је врло добро пристајала његовом садашњем положају; а друго: шта све не пада на памет човеку који скоро три пуна сата очекује у трему, у мраку и зими, срећан расплет своје ситуације.

Пошто је, као што је речено, навео у себи врло умесну фразу бившег француског министра Вилела, господин Гољаткин, не зна се зашто, сети се и бившег турског везира Марцимириса, такође и красне маркгрофице Лујзе, о којој је, исто тако, некада читао у некој књизи. Затим му паде на ум да су језуити поставили себи као начело да сва средства сматрају за погодна само да циљ буде постигнут. Кад се мало охрабрио тим историјским аргументом, господин Гољаткин рече сам себи: „Какви језуити!“ Језуити су сви до једнога били највеће будале, и он ће их сад све заденути за појас – само нека се бар за тренутак испразни бифе (соба чија су врата излазила право у трем, на споредно степениште, где се сад налазио господин Гољаткин); он ће, без обзира на све језуите, право прећи из бифеа најпре у собу за чај, затим у собу где играју карата, а одатле правце у салу где играју полку. Проћи ће туда, свакако ће проћи, проћи ће не обазирјући се ни на шта, промаћи ће лепо и нико неће ни опазити; а даље, зна он све шта треба да ради.

Ето, у таквом положају, господо, налазимо сад јунака наше потпуно истините приповести, иако је, уосталом, тешко објаснити шта се с њим заправо збивало у то време. Ствар је у томе што је он успео да се докопа трема и степеништа – зашто се не би докопао, сви

се докопавају – али није сад смео даље да продире, није смео то јавно да учини... не зато што он нешто није смео, него тако, што он сам није хтео, што је више волео да остане скривен и нечујан. И тако он, господо, сад чека, скривен и тих, чека равно два и по сата. Зашто, уосталом, да не дочека? И сам Вилел је чекао. „А шта има ту Вилел!“ – помисли господин Гољаткин. – „Какав Вилел? Ето, да ја сад хоћу, овај... да тек одједном уђем?... Ех, ти, мамлазе један!“ – рече господин Гољаткин и промрзлом руком уштину се за промрзли образ – „будаљино једна, Гољане ниједан – и име ти је такво!...“ Уосталом, та милошта према сопственој особи у овом тренутку била је само онако, узгред, без икаквог видљивог циља. Већ се он и помакао и крочио напред; тренутак је настао; бифе се испразнио, у њему нема никога; све је то господин Гољаткин видео кроз прозор; у два корака нашао се крај врата и већ је почео да их отвара. „Ући или не ући? Но, ући или не ући? Ући ћу... зашто не бих ушао? Смеломе су сви путеви отворени!“ Кад се тако охрабрио, наш јунак одједном, сасвим неочекивано, узмакну за параван. „Не“ – мислио је – „јер ако неко уђе? Дабогме, уђоше; што сам оклевао док није било никога? Продро бих без по муке!... Али како да продре кад је човек такве нарави! Како је то ниска особина! Уплашио се као зец. Уосталом, то је већ на нас налик: уплашити се; тако је то! Покварити нешто, то је на нас налик, и о томе нас, боље, немојте питати. Ето, стој сад ту као пањина, и то ти је! Код куће бих ја сад попио шољу чаја... Било би тако пријатно испити шољицу. Ако дођем доцније, Петрушка ће и да гунђа. Да одем ја кући? Нека ђаво носи све! Идем, па крај!“ Нашавши тако излаз из своје ситуације, господин Гољаткин нагло крете напред, као да га је неко навио; у два корака се обре у бифеу, збаци са себе капут, скиде шешир, све то журно тутну у један кут, удеси и заглади; затим... затим пође у собу за чај, одатле шмугну у другу собу, готово не приметно клизну међ занесене играче; затим... затим... ту господин Гољаткин заборави на све што се око њега дешава, и право као с неба упаде у дворану за играње.

Као у инат, у том тренутку нису играли. Даме су шетале по дворани у живописним групицама. Мушкарци су се скупљали у групице, или шврљали по соби ангажујући даме. Господин Гољаткин

ништа од свега тога није видео. Он је видео само Клару Олсуфјевну, поред ње Андреја Филиповича, затим Владимира Семјоновича, и још два–три официра, и још два–три исто тако интересантна младића, који су или уливали или већ остварили неке наде, како се могло закључити на први поглед... Видео је још понекога. Управо не – никога више није видео, ни на кога није гледао... али, покретан истом опругом помоћу које је незван упао на туђ бал, пође даље, па још даље, и још даље; налете уз пут на неког саветника, стаде му на ногу; одмах затим стаде на хаљину једне уважене старице и мало је поцепа, гурну слугу који је носио послужавник, гурну још неког, али ништа од свега тога не опажајући или, боље рећи, опажајући, али онако све скупа, не гледајући ни у кога, пробијао се све даље и даље напред, док се није нашао пред самом Кларом Олсуфјевном. Без сваке сумње, он би сад, и то оком да не трепне, с највећим задовољством пропао у земљу; али што је учињено, учињено... никако се више не може поправити! шта да ради? „У добру се не понеси, а у злу се не поништи.“ Разуме се да господин Гољаткин није био интригант, нити мајстор да ципелама глача паркетe... Тако се и десило. Уз то су се још и језуити некако умешали... Уосталом, господину Гољаткину није било до њих! Све што је шетало, лармало, говорило, смејало се, одједном се као на неки миг стишало и мало–помало згрнуло око господина Гољаткина. Уосталом, господин Гољаткин као да није ништа ни чуо ни видео – он није могао да гледа.... никако није могао да гледа, оборио је очи и тако стајао, дајући, уосталом, себи часну реч да ће се још ноћас на неки начин убити. Пошто је дао ту часну реч, господин Гољаткин у мислима рече себи: „Куд пукло да пукло!“ и на своје лично запрепашћење сасвим неочекивано поче да говори.

Започео је господин Гољаткин честиткама и лепим жељама, честитање прође добро; а код жеља наш јунак запе. Он је предосећао да ће, ако запне, све одједном отићи до ђавола. Тако је и испало – запео је и смео се... смео се и поцрвенео, поцрвенео и изгубио се, изгубио се и подигао очи, подигао очи и обзreo се, обзreo се и премро... Сви су стајали, сви су ћутали, сви ишчекивали; мало даље почеше и да шапућу, мало ближе да се смеју. Господин Гољаткин

баци покоран и сметен поглед на Андреја Филиповича. Андреј Филипович му одговори таквим погледом да, кад наш јунак већ не би био убијен потпуно, савршено, био би убијен по други пут да је то некако могућно, ћутање је и даље трајало.

– То се више тиче личних прилика и мог приватног живота, Андреју Филиповичу – проговори једва чујним гласом, ни жив ни мртав, господин Гољаткин – није то званичан случај, Андреју Филиповичу...

– Стидите се, господине, стидите се! – рече Андреј Филипович полугласно с изразом страшног негодовања; рече, узе Клару Олсуфјевну за руку и окрете се од господина Гољаткина.

– Немам чега да се стидим, Андреју Филиповичу – одговори господин Гољаткин исто тако полугласно, бацајући око себе очајничке погледе, изгубивши се и трудећи се да у збуњеној гомили нађе неког из своје средине и свог социјалног положаја.

– Па није то ништа, господо, па није то ништа! Па шта је у томе? То се може свакоме десити – шапутао је господин Гољаткин, померајући се полако с места и трудећи се да изиђе из гомиле која га је окружила. Направише му пут. Наш се јунак проби некако између два реда радозналих и зачуђених посматрача. Судбина га је вукла. Господин Гољаткин је и сам осећао да га судбина вуче. Наравно, он би све дао кад би могао сад, не реметећи пристojност, да се нађе на свом пређашњем месту у трему, крај споредног степеништа; али пошто то није било никако могуће, он поче тражити начин да измакне у неки кутић и да тамо остане да стоји, скромно, пристojно, издвојено, не дирајући никога, не свраћајући на себе никакву нарочиту пажњу, али у исто време стекавши наклоност гостију и домаћина. Иначе је господин Гољаткин осећао као да га нешто нагриза, као да се љуља, пада. Најзад се дочепа једног кутка и стаде у њему као доста равнодушан посматрач са стране, ослоњен рукама на наслоне двеју столица којима је на тај начин потпуно завладао; трудио се сад да по могућству што бодрије гледа госте Олсуфија Ивановича који су се скупили око њега. Најближи му је био неки официр, висок и леп младић, пред којим се господин Гољаткин осети као права бубица.

– Господине поручнице, ове су две столице одређене за Клару Олсуфјевну и за кнегињицу Чевчеханову, која такође игра овде; ја их, господине поручнице, чувам за њих две – проговори господин Гољаткин задувано и упре у господина поручника молећив поглед. Поручник се ћутећи окрете од њега с убиственим осмејком. Пошто је промашио на једном месту, наш јунак реши да покуша срећу на некој другој страни, и обрати се право неком важном саветнику који је имао висок орден о врату. Али га саветник одмери тако хладним погледом да се господин Гољаткин осети као изненада поливен читавим каблом хладне воде. Господин Гољаткин се тад смири. Реши се: боље да ћути, да се не обраћа никоме, да покаже да он то тек онако, да је и он као и сви остали, и да је његов положај, како му изгледа, у најмању руку бар пристојан. С том мишљу, прикова он поглед на маншете свог мундира, затим подиже очи и заустави их на једном господину врло солидна изгледа. „Овај господин носи власуљу“ – помисли господин Гољаткин – „а кад би се та власуља скинула, глава би била гола баш као мој длан.“ Пошто учини тако важно откриће, господин Гољаткин се сети арапских емира: кад би се њима скинула зелена чалма, коју носе у знак свог сродства с пророком Мухамедом, и њихова би глава била гола и ћелава. Затим, вероватно по нарочитој асоцијацији идеја у својој глави о Турцима, господин Гољаткин дође и до турских папуча, и ту се одмах сети да Андреј Филипович носи ципеле које пре лице на папуче него на ципеле. Видело се да се господин Гољаткин већ донекле снашао у свом положају. „Ето, кад би овај лустер пао“ – сину кроз главу господину Гољаткину – „ето, кад би сад овај лустер пао с места, и пао на госте, ја бих одмах полетео да спасавам Клару Олсуфјевну. Пошто бих је спасао, казао бих јој: „Не узнемиравајте се госпођице; није то ништа. А ваш спасилац сам ја. Затим...“ Ту господин Гољаткин окрете главу у страну, тражећи Клару Олсуфјевну и виде Герасимича, старог собара Олсуфија Ивановича. Герасимич је с врло забринутим и врло званичним и свечаним изразом ишао право к њему. Господин Гољаткин задрхта и намршти се од неког несвесног и у исти мах најнепријатнијег осећања. Махинално се обазре око себе; дође на мисао да некако крадом, постранце, неприметно, умакне из

гужве; просто да се изгуби, то јест да се учини као да нити је лук јео нити лук мирисао, као да се ствар нимало не тиче њега. Али пре него што је наш јунак стигао да се на нешто одлучи, Герасимич је већ стајао пред њим.

– Видите, Герасимичу – рече наш јунак с осмејком – ви треба да наредите да, видите ли, свећу ону онамо у свећњаку, Герасимичу, само што није пала, ви, дакле, ето, да наредите да се она намести; збиља, само што није пала, Герасимичу...

– Је ли свећа? Не–е, свећа стоји право; а вас ено тамо неко тражи.

– А ко ме тамо тражи, Герасимичу?

– Е, ја баш не знам тачно ко. Нечији слуга. Ту ли је, вели, Јаков Петрович Гољаткин? Онда га, каже, позовите, траже га ради неке врло хитне ствари... ето тако.

– Не, Герасимичу, ви се варате; у томе се, Герасимичу, варате.

– Сумњам...

– Не, Герасимичу, нема ту сумње; ту, Герасимичу, нема ничег сумњивог. Нико мене не тражи, Герасимичу, нема ко да ме тражи, ја сам овде међу својима, то јест, на свом месту, Герасимичу.

Господин Гољаткин одахну и погледа око себе. Тако је! Све што је било у дворани, све је упрло очи у њега и сви су га слушали, у неком свечаном ишчекивању. Мушкарци су се згинули ближе и послушнички. Мало даље узнемирено су шапутале даме. Сам домаћин нађе се близу господина Гољаткина, и мада се по његовом изгледу није могло опазити да и он узима непосредно учешће у ситуацији господина Гољаткина – јер се све то чинило на фини начин – ипак је из свега тога јунак наше приче могао јасно осетити да је за њ настао одлучан тренутак. Господин Гољаткин је лепо видео да је дошло време да учини одсудан ударац, да посрами своје непријатеље. Господин Гољаткин је био узбуђен. Господин Гољаткин осети неко надахнуће па се дрхтавим и свечаним гласом обрати поново Герасимичу, који је стајао у ишчекивању.

– Не, пријатељу, нико мене не зове. Ти се вараш. Рећи ћу ти још и више: ти си се и јутрос варао кад си ме уверавао... кад си се усудио

да ме увераваш, кажем ти (господин Гољаткин диже глас), да ме увераваш да је Олсуфиј Иванович, мој добротвор одвајкада, који ми је у неку руку заменио и оца, наредио да ми се затворе његова врата, и то у тренутку породичне и најсвечаније радости за његово очинско срце. (Господин Гољаткин се самозадовољно и с дубоким чувством обазре унаоколо. На трепавицама му се појавише сузе.) Понављам, пријатељу – заврши наш јунак – ти си се преварио, страшно си се и неопростиво преварио...

Тренутак је био свечан. Господин Гољаткин је осећао да је постигао ванредан ефекат. Господин Гољаткин је стајао оборивши скромно очи и очекивао да га Олсуфиј Иванович загрли. Опажало се да су гости узбуђени и у недоумици; чак је и непоколебљиви и страшни Герасимич запео при речи „сумњам“... кад одједном, немилосрдни оркестар неочекивано груну полку. Све пропаде, све оде у ветар. Господин Гољаткин уздрхта. Герасимич устукну, све што је било у дворани усталаса се као море, и као први пар пролете Владимир Семјонович с Кларом Олсуфјевном, па лепог поручника са кнегињом Чевчехановом. Гледаоци се радознало и одушевљено сабише да гледају оне што играју полку, интересантну модерну игру, која је свима завртела главу. Господина Гољаткина заборавише на неко време. Али се одједном све узбуни, ускомеша, ужурба; музика престаде... деси се чудан догађај. Заморена од играња, једва дишући од умора, зајапурених образа и груди које су се бурно надимале, најзад, сва изнемогла, Клара Олсуфјевна паде у наслоњачу. Сва срца похрлише дивној чаробници, сви су се отимали ко ће пре да јој честита и да јој захвали за причињено задовољство – кад одједном пред њом искрсну господин Гољаткин. Господин Гољаткин био је блед, до крајности сметен, као да је и он некако изнемогао, и једва се кретао. Смешкао се због нечега и молећиво пружао руку. Клара Олсуфјевна у чуду није стигла да тргне своју руку, и махинално се дигла на позив господина Гољаткина. Господин Гољаткин се пови напред, прво једанпут, па други пут. Затим подиже ногу, начини њоме неку врсту полукруга, некако поцупну, затим се спотаче... и он је хтео да игра с Кларом Олсуфјевном. Клара Олсуфјевна цикну, сви полетеше да је ослободе из руку господина Гољаткина, и нашег

јунака гомила одједном одгурну на десетак корака. Око њега се образова круг. Зачу се вика и цика двеју старица које наш јунак у повлачењу умало што није оборио. Забуна је била ужасна; сви су запиткивали, сви су викали, сви расправљали. Оркестар умуче. Наш се јунак вртео у свом кругу, и махинално покушавајући да се смеши, мрмљао је у себи, па зашто не, полка је, вели, бар како се њему чини, нова и веома интересантна игра, створена за забаву дама... али ако се већ ствар тако окренула, он је спреман и да се сложи. Изгледа, међутим, да нико није ни тражио сагласност господина Гољаткина. Наш јунак осети тад како се одједном нечија рука спустила на његову, и како је друга рука мало притиснула његова леђа, и да га некако нарочито брижљиво упућује у једном правцу. Најзад опази да иде право вратима. Господин Гољаткин хтеде нешто рећи, нешто учинити... Али не, он више ништа није хтео. Он се само махинално смешкао. Најзад осети како му навлаче капут, како му на очи набијају шешир, и онда се нађе у трему, на хладноћи, а затим на степеницама. Најзад се спотаче, причини му се да пада у бездан, већ је хтео да викне – кад се одједном нађе у дворишту. Свеж га ваздух запахну, он за тренутак застаде, баш у том часу допреше до њега звуци оркестра који је опет грунуо. Господин Гољаткин се одједном сети свега; изгледа да му се све малаксале снаге опет повратише. Нагло полете с места на ком је дотад стајао као прикован, и стрмоглавце излете напоље, ма куд, на ваздух, на слободу, куда га очи воде.

ГЛАВА ПЕТА

На свим петроградским кулама које су показивале и избијале сате откуца тачно поноћ кад је господин Гољаткин ван себе истрчао на обалу Фонтанке, у близини Измајловскога моста, бежећи испред непријатеља, испред гоњења, од читавог плјуска зврчака њему упућених, од вике узнемирених старица, од женског кукања и јаукања и од убиствених погледа Андреја Филиповича. Господин Гољаткин био је убијен, потпуно убијен, у пуном смислу те речи; и ако је у том тренутку имао способност да бежи, било је то једино неким чудом, чудом у које ни он није хтео да верује. Ноћ је била страшна, новембарска, влажна, магловита, кишовита, снеговита, бременита кијавицама, грозницама, ангилама, врућицом свих врста и родова, једном речју, свим даровима петроградског новембра. Ветар је завијао по опустелим улицама уздижући изнад алки за чамце црну воду Фонтанке и изазивачки трзајући слабачке фењере, који су, опет, својом тананом и продирном шкрипом пратили његово завијање, што је стварало један бескрајан, пискав и штропотав концерт, тако добро познат сваком петроградском становнику. У исти мах падали су киша и снег. Млазеви кише, ношени ветром, ударали су скоро водоравно као из ватрогасног шмрка, и боли су и секли лице несрећном господину Гољаткину као хиљаде чиода и игала. Усред ноћне тишине, прекидане само далеким тутњем кочија, завијањем ветра и шкрипом фењера, чуло се тужно плјускање и жубор воде која је падала са свих кровова, настрешница, олука и испуста на гранитни плочник, живе душе није било у близини ни у даљини и чинило се да је није могло ни бити у то доба, по таквом времену. Дакле, једини је господин Гољаткин сам са својим очајањем, хитао обичним, ситним и брзим кораком плочником Фонтанке, трудећи се да што пре стигне у своју улицу, Шестилавочну, на свој четврти спрат, у свој стан.

Мада су снег, киша и све оно што чак ни имена нема кад под петроградским новембарским небом узвитла вејавица и непогода, одједном и изненада напали већ ионако несрећама убијеног господина Гољаткина, не дајући му нимало поштеде ни одмора, продирући му до костију, лепећи му очи, дувајући на њега са свих страна, ометајући му пут и последњу свест – иако се све то одједном сручило на господина Гољаткина, као да се намерно здружило и сложило са свим његовим непријатељима, да му затрују дан, вече и ноћ – без обзира на све то, господин Гољаткин је остао готово неосетљив за овај последњи доказ да га судбина прогања. Толико га је силно потресло и пренерезило све што се догодило пре неколико тренутака код господина саветника Берендјејева.

Кад би неки стран и незаинтересован посматрач онако са стране погледао на јадно каскање господина Гољаткина, и њега би одједном обузео страшни ужас његових невоља и сигурно би рекао да господин Гољаткин изгледа сада као да жели да се од самога себе некуда сакрије, као да хоће од самог себе некуд да побегне. Јест! Било је заиста тако. Рећи ћемо и више: господин Гољаткин не само да је желео да побегне од самога себе него чак и да сасвим пропадне, да не постоји, претвори се у прах. У то време он није обраћао пажње ни на шта око себе, није разумевао ништа од свега што се око њега догађа; изгледао је тако као да за њега, у ствари, не постоје ни непријатности ружне ноћи, ни дугога пута, ни кише, ни снега, ни ветра, све те свирепе непогоде. Каљача, која се била смакла са ципеле на десној нози господина Гољаткина, остаде ту у блату и снегу на плочнику Фонтанке, а господин Гољаткин и не помисли да се врати по њу, нити опази да ју је изгубио. Био је тако забринут да је неколико пута, одједном, не марећи ни за шта око себе, сав обузет мишљу о свом скорашњем страшном паду, застајао насред плочника, непомичан као стуб; и у том тренутку умирао, нестајао. Затим би одједном, као бесан, нагло појурио с места и трчао, трчао не осврћући се, као да се спасава од неке потере, неке још страсније несреће... Заиста, положај његов био је ужасан!... Најзад, сасвим изнемогао, господин Гољаткин застаде, наслони се на обалску ограду као човек коме је сасвим неочекивано пошла крв на нос, и помно се

загледа у мутну, црну воду Фонтанке. Не зна се колико је времена тако провео. Зна се само то да је господин Гољаткин у том тренутку пао у такво очајање, био тако измрцварен, тако измучен, толико изнемогао и клонуо својим ионако ослабљеним духом – да је заборавио на све, и на Измајловски мост, и на Шестилавочну, и на своју садашњицу... Шта сад? Њему је било свеједно; ствар је свршена, готова, одлука донета и потписана. Па шта му је онда?... Одједном... одједном задрхта целим телом и нехотице одскочи скоро два корака у страну. С неисказаним немиром поче да се обазире око себе; али никога није било, ништа се нарочито није десило; а међутим... међутим, њему се учинило да је баш тад, у том тренутку, неко стајао ту поред њега, такође наслоњен на обалску ограду, и чудна ствар – чак му је нешто и рекао, нешто му је брзо, одсечно, не сасвим разумљиво рекао што се њега тичало и било му врло блиско. „Шта је то, биће да ми се само причинило?“ – рече господин Гољаткин обазирјући се још једном око себе. – „Где ја то стојим?... Ех, ех!“ – заврши он вртећи главом, а међутим је с осећањем немира, туге, чак и страха почео да гледа у мутну и влажну даљину, напрежући се из све снаге да својим кратковидим очима продре кроз мокри простор што се ширио пред њим. Али није било ничега новог, ништа особито није пало у очи господину Гољаткину. Рекло би се да је све било у реду, како треба, то јест, снег је још јаче, крупније и гушће падао, на двадесет корака није се ништа видело, фењери су шкрипали још продирније него пре, а ветар је, чинило се, још плачније, још жалосније отезао своју тужну песму, као наметљив просјак који моли бакарни новчић за хлеб. „Ех, ех! шта је то са мном?“ – понови опет господ а Гољаткин настављајући пут и помало се непрестано обазирјући унаоколо. Међутим, неко ново осећање обузе целокупно биће господина Гољаткина: није то била ни сета, није то био ни страх... грозничава дрхтавица проструја му жилама. Тренутак беше неисказано непријатан! „Ништа“ – проговори он, да се охрабри – „па ништа, можда то заиста није ништа и не прља ничију част. Можда је тако и требало да буде“ – настави, ни сам не схватајући шта говори – „можда ће се све то у своје време окренути набоље, и неће бити шта да се замера и нико неће бити крив.“ Говорећи тако, и речима олакшавајући себи, господин Гољаткин се

мало отргао, стресао са себе снежне пахуљице које су му у густом слоју нападале на шешир, оковратник, капут, кравату, ципеле и све – али чудно осећање, чудну, мрачну своју тугу још никако није могао да одагна. Негде у даљини зачу се топовски пуцањ. „Ала је ово страшно време“ – помисли наш јунак – „да не буде поплаве? Мора да је вода много надошла.“ Тек што је то изрекао или помислио, господин Гољаткин опази како му неки пролазник, који је вероватно задоцнио због нечега, као и он, иде у сусрет. Околност на изглед безначајна, случајна, али господин Гољаткин, и сам не знајући зашто, смео се, чак се поплашио и збунио мало. Не зато што би се бојао рђава човека, него онако, можда... „Али ко ће знати ко је тај касни пролазник“ сину господину Гољаткину кроз главу – „можда је и он баш један од оних, можда је он ту и оно главно, и не иде тек тако, него ми с циљем пречи пут и не да ми мира.“ Уосталом, господин Гољаткин можда и није помислио баш то, него тренутно само осетио нешто слично и врло непријатно. Није, уосталом, ни имао кад да мисли и осећа; пролазник је већ био на два корака од њега. Господин Гољаткин одмах, по свом старом обичају, пожуре да себи да нарочит изглед који је јасно показивао да је он, Гољаткин, довољан себи, да се држи по страни, да је пут доста широк за све и да он, Гољаткин, никога не дира. Одједном застаде као укопан, као да га је муња ошинула, и брзо се окрете за пролазником који тек што га је мимоишао; окрете се с таквим изразом као да га је нешто повукло одостраг, као да му је ветар окренуо ветроказ. Пролазник је брзо нестајао у снежној вејавици. И он је ишао журно, и био исто као и господин Гољаткин одевен и увијен од главе до пете, и исто онако као и он ситно корачао и каскао мало поскакујући плочником Фонтанке учесталим, ситним кораком. „Шта је то?“ шапутао је господин Гољаткин смешећи се неповерљиво, али ипак задрхта целим телом. Језа му прође леђима. Међутим, пролазника је нестало, више се нису чули ни његови кораци, а господин Гољаткин је још стајао и гледао за њим. Ипак се најзад мало–помало повратио. „Шта ли је то“ – помисли љутито – „јесам ли ја полудео?“ Окрете се и пође својим путем убрзавши и уситнивши још више кораке и трудећи се да ни о чему не мисли, чак је тога ради и очи затворио. Одједном, кроз завијање ветра и хук непогоде, опет му дође до ушију

шум нечијих врло блиских корака. Он задрхта и отвори очи. Пред њим, и сада на двадесетину корака, црнео се неки човечуљак и брзо му се приближавао. Тај се човечуљак журио, ситно корачао, хитао, па се растојање брзо смањивало. Господин Гољаткин је већ могао потпуно да види свог новог задоцнелог друга – он га и виде и крикну од чуђења и ужаса ноге му поклецнуше. Био је то онај исти, њему већ познати пешак кога је пре десет минута пропустио мимо себе и који се сад наједном сасвим неочекивано опет појавио пред њим. Али није само то чудо пренеразило господина Гољаткина – господин Гољаткин је био тако пренеражен да је застао, узвикнуо, хтео нешто рећи и појурио да стигне незнанца, чак му је нешто и викнуо, вероватно у жељи да га што пре заустави. Непознати заиста застаде, отприлике десет корака од господина Гољаткина, и то тако да га је светлост из оближњег фењера целог обасјавала; застао је, окренуо се господину Гољаткину и с нестрпљиво забринутим изразом чекао шта ће овај да каже. „Извините, можда сам се преварио“ – проговори наш јунак дрхтавим гласом. Непознати се ћутке и љутито окрете и брзо пође својим путем, као да се журио да надокнади с Гољаткином изгубљене тренутке, што се тиче господина Гољаткина, у њему задрхта свака жилица, колена му поклецнуше, ослабеше, он јаукну и седе на камен крај плочника. Уосталом, имао је и зашто да се тако збуни. Ствар је у томе што му се тај непознати сад причинио некако познат. То још не би било ништа. Али он познаде, сад готово сасвим познаде тог човека. Он је често виђао тог човека, некада га је виђао, и баш доста скоро; где ли је то било? Да није јуче? Уосталом, опет није главна ствар била у томе што га је господин Гољаткин често виђао; а и ничег нарочитог није било у том човеку. На први поглед тај човек није ни будио ничију нарочиту пажњу. Био је као и сви, пристојан, разуме се, као и сви пристојни људи, а можда је имао и неке прилично значајне врлине – једном речју, био је то човек довољан сам себи. Господин Гољаткин није осећао према њему ни мржњу ни пријатељство, па ни најмање нерасположење; рекло би се баш напротив; а међутим (и у тој је околности и била главна ствар), међутим, ни за какво благо на свету не би желео да се сретне с њим, а нарочито да се сретне овако као сад, на пример. Рећи ћемо више: господин Гољаткин је врло добро знао тога човека: знао му је чак и

име и презиме, међутим, ни за шта, и ни за какво благо на свету не би хтео да му изустуи име, да призна да се зове тако и тако, да му је очево име то и то, а презиме такво и такво. Да ли је дуго или кратко трајала забуна господина Гољаткина, да ли је он дуго седео на камену – не могу рећи, али тек што се само мало повратио, он одједном поче да трчи безобзирце, што је брже могао; губио је дах, једно двапут се и спотакао и умало што није пао, и том приликом се оголи и друга ципела господина Гољаткина, коју је такође каљача напустила. Најзад, господин Гољаткин мало успори корак, да одахне, журно се обазре унаоколо и виде да је већ претрчао, иако то није опазио, сав свој пут по Фонтанки, прешао Ањичков мост и један део Невског и сад стоји на углу Литејне. Господин Гољаткин скрете у Литејну. У том тренутку он је по свом положају личио на човека који стоји над страшним понором док се под њим земља одроњава; већ се заљуљала, већ се покренула, последњи пут се љуља, пада, повлачи га у бездан, међутим, несрећник нема ни снаге ни чврстине духа да одскочи уназад, да одврати своје очи од провалије која зјапи: бездан га вуче и он најзад скаче у њ сам, сам убрзавајући тренутак своје пропасти. Господин Гољаткин је знао, осећао и био потпуно убеђен да ће му се на сваки начин на путу догодити неко зло, да ће му се десити још нека непријатност, да ће на пример, опет срести свог незнанца. Али, за дивно чудо, он је сам баш и желео тај сусрет, сматрао га неизбежним и молио само да се што пре све то сврши, да се његов положај разјасни ма на који начин, али само што пре. Међутим, непрестано је трчао, трчао као да га креће нека непозната сила, јер је у целом свом бићу осећао неку малаксалост и утрнулост; ни на шта није могао да мисли, мада су му се мисли као трње, хватале за све. Неко изгубљено псето, све мокро и прозебло, пошло је за господином Гољаткином и трчало поред њега побочке, журно, подавијена репа и опуштених ушију, гледајући га с времена на време бојажљиво и паметно. Нека далека, одавно заборављена мисао – успомена на неки давно минули догађај – одједном му искрсну у памети, и стаде као чекић куцати у његовој глави; досађивала му је и никако није хтела да га се окане. „Ех, ово гадно пашче!“ – шапутао је господин Гољаткин сам себе не поимајући. Најзад угледа свог незнанца на углу Италијанске улице. Само сад му непознати није

ишао у сусрет, него у истом правцу као и он и исто је тако трчао, неколико корака испред њега. Најзад стигоше у Шестилавочну улицу. Господину Гољаткину се пресече дах. Непознати застаде пред кућом у којој је становао господин Гољаткин. Зачу се звук звонца и готово у исто време шкрипа гвоздене резе. Капија се отвори, непознати се саже, промаче и несташе. Готово у исто време стиже и господин Гољаткин и као стрела улете задуван у двориште и одмах спази свог занимљивог сапутника, кога је за тренутак био изгубио. Непознати промаче на улазу оних степеница које су водиле у стан господина Гољаткина. Господин Гољаткин појури за њим. Степениште је било мрачно, влажно и прљаво. На сваком одморишту било је натрпано мноштво свакојаке станарске старудије, тако да кад би се стран човек нашао ту по мраку морао би бар пола сата да путује, ризикујући да сломи ноге и проклињући не само степениште већ и своје познанике који су се тако незгодно настанили. Али сапутник господина Гољаткина као да је знао те степенице, као да је био домаћи; пео се лако, без тешкоћа, савршено познајући терен. Господин Гољаткин га је већ пристизао, два—три пута га је већ скут незнанчева капута ударио по носу. Срце му је премирало. Тајанствени човек стаде право пред врата стана господина Гољаткина, закуца, и (што би у друго време зачудило господина Гољаткина) Петрушка као да га је чекао, није легао, одмах отвори врата и са свећом у рукама пође за човеком који је ушао. Јунак наше приче утрча у свој стан ван себе; не скидајући капут ни шешир, прође кроз ходник и као громом погођен застаде на прагу своје собе. Све слутње господина Гољаткина се обистинише потпуно. Све чега се бојао и што је нагађао догодило се на јави. Даха му несташе, глава му се заврте. Непознати је седео пред њим, у капуту и са шеширом, на његовој постељи, осмехивао се помало, и зашкиљивши, пријатељски му климао главом. Господин Гољаткин хтеде да виче, али није могао; хтеде да на неки начин протестује, али није имао снаге. Коса му се диже на глави и он, изгубивши свест, клону од ужаса. Уосталом, имао је и због чега. Господин Гољаткин јасно познаде свог ноћног пријатеља. Његов ноћни пријатељ није био нико други већ он сам — сам господин Гољаткин, други господин Гољаткин, али исти онакав као и он — једном речју, оно што се каже његов двојник у сваком

погледу...

ГЛАВА ШЕСТА

Сутрадан, тачно у осам сати, господин Гољаткин се пробуди у својој постељи. Одмах му се јавише, у уобразиљи и сећању, и са ужасном јасноћом, сви необични догађаји јучерашњег дана, и ова невероватна, луда ноћ, са свим својим готово немогућим авантурама. Необично свирепа и паклена злоба његових непријатеља а нарочито последњи доказ те злобе, следише срце господина Гољаткина. Али у исти мах је све то било тако чудно, несхватљиво, фантастично, изгледало тако немогуће да је збиља било тешко поверовати у све то; господин Гољаткин је и сам био спреман да призна све то за фантастично бунило, за тренутно поремећење свести, помрачење памети – да он, на своју срећу, није из горког животног искуства знао докле понекад може злоба да доведе човека, докле понекад може дотерати свирепи гнев непријатеља кад се свети због части и амбиције. Уз то, ломно тело господина Гољаткина, мутна глава, изломљена крста и опака кијавица сведочили су свом јачином и потврђивали су извесност ноћашње шетње, а једним делом и свега осталог што се догодило за време шетње. И, најзад, господин Гољаткин је већ одавно знао да се тамо код њих нешто спрема, да имају тамо неког другог. Али шта мари? Кад је добро размислио господин Гољаткин се решио да прећути, да се покори и да за неко време не протестује. „Можда су хтели да ме само поплаше, а кад виде да ја то сносим, не протестујем, и да ћу се потпуно смирити, смирено поднети, они ће одустати, први ће одустати.“

Такве су мисли биле у глави господина Гољаткина, док је, протежући се у постељи, истежући ломне удове, очекивао да се Петрушка као и обично појави у његовој соби. Чекао је већ четврт сата, чуо је како ленштина Петрушка послује иза преграде око самовара, али никако није могао да се одлучи да га позове. Рећи ћемо и више: господин Гољаткин се сад као мало и плашио да се

суочи с Петрушком. „Бог зна“ – мислио је – „бог зна како тај лопов сад гледа на сву ту ствар. Он тамо ћути–поћуткује, а у ствари мудрује.“ Најзад врата шкрипнуше, појави се Петрушка с послужавником у рукама. Господин Гољаткин га погледа плашљиво, испод ока, очекујући с нестрпљењем шта ће бити, очекујући неће ли Петрушка рећи што у погледу извесних околности. Али Петрушка не рече ништа; напротив, био је некако ћутљивији, намрштенији и љутитији него обично; на све је гледао испод ока. Уопште, видело се да је због нечега до крајности незадовољан; чак ниједном не погледа у свога господина, што је, узгред буди речено, мало боцнуло господина Гољаткина; ставио је на сто све што је донео, окренуо се и ћутке отишао за своју преграду. „Зна, зна, све зна, ленчуга једна!“ – гунђао је господин Гољаткин пијући чај. Ипак, наш јунак ништа не запита свога слугу, иако је Петрушка још неколико пута улазио у његову собу, разним пословима. Господин Гољаткин био је врло узнемирена духа. Бојао се такође да иде у надлештво. Имао је јако предосећање да баш тамо није све као што треба. „Ако одем“ – помисли – „па наиђем на неко чудо, није ли онда боље да се стрпим? Није ли боље да попрочекам? Нека они тамо раде како хоће, а ја данас да се стрпим овде, скупим, снагу, опоравим се, размислим боље о целој ствари, па после да уграбим тренутак и да се сручим као гром из ведра неба, а да се правим невешт.“ Док је тако размишљао, господин Гољаткин је пушио једну лулу за другом; време је летело; већ је било скоро девет и по. „Ето већ је девет и по“ – мислио је господин Гољаткин – „доцкан је да се појавим. Поред тога сам и болестан, разуме се, болестан, заиста болестан; ко може рећи да нисам? шта ме се тиче! Баш да пошаљу некога да се увере, баш да дође и егзекутор – шта ме се тиче? Боле ме, ето, леђа, кашљем, имам кијавицу; и најзад не могу да излазим, никако не бих могао, по овом времену: могу да се разболим, а затим и да умрем; сад је ионако велика смртност...“ Таквим разлозима господин Гољаткин најзад, умири потпуно своју савест и унапред се пред самим собом оправда од пребацивања које је очекивао од Андреја Филиповича због нехата у служби. Уопште, у свим сличним случајевима наш је јунак много волео да себе оправдава у сопственим очима разним необоривим разлозима и да на тај начин потпуно умири своју савест. Дакле,

умиравши потпуно и сад своју савест, дохвати лулу, напуни је – али тек што је честито задимио, одједном скочи с дивана, баци лулу, брзо се уми, обрија, заглади, навуче мундир и све остало, дохвати нека акта и појури у своје надлештво.

Господин Гољаткин је ушао у своје одељење плашљиво, с напетим ишчекивањем нечег врло ружног; и премда је то ишчекивање било несвесно и нејасно, било је у исто време непријатно. Плашљиво седе на своје свакидашње место, поред референта Антона Антоновича Сјеточкина. Не гледајући ни на шта, усредсредивши пажњу, задуби се у акта која су пред њим лежала. Решио се и дао себи реч да ће се, колико је могуће, чувати од свега што изазива, од свега што би га могло компромитовати, то јест од нескромних питања, нечијих шала и непристојних алузија у вези са синоћним догађајима: одлучио је да се клони и обичних учтивости с колегама, то јест питања о здрављу и томе слично. Али исто је тако било очевидно да тако не може остати. Немир и необавештеност о нечему што га се непосредно тичало увек су га више мучили него само задиркивање. И ето зато је, без обзира на себи дату реч да се ни у шта неће упуштати, ма шта ко чинио, и да ће се уклањати од свега ма шта то било – господин Гољаткин покатакд кришом и полако–полако дизао главу и испотаје гледао на све стране, десно и лево, загледао колегама у лице, и тако се трудио да закључи има ли нешто ново и нарочито што се њега тиче, а што се од њега с неким ружним циљевима крије. Нагађао је да све што се јуче десило сигурно има везе са свим што га сад окружује. Најзад, у свом јаду, зажеле да се то ма на који начин што пре расплете, па ма и несрећно – свеједно! Судбина као да је само чекала да доскочи господину Гољаткину: једва је стигао да пожели, а сумње му се одједном расветлише, и то на најчуднији и најнеочекиванији начин.

Врата из друге собе шкрипнуше тихо и опрезно као да су тиме хтела најавити да је лице што улази веома безначајно – и нека прилика, уосталом врло позната господину Гољаткину, снебивљиво стаде баш пред онај сто за којим је седео наш јунак. Наш јунак не диже главе – не, он само летимице, једва погледа ту прилику, али је већ све знао, све разумео, до најмање ситнице. Није знао шта ће од срамоте и заби у акта своју јадну главу, баш као што ној, гоњен од

ловца, крије своју у врео песак. Новодошавши се поклони Андреју Филиповичу, и одмах затим зачу се службено љубазан глас, каквим обично говоре старешине свију надлештава са потчињенима који тек ступају у службу. „Седите ево овде“ – рече Андреј Филипович показујући новајлији сто Антона Антоновича – „ево овде, преко пута господина Гољаткина, и одмах ћемо вам наћи посла.“ – Андреј Филипович заврши тиме што упути придошлицу један брз, учтиво поучан гест, а затим се одмах удуби у садржину разних аката која су у читавој гомили лежала пред њим.

Најзад господин Гољаткин подиже очи и не паде у несвест само зато што је он целу ствар већ предосећао, што је већ унапред био у све упућен јер је у души познао дошљака. Први покрет господина Гољаткина беше да се журно обазре унаоколо – да нема каквог дошаптавања; да није с тим у вези већ пала нека канцеларијска досетка; није ли се коме искривило лице од чуђења; и, најзад, да се није ко стропоштао под сто од запрепашћења. Али, на највеће чудо господина Гољаткина, нико не показиваше ништа слично. Њега пренерази понашање госпoде његових другова и колега. Чинило му се да се то противи здравом разуму. Господин Гољаткин се чак уплаши од тог необичног ћутања. Стварност је говорила сама за себе: ствар је била чудновата, неприродна, глупа. Имао је и зашто да се тргне. Разуме се да је све то само прошло кроз главу господина Гољаткина. А он сам пекао се на тихој ватри. Уосталом, имао је и зашто. Онај који је сад седео преко пута господина Гољаткина био је ужас господина Гољаткина, био је стид господина Гољаткина, био је ноћашњи кошмар господина Гољаткина, једном речју био је главом господин Гољаткин – не онај господин Гољаткин који сад седи на столици зинувши од чуда, с пером у непомичној руци; не онај који је вршио дужност помоћника референта, не онај који је волео да се не истиче и да се не примећује у гомили; не онај, најзад, чији је ход јасно говорио: „не дирајте ме, па вас ни ја нећу дирати“, или: „не дирајте ме, јер ја вас не дирам“ – не, то је био други господин Гољаткин, потпуно други, али уједно и врло сличан оном првом, истог онаквог раста, истог онаквог стаса, исто онако одевен, исто онако ћелав – једном речју, ништа, апсолутно ништа није

недостајало да сличност буде потпуна; тако да кад би њих двојица стали један поред другог, нико, баш нико не би узео на себе да одреди који је прави а који лажни Гољаткин; који је стари а који нови; ко је оригинал а ко копија.

Наш је јунак сад био, ако се то може упоредити, у положају човека с којим се забавља неки обешењак, и од шале крадом баца на њега светлост огледалцета. „Је ли то сан, или није?“ – мислио је; – „стварност или наставак јучерашњице? Али како то? С каквим се правом све то чини? Ко је поставио таквог чиновника, ко му је дао право на то? Спавам ли, сањам ли?“ – Господин Гољаткин покуша да се уштине, чак је покушао да се реши да уштине још некога... Не, није сан, и крај. Господин Гољаткин осети како зној цури с њега, како се с њим дешава нешто нечувено и досад невиђено, и тим самим, да несрећа буде још већа, и нешто неприлично, јер је господин Гољаткин схватао и осећао сву незгоду што игра прву улогу у таквој пасквили. Најзад поче да сумња у своје властито постојање; и премда је малочас био приправан на све, и баш сам желео да се на неки начин његове сумње разбију – ипак је суштина збивања сама собом оправдавала сва ова изненађења. Јад га је притискивао и мучио. Покаткад би сасвим губио свест и разум. Кад би се после таквог тренутка повратио, опажао би да махинално и несвесно вуче перо по хартији. Не верујући себи, почео би да проверава оно што је писао – и није ништа схватао. Најзад, други господин Гољаткин, који је дотад седео лепо и мирно, устаде и нестане га у вратима другог одељења, неким послом. Господин Гољаткин се обазре око себе – ништа, све тихо; чује се само шкрипа пера, шуштање превртане хартије и разговор по ћошковима мало удаљенијим од седишта Андреја Филиповича. Господин Гољаткин погледа на Антона Антоновича; а пошто је, по свему судећи, лице нашега јунака потпуно одавало његово садашње стање и одговарало суштини догађаја, дакле, у извесном смислу било веома значајно, добри Антон Антонович остави перо на страну и с неким необичним саучешћем запита господина Гољаткина за здравље.

– Ја, Антоне Антоновичу, хвала богу – проговори муцајући господин Гољаткин. – Ја сам, Антоне Антоновичу, потпуно здрав; сад

ми, Антоне Антоновичу, није ништа – додаде неодлучно, не верујући још потпуно Антону Антоновичу, кога је често ословљавао.

– Тако! А мени се учинило да сте болесни; уосталом, не би ни било чудно, зачас то може да дође! Нарочито данас, све некакве епидемије. Знате...

– Јест, Антоне Антоновичу, знам да постоје некакве епидемије... Ја, Антоне Антоновичу, нисам, међутим, то хтео – настави господин Гољаткин гледајући пажљиво у Антона Антоновича – видите ли, Антоне Антоновичу, ја чак и не знам како да вам, то јест, хтео сам да кажем: с које стране да почнем ту ствар, Антоне Антоновичу...

– Шта? Ја вас... знате... признајем вам, не разумем сасвим добро, ви... знате, објасните опширније у којем сте погледу у неприлици – рече Антон Антонович, и сам донекле у неприлици, видевши да су се у очима господина Гољаткина појавиле сузе.

– Ја збиља... овде, Антоне Антоновичу... ту – један чиновник, Антоне Антоновичу...

– Па! Још никако не разумем.

– Хтео сам рећи, Антоне Антоновичу, да ту има један нов чиновник.

– Да, има; ваш презимењак.

– Како? – узвикну господин Гољаткин.

– Кажем вам презимењак; и он је Гољаткин. Да вам није брат?

– Није, Антоне Антоновичу, ја...

– Хм! збиља, а мени се учинило да вам је блиски рођак. Знате, имате неку породичну сличност.

Господин Гољаткин се скамени од чуда и за неко време одуже му се језик. Говорити тако олако о једној тако ружној, нечувеној ствари, која је реткост своје врсте, о ствари која би запрепастила чак и најнезаинтересованијег посматрача, говорити о породичној сличности, кад се то види као у огледалу!

– Знате ли шта бих вам саветовао, Јакове Петровичу? – настави Антон Антонович. – Отиђите доктору па се посаветујте с њим. Знате,

ви некако не изгледате сасвим здрави. Нарочито у очима... знате имате некакав особит израз.

– Не, Антоне Антоновичу... ја, наравно, осећам... то јест, хтео сам вас упитати: шта је с тим чиновником?

– Како шта?

– То јест, нисте ли опазили, Антоне Антоновичу, на њему нешто нарочито... нешто и сувише упадљиво?

– То јест?

– То јест, хтео сам да кажем, Антоне Антоновичу, неку изузетну сличност са неким, на пример, то јест, са мнош, на пример. Ви сте сад, Антоне Антоновичу, рекли за породичну сличност, учинили сте узгред ту примедбу... Знате ли, има понекад близанаца који личе као две капи воде, тако да се не могу разликовати? Ето, ја о томе.

– Да – рече Антон Антонович, пошто промисли мало, и као да је први пут запрепашћен том чињеницом – јесте! То је истина. Сличност збиља запањује, и ви сте правилно закључили да се збиља један може заменити другим – настави он све више ширећи очи. – Знате ли, Јакове Петровичу, то је одиста чудна сличност, оно што се понекад каже, фантастична; то јест, сушти ви... Јесте ли опазили, Јакове Петровичу? Ја сам баш хтео да вас молим за објашњење, али, признајем, нисам на то обратио испрва довољно пажње. Чудо, заиста чудо! И, је л' те, Јакове Петровичу, ви нисте родом одавде, а?

– Нисам.

– Ни он није одавде. Можда сте из истог краја? Слободан сам да вас упитам: где је ваша мати највише живела?

– Рекосте... рекосте, Антоне Антоновичу, да и он није одавде?

– Да, није из овог краја. И збиља, то је чудно – настави разговорни Антон Антонович, за кога је био прави празник кад је могао ма о чему да поразговара – заиста, може да изазове радозналост; а како често прођемо, очепимо, или и гурнемо некога, и не опажамо. Уосталом, немојте се збуњивати. То бива. Знате, то је – да вам испричам: исто то се десило с мојом тетком с мајчине стране: и она је пред смрт видела свог двојника...

– Не, ја – извините што вас прекидам, Антоне Антоновичу, ја бих хтео, Антоне Антоновичу, да знам: како је тај чиновник, то јест, откуда он управо овде?

– Он је на месту покојног Семјона Ивановича, дошао је на упражњено место: нашло се упражњено место, и поставили су њега. Збиља, кажу да је тај покојни Семјон Иванович оставио троје деце, све једно другом до увета. Удовица је падала пред ноге његовога превасходства. Уосталом, кажу да она крије: има новаца али их крије...

– Да, да, Антоне Антоновичу, али ја бих се вратио на ону ствар.

– То јест? Па да! А што вас то интересује? Кажем вам, немојте се узбуђивати. Све је то донекле привремено, шта је с тим? То се не тиче вас. Тако је већ сам Господ бог удесио, то је његова воља, и било би грешно да ропћете. Ту се његова премудрост огледа. Ви ту, Јакове Петровичу, колико, ја схватам, нисте ништа криви. Мало ли има чуда на свету! Мајка природа је издашна, а вас за то неће оптуживати, нећете за то одговарати. Ето, на пример, узгред буди речено, надам се да сте чули о њима: како се зваху, како се оно зваху, јест, сијамски близанци који су срасли леђима својим, па тако и живе, и једу, и спавају заједно, и, кажу, велике паре згрћу.

– Дозволите, Антоне Антоновичу...

– Разумем вас, разумем! Јест! Али шта то мари! – Ништа! – Ја то кажем како ја схватам, нема шта да се збуњујете, шта је с тим? Он је чиновник као и сваки чиновник, и изгледа да је вредан човек. Каже да се зове Гољаткин, да није одавде, каже да је титуларни саветник. Разговарао је лично с његовим превасходством.

– Па онда?

– Ништа; кажу да је све објаснио, изнео разлоге, вели, тако и тако, ваше превасходство, немам средстава, а желео бих да служим, нарочито под вашим одличним руководством... и још тамо све како треба, знате, све је вешто рекао. Мора да је паметан човек. Разуме се, дошао је с препоруком, без ње се не може...

– А од кога... то јест, хтео сам да кажем, ко је у тај срамни посао умешао своје прсте?

– Да–а. Кажу, добра препорука; његово превасходство и Андреј Филипович су се, кажу, насмејали.

– Насмејали су се они и Андреј Филипович?

– Да, онако само, насмешили су се и рекли: добро, и да они са своје стране немају ништа против, само нека верно служи...

– А даље? Ви ме, Антоне Антоновичу, донекле у живот враћате, преклињем вас – даље.

– Дозволите, ја сам вас опет... Па да, па ништа, ствар је проста, кажем вам, немојте се узбуђивати, нема ту ничега сумњивог...

– Не. Ја сам, то јест, хтео сам да вас питам, Антоне Антоновичу, да нису његово превасходство још нешто додали... на пример, о мени?

– То јест... како мислите? Да–а! Ама ништа ту нема, можете бити потпуно мирни. Знате, оно, наравно, разуме се, ствар је прилично чудна, и испрва... али ето ја на пример, испрва готово нисам ништа ни опазио. Збиља, не знам зашто нисам опазио док ми ви нисте напоменули. Уосталом, можете бити потпуно мирни. Није он рекао ништа нарочито, баш ништа – додаде добри Антон Антонович дижући се са столице.

– Па, ето, ја, Антоне Антоновичу...

– Ах, извините ме. Распричао сам се о ситницама, а имам важан хитан посао. Морам да тражим податке.

– Антоне Антоновичу – зачу се глас Андреја Филиповича, који је учтиво дозивао – тражи вас његово превасходство.

– Одмах, одмах, Андреју Филиповичу, идем одмах. – И Антон Антонович дохвати хрпу аката и потрча најпре Андреју Филиповичу, а затим у кабинет његова превасходства.

„Па како је то?“ – мислио је у себи господин Гољаткин. – „Дакле, таква је то игра! Ето какав поветарац дува код нас... Није то рђаво, значи да су ствари пошле најбољим путем“ – говорио је наш јунак у себи трљајући руке и од радости не осећајући столицу под собом. – „Наша је ствар, дакле, обична. Све се, дакле, свршава тричаријама, од свега нема ништа. Збиља, нико ништа ни да писне, разбојници

једни, седе само и раде: дивно, дивно! Ја добра човека волим, волео сам, и увек сам спреман да га поштујем... Уосталом, кад се боље размисли, овај Антон Антонович... страшно је поверавати му се: сувише је сед, и од старости је мало шенуо. Уосталом, најбоље је и најзначајније то што његово превасходство није ништа рекло, него је све онако пропустило: добро је то! Одобравам! Само, шта се ту Андреј Филипович меша са својим смешкањем? Шта се то њега тиче! Стара лија! Увек ми је на путу, увек је спреман као црна мачка да пређе човеку пут, увек се испречи у инат човеку; човеку у инат и за пакост..."

Господин Гољаткин обазре се опет унаоколо и опет га нада охрабри. Уосталом, осећао је да га ипак буну једна далека мисао, нека злослутна мисао, чак му паде на памет да се некако сам приближи чиновницима, да као ждребе истрчи напред (кад буде излазио из канцеларије, или да приђе као пословно), да у разговору натукне – господо, ето, ствар је таква и таква, видите колико је велика сличност, како је то чудна околност, какав комичан случај – то јест, сам да се нашали са свим тим и на тај начин испита дубину опасности. Иначе, испод мире триста вире, закључи у мислима наш јунак. Уосталом, господин Гољаткин је то само мислио: али се на време предомислио. Схватио је да би то значило и сувише далеко отерати. „Таква ти је нарав!“ – рече у себи, и лупи се лако руком по челу. – „Одмах се разиграш, обрадујеш се! Добра душо! Не, боље, Јакове Петровичу, да се притрпимо, да попричекамо и да се притрпимо!“

Ипак, као што смо већ напоменули, господин Гољаткин се препородио препун наде и као да је васкрсао из мртвих. „Ништа“ – мислио је – „као да ми се терет скинуо с душе! Ето каква ситуација! А ковчежић се откључава сасвим просто.⁵ Крилов има право... Крилов баш има право, мајстор је, лисац онај Крилов, велики баснописац! А што се тиче онога, нека га, нека служи, нека служи и нека му је на здравље, само да никоме не смета и никога не дира; нека служи – ја пристајем и одобравам!“

Међутим, време је пролазило, летело, није се ни опазило кад изби четири. Радно време се завршило; Андреј Филипович дохвати

шешир, и како се то обично ради, сви учинише то исто. Господин Гољаткин причека мало, колико је потребно, и изађе навлаш касније од осталих, последњи, кад су се већ сви били разишли на разне стране. Кад је изашао на улицу, осетио се као у рају, тако да је добио вољу, па макар и обилазио, да прошета по Невском. „Ето шта је судбина!“ – говорио је наш јунак – „неочекивани преокрет целе ствари. И време се пролепшало, мраз је, и саонице терају. Користан је мраз за Руса; Русу баш годи мраз. Ја волим Руса... И први пршић, како би рекли ловци... да ми је да потерам зеца по првом пршићу! Ех, али не мари, ништа!“

Тако је господин Гољаткин испољавао свој занос, међутим, све га је нешто копкало у глави, није да је била туга – али с времена на време тако би га затиштало срце да није знао како да се умири. „Уосталом, да сачекамо срећнији дан, па тек да се радујемо. А, уосталом, шта ту и има? Хајде да расправимо, да видимо. Дела, да расправљамо, мој млади пријатељу, хајде да расправљамо. Човек исти такав као ти, то је прво, савршено исти. И шта има у томе? Ако је човек такав, зар ја да плачем? Шта се мене тиче? Ја сам по страни, звиждим на то, па крај! Кад тако хоће, нека га. Нека служи! Али је чудо, и необично, што кажу, као сијамски близанци... Чему помињати сијамске близанце? Рецимо, добро, да су близанци; али понекад су и велики људи изгледали као особењаци. Из историје се зна да је чувени Суворов кукурекао као петао... Рецимо, да је он то чинио из политике; а велике војсковође... зашто сад опет војсковође? Ја сам довољан себи, па крај, ни за кога нећу да знам, и у невиности својој презирем непријатеља. Нисам интригант, и поносим се тиме. Поштен сам, искрен, чист, пријатан, добродушан...“

Одједном господин Гољаткин умуче, застаде и као лист задрхта, чак склопи очи за тренутак. Надајући се, уосталом, да је предмет његова страха просто илузија, најзад отвори очи и плашљиво погледа испод ока надесно, Не, није илузија!... Поред њега је ситно корачао његов јутрошњи познаник, смешкао се, загледао му у лице и чекао, изгледа, прилику да почне разговор. Разговор, уосталом, није започео! Прођоше једно педесетак корака један поред другог. Господин Гољаткин се једино старао да се што боље увије, увуче у

капут и натуче што је могуће јаче шешир. Да непријатност буде потпуна, и капут и шешир његовог пријатеља били су исти као да су сад скинути с господина Гољаткина.

– Поштовани господине – изусти најзад наш јунак трудећи се да говори готово шапатом и не гледајући у свог пријатеља – ми, изгледа, идемо разним путевима... Ја сам чак у то убеђен – рече он пошто поћута мало. – Најзад, убеђен сам да сте ме потпуно схватили – додаде на крају доста строго.

– Ја бих желео – проговори најзад пријатељ господина Гољаткина – ја бих желео... ви ћете ме вероватно великодушно извинити... ја не знам коме да се овде обратим... моје су прилике – ја се надам да ћете ми опростити смелост – мени се чак чинило да сте ви, покренути милосрђем, јутрос показали саучешће према мени. Ја сам од своје стране на први поглед осетио симпатију према вама, ја... – Ту господин Гољаткин у мислима пожелеле свом новом колеги да у земљу пропадне. – Кад бих се смео надати да ћете ме, Јакове Петровичу, благонаклоно изволети саслушати...

– Ми – ми смо ту – ми... боље хајдемо к мени – одговори господин Гољаткин – пређимо на ону страну Невскога, тамо ће нам бити згодније, а затим ћемо споредном улицицом... боље да пођемо споредном улицицом.

– Добро, да пођемо споредном улицицом – рече бојажљиво скромни сапутник Гољаткина, као да је тоном свога одговора наговештавао: куд би он и могао пробирати, и да је он, у свом положају, спреман да се задовољи и споредном улицицом, што се, пак, тиче господина Гољаткина, он још никако није могао да схвати шта се с њим дешава. Није веровао сам себи. Још се није повратио од запрепашћења.

ГЛАВА СЕДМА

Повратио се мало на степеништу, при улазу у свој стан. „Е, што сам тикван“ – изгрди сам себе у мислима – „куд га водим? Сам завлачим главу у омчу. Шта ће помислити Петрушка кад нас види заједно? Шта ће се тај неваљалац усудити да помисли? А подозрив је... Али је већ било доцкан кајати се; господин Гољаткин закуца, врата се отворише и Петрушка поче да свлачи капуте са госта и свога господара. Господин Гољаткин погледа летимице, само тек узгред баци поглед на Петрушку, трудећи се да му прозре лице и погоди мисли. Али, на своје велико изненађење, виде да његов слуга и не мисли да се чуди; чак, напротив, као да је баш очекивао нешто слично. Он је и сад, наравно, гледао мрко као увек, у страну, и као да се спремао да прогута некога. „Да их није неко данас све опчарао или нека нечиста сила опчинила?“ – помисли наш јунак. – „Мора да је данас нешто нарочито спопало сав тај свет. До врага, каквих све јада немам!“ Тако мислећи и размишљајући, господин Гољаткин уведе госта у своју собу и учтиво га замоли да седне. Изгледа да је гост до крајности био збуњен, врло се плашио, покорно пратио све покрете свога домаћина, хватао његове погледе, и по њима се, канда, трудио да погоди и његове мисли. Сви његови покрети изражавали су нешто понижено, затуцано и заплашено, тако да је он, ако би се могло дозволити упоређење, у овом тренутку доста личио на човека који је, немајући своје одело, обукао туђе: рукави му беже нагоре, струк му је скоро на потиљку, а он сваки час поправља на себи кратак прслук, час се креће побочке и склања у страну, час се труди да се некуда сакрије, час загледа свима у очи и ослушкује да ли се не говори што о његовом стању, да му се не смеју, не стиде га се – и човек црвени, човек се губи, и амбиција му пати...

Господин Гољаткин стави шешир на прозор, али због неопрезног покрета шешир му одлете на под. Гост одмах скочи да га подигне,

очисти га од прашине и пажљиво стави на место, а свој шешир на под крај столице, на чијем је крају смерно седео. Та ситна околност је донекле отворила очи господину Гољаткину; он разумеде да је гост у великој нужди и зато се више није мучио како да почне с гостом, него је све као што је и требало, препустио њему самоме. Ни гост није ништа започињао: да ли се снебивао, или стидео мало, или из учтивости чекао да домаћин почне – то се не зна, било је тешко докучити. Уто уђе Петрушка, застаде на вратима и очи упери у страну супротну оној где су седели гост и његов господар.

– Заповедате ли да узмем две порције ручка? – запита он немарно промуклим гласом.

– Ја, ја не знам... ви – па да, узми, брате, две порције.

Петрушка оде. Господин Гољаткин погледа свога госта. Гост поцрвене до ушију. Господин Гољаткин био је добар човек и зато по доброти своје душе одмах изведе закључак:

„Сиромах човек“ – помисли – „свега је један дан у служби, у своје време мора да је настрадао, можда му је све што има то пристojно одело, а за обед нема пара. Ех, како је утучен! А ништа, то је донекле и боље...“ – Опростите ми што сам – поче господин Гољаткин – уосталом, допустите да вас упитам како се зовете.

– Ја... Ја... Јаков Петровић – готово прошапута његов гост, као да га је било срам и стид, као да је молио за опроштај што се и он зове Јаков Петровић.

– Јаков Петровић! – понови наш јунак немајући снаге да сакрије своју забуну.

– Јесте, тако је... Ваш имењак – одговори смирени гост господина Гољаткина и усуди се да се насмеје и рекне нешто шаљиво. Али се одмах трже и направи озбиљан и, уосталом, помало збуњен израз видећи да његову домаћину није сад до шале.

– Ви... допустите да вас запитам, којим поводом имам част...

– Знајући вашу великодушност и ваше врлине – прекиде га журно али плашљивим гласом његов гост и придиже се мало са столице – усудио сам се да вам се обратим и да вас замолим... за познанство и

заштиту... – заврши његов гост очигледно бирајући у неприлици изразе и речи, да не буду и сувише ласкаве и понизне, како не би компромитовао своје честољубље, али да не буду ни сувише смеле и да се у њима не осети неумесна једнакост. Уопште, може се рећи, гост господина Гољаткина понашао се као племић–просјак у закрпљеном фраку и с племићким пасошем у џепу, који још нема довољно праксе у просјачењу.

– Ви ме збуњујете – одговори господин Гољаткин осматрајући себе, своје зидове и госта – чиме бих ја могао... то јест, хоћу да кажем, у ком смислу бих вам могао ма чиме послужити?

– Ја сам, Јакове Петровичу, од првог погледа осетио према вама наклоност и, опростите ми великодушно, поуздао сам се у вас, усудио сам се да се поуздам, Јакове Петровичу... Ја... ја сам овде без игде икога, Јакове Петровичу, сиромаш сам, много сам се напатио. И још сам овде новајлија, Јакове Петровичу. Кад сам дознао да сте ви, поред вама својствених и урођених врлина ваше племените душе и мој презимењак...

Господин Гољаткин се намршти.

– Мој презимењак, а пореклом смо из истог краја, решио сам се да вам се обратим и да вам изложим свој тежак положај.

– Добро, добро; збиља не знам шта да вам кажем – одговори збуњеним гласом господин Гољаткин – после ручка ћемо разговарати...

Гост се поклони; донеше ручак. Петрушка постави сто, и гост заједно с домаћином поче да једе. Ручак није дуго трајао, јер су обојица журили – домаћин зато што је био ван свог обичног колосека и што се стидео због рђавог ручка – стидео се донекле због тога што је хтео да добро нахрани госта, а донекле због тога што је хтео да му покаже да не живи сиротињски. Гост је био страшно сметен и до крајности се снебивао. Пошто је узео једанпут хлеба и појео тај комад, бојао се да пружи руку по други; стидео се да узме боље комадиће и непрестано уверавао да уопште није гладан, да је ручак изврстан, и да је он потпуно задовољан и до гроба ће то памтити. Кад се ручак заврши, господин Гољаткин припали лулу, а другу,

намењену пријатељима, понуди госту; седоше један према другом, и гост поче да прича своје доживљаје.

Прича господина Гољаткина млађег трајала је три или четири сата. Историја његових доживљаја састојала се, уосталом, од најбезначајнијих и најмизернијих, ако се тако може рећи, појединости. Реч је била о служби у неком губернијском надлештву, о тужиоцима и председницима, о неким канцеларијским интригама и поквареној души једнога секретара суда, о ревизору, о изненадној промени старешине, о томе како је господин Гољаткин други настрадао сасвим невино; о његовој старој тетки, Пелагеји Семјоновној; о томе како је он због разних интрига својих непријатеља изгубио службу и пешице дошао у Петроград; о томе како се потуцао и злопатио овде, у Петрограду, како је дуго узалудно тражио место, истрошио се, није имао ни за јело, живео готово на улици, јео сува хлеба и квасио га својим сузама, спавао на голом поду, и најзад како се неко од добрих људи заузео за њега, препоручио га и великодушно му нашао намештење. Гост господина Гољаткина плакао је док је причао и брисао сузе плавом, карираном марамом, која је веома личила на мушему. Завршио је тиме што се потпуно поверио господину Гољаткину и признао му да не само што засад нема од чега да живи и да се пристојно смести него нема ни средстава да купи униформу као што треба; да, ето, чак ни за ципеле није могао да скуцка и да је мундир узео на послугу од некога на кратко време.

Господин Гољаткин био је дирнут, био је истински ганут. Иако је историја његовог госта била најбезначајнија, све су му речи те историје падале на срце као мана небеска. Ствар је у томе што је господин Гољаткин заборављао своје последње сумње, пустио срцу на вољу, и најзад је у мислима сам себе сврстао у будале. Све је било тако природно! И шта је имао толико да се гризе и да се толико узнемирује! Заиста постоји једна тугаљива околност – али то није страшно! Не може то да упрља човека, да му честољубље укаља и каријеру упропасти, кад човек није крив, кад се ту сама природа умешала. Уз то, гост је молио за заштиту, плакао, кривио судбину, изгледао тако једноставан, без злобе и лукавства, бедан, ништаван, и

као да се и сам сад стидео, премда можда у другом смислу, што је тако необично наликовао домаћину. Понашао се до крајности учтиво, непрестано се трудио да угоди домаћину и гледао као што гледа човек кога мучи савест и осећа да је крив пред неким другим, чим би разговор дошао до неке спорне тачке, гост би се одмах слагао с мишљењем господина Гољаткина. Ако би се, зачас, и случајно својим мишљењем успротивио господину Гољаткину и затим опазио да је погрешно пут – одмах би исправљао оно што је рекао, објашњавао и брзо стављао до знања да и он све схвата на онај начин на који и његов домаћин, мисли исто као и он, гледа апсолутно истим очима као и он. Једном речју, гост се на све могуће начине упињао да подиђе господину Гољаткину, тако да је најзад господин Гољаткин дошао до убеђења да је његов гост одиста веома љубазан човек у сваком погледу. Уто донесоше чај; било је девет сати. Господин Гољаткин се осећао веома расположен, развеселио се, разиграо, мало–помало се ослободио, и најзад се упустио у најживљи и најзанимљивији разговор са својим гостом. Господин Гољаткин, кад је био весео волео је понекад да исприча нешто занимљиво. Тако и сад: причао је госту много о престоници, о њеним забавама и красотама, о позоришту, о клубовима, о Брјуловљевој слици, о томе како се два Енглеза нарочито допутовала из Енглеске у Петроград да виде ограду Летњег парка, и одмах затим отпутовала; о служби, о Олсуфију Ивановичу и о Андреју Филиповичу; о томе како Русија с часа на час напредује и да у њој „Књижевност данас цвета“; о анегдоти коју је недавно прочитао у Северној пчели⁶ и да у Индији има змија удав, необичне снаге; најзад, о барону Брамбеусу⁷, итд. Једном речју, господин Гољаткин био је веома задовољан, прво, зато што је био сасвим миран; друго, што се не само није бојао својих непријатеља него је сад чак био спреман да их све позове на одлучну битку; треће, што је он лично указао покровитељство и, најзад, што је чинио добро дело. Али у души је знао да у том тренутку још није потпуно срећан и да у њему још постоји један црвић, уосталом сасвим мали, који му још нагриза срце. Мучила га је до крајности успомена на јучерашње вече код Олсуфија Ивановича. Шта не би дао да се није догодило понешто од онога што је било синоћ! „Ништа,

уосталом!“ – закључи најзад наш јунак, и у души тврдо одлучи да се одсад добро влада и да не запада у сличне погрешке. Пошто се тако потпуно расположио и одједном постао готово сасвим срећан, он науми да се мало и нажива живота. Петрушка донесе рум и приправише пунш. Гост и домаћин искапише по једну чашу, па и другу. Гост се показа још љубазнији но пре и даде још више доказа искренности и добре нарави, чиме се све више свиђао господину Гољаткину. Изгледало је као да се радује једино његовом радошћу, а гледао у њему правога и јединога свог добротвора. Узевши одједном перо и комадић хартије, он замоли господина Гољаткина да не гледа шта ће он написати; а затим, кад је свршио, сам показа свом домаћину шта је написао. Био је то четворостих, написан доста осећајно, уосталом лепим стилем и рукописом, и, како изгледа, било је то дело самога љубазног госта. Ово су ти стихови:

*И ако мене ти заборавиш,
Заборави ти себе нећу ја;
Живот може све донети –
Не заборави ни мене ти!*

Са сузама у очима господин Гољаткин загрли свога госта, па пошто се тако развежио, и сам узе да посвећује госта у неке своје интимне тајне, при чему је јако наглашавао имена Андреја Филиповича и Кларе Олсуфјевне. „Ја и ти, Јакове Петровичу, сложићемо се“ – говорио је наш јунак своме госту – „живећемо нас двојица, Јакове Петровичу, као риба и вода, као рођена браћа; ми ћемо се, пријатељу, довијати, заједно ћемо се довијати; ми ћемо, од своје стране, у инат њима правити интриге... баш њима у инат да их правимо. А ти да се никоме од њих не повераваш. Знам ја тебе, Јакове Петровичу, и разумем твој карактер; све ћеш им испричати, душо искрена! Склањај се од њих, брате, од свих.“ Гост се с тим потпуно слагао, захваљивао господину Гољаткину и најзад је такође засузио. „Знаш ли шта, Јашо“ – настави господин Гољаткин дрхтавим и развеженим гласом – „смести се за неко време код мене, или се

настани заувек. Ми ћемо се сложити. Како мислиш, брате, а? Не збуњуј се и не ропћи што смо се нашли сада у тако чудним околностима; грех је роптати; природа је то, брате Јашо! Ја те волим, као брата те волим, кажем ти! Ми ћемо се, Јашо, правити невешти, и од своје стране подваљивати, и обрисати им носеве.“ Најзад су дошли до треће па и четврте чаше пунша; а тад је господин Гољаткин почео двојако да се осећа: прво, да је необично срећан, а друго, да више не може да се држи на ногама. Гост је, разуме се, био позван да преноћи. Постељу некако наместише на два реда столица. Господин Гољаткин млађи изјави да је под пријатељским кровом меко спавати и на голом поду и да ће он, од своје стране, заспати где било, с покорношћу и захвалношћу; да је он сад у рају, али да је много несрећа и јада поднео у свом животу, све видео, све претрпео, и – ко зна будућност? – можда ће морати још да трпи. Господин Гољаткин старији протестовао је против тога и почео да доказује да се треба уздати у бога. Гост се потпуно слагао, и, наравно, говорио: нико као бог! Ту господин Гољаткин старији примети да су Турци донекле у праву кад чак и у сну призивљу име божје. Па онда, иако се уосталом, није слагао с неким научницима у извесним клеветама које се дижу против турског пророка Мухамеда, и признавао га за великог политичара своје врсте – господин Гољаткин пређе на веома интересно описивање алжирске бербернице, о којој је читао у некој књизи, у додатку. Гост и домаћин су се врло много смејали турској простодушности; уосталом, нису могли да не одаду дужно признање њиховом фанатизму, који изазива опијум... Најзад, гост поче да се свлачи, а господин Гољаткин оде за преграду, донекле по својој доброти, јер тај тако напаћени човек можда нема ни пристојне кошуље, а донекле и зато да се увери, колико је могуће, како стоји с Петрушком, да га испита, ако је могуће и развесели, и тако одобровољи да сви буду срећни и да на столу не остане расуте соли. Треба напоменути да је Петрушка још једнако помало збуњивао господина Гољаткина.

– Ти, Петре, лези сад па спавај – рече благо господин Гољаткин улазећи у собичак свога слуге – лези сад па спавај, а сутра ме у осам сати пробуди. Разумеш ли, Петруша?

Господин Гољаткин је говорио необично меко и благо. Али је Петрушка ћутао. Он је све време баратао нешто око свог кревета и чак се и не осврте не господара, што је био дужан да учини већ из поштовања према њему.

– Јеси ли ме чуо, Петре? – настави господин Гољаткин. – Лези сад па спавај, а сутра ме, Петруша, пробуди у осам, разумеш ли?

– Запамтио сам већ, шта има ту! – прогунђа Петруша себи у браду.

– Да, да, Петруша, ја ти то говорим да би и ти био миран и срећан. Ето сад смо сви срећни, па да и ти будеш миран и срећан. Дакле, желим ти лаку ноћ. Спавај, Петруша, спавај; сви ми треба да радимо... Знаш, брате, не помисли што...

Господин Гољаткин већ поче, али се заустави. „Да не буде и сувише“ – запита се – „нисам ли далеко отишао? Увек тако, претерам.“ Наш јунак изиђе од Петрушке врло незадовољан самим собом. Уз то га и грубост и непопустљивост Петрушкина донекле увредише. „Шалиш се с хуљом; господин чини хуљи част, а он то и не осећа“ – помисли господин Гољаткин. – „Уосталом, то ти је гадна особина код све те багре.“ Клатећи се помало, он се врати у собу; видевши да му је гост легао, седе за тренутак на његову постељу. „Ипак признај, Јашо“ – поче он шапатом и климајући главом „ти си, никоговићу, крив преда мном? Знаш ти, имењаче, овај...“ – настављаше доста фамилијарно шалећи се са својим гостом. Најзад, пошто се опрости од њега пријатељски, господин Гољаткин оде да спава. Гост, међутим, захрка. Тад и господин Гољаткин леже у постељу смејући се и шапућући у себи: „Па ти си данас пијан, голубе, Јакове Петровичу, неваљалче један, гољо један – и презиме ти је такво! Што ли си се само радовао? Сутра ћеш опет цмиздрити, ти плачљивко. Шта да радим с тобом!“ У свем бићу господина Гољаткина јавило се доста необично осећање, нешто налик на сумњу или кајање. „Много сам се залетео“ – помисли он – „и сад ми бучи у глави и пијан сам. Ниси могао да се уздржиш, будалино ниједна, читава кола глупости си намлео, и још си се и на лукавства спремао, ниткове. Наравно, праштање и заборав увреда, то су највеће врлине, па ипак то није добро, да, тако је то!“ Ту се господин Гољаткин диже,

узе свећу, и на прстима оде да још једном погледа госта који је спавао. Дуго је стајао над њим дубоко замишљен. „Непријатна слика! Пасквила, права пасквила, па крај!“

Најзад господин Гољаткин леже. У глави му је бучало, трештало, звонило. Почео је да се заноси – заноси... напрезао се да нешто мисли, да се сети нечега веома занимљивог, да реши нешто врло важно, неку тугаљиву ствар, али није могао. Сан савлада његову јадну главу, и он заспа онако како обично спавају људи који нису навикли да одједном попију пет чаша пунша на некој пријатељској вечери.

ГЛАВА ОСМА

Као и обично, сутрадан се господин Гољаткин пробудио у осам сати; чим се пробудио, одмах се сетио свих синоћних догађаја, сетио се и намрштио. „Разиграо сам се синоћ као каква будала!“ – помисли придижући се с постеље и погледавши на постељу свога госта. Али колико је било његово чуђење кад у соби не нађе не само госта већ ни постеље на којој је гост спавао! „Шта је то?“ – умало што не узвикну господин Гољаткин. – „Шта то може бити? Шта сад значи та нова околност?“ Док је господин Гољаткин чудећи се и зинувши гледао на празно место, врата шкрипнуше и Петрушка уђе с послужавником носећи чај. „Где је, где?“ – проговори наш јунак једва чујним гласом, показујући прстом на јучерашње место које су били дали госту. Испрва Петрушка није ништа одговарао, чак није ни гледао свога господара, него је окретао очи у десни угао, тако да је и господин Гољаткин био принуђен да погледа у десни угао. Али после извесног ћутања Петрушка промуклим и грубим гласом одговори да „господин није код куће“.

– Будало једна, па ја сам твој господин, Петрушка – рече господин Гољаткин испрекиданим гласом разрогачивши очи на слугу.

Петрушка ништа не одговори, али погледа господина Гољаткина тако да овај поцрвене до ушију – погледа га с неким увредљивим прекором, који је личио на праву грдњу. Господин Гољаткин сав претрну. Најзад Петрушка изјави да има већ сат и по како је онај други отишао, и да није хтео да чека. Петрушкин одговор био је заиста и вероватан и истинит; видело се да Петрушка не лаже и да су његов увредљив поглед и реч други, коју је употребио, били само последица целокупне гнусне ситуације; ипак је господин Гољаткин, ма и нејасно, схватио да ту није све као што треба и да му судбина

спрема још један не баш сасвим пријатан колач. „Добро, видећемо“ – помисли у себи – „видећемо, на време ћемо прозрети све то... О, Господе боже!“ – простења на крају сасвим друкчијим гласом – „зашто сам га и позивао, што ли сам то чинио? Ја то сам мећем главу у њихову лоповску омчу, ја сам ту омчу правим. О, луда главо! И не можеш да се уздржиш да се не избрбљаш, као деран неки, као неки практикант, као нека мизерија без чина и положаја, крпа нека, старудија трула, сплеткашу један, и жено једна... О, сви свети! И стихове је написао, лопов, и љубав ми је изјавио! Како би било, овај... Како да му, лопову, на пристојан начин покажем врата, ако се врати? Разуме се, има много разних путева и начина. Тако и тако, да му рекнем, ето, ето, плата ми је мала... Или да га на неки начин поплашим, да кажем да сам, узевши у обзир ово и оно, приморан да му објасним... да кажем да треба напола да плаћамо стан и храну, и новац да дајемо унапред. Хм, до врага, не ваља, не ваља! То би мене упрљало. Није нимало деликатно! Или да учиним на неки начин овако: да узмем Петрушку па да га научим, да му Петрушка на неки начин натруни; да га омаловажава, да му каже нешто грубо па да га се тако отресем? Да их некако натуткам једног на другог... Не ваља, ђаво да носи све, не ваља! То је опасно, и, опет, ако се погледа с те тачке – није нимало лепо! Никако не ваља! Али... ако он више не дође? Хја, и то ће бити зло! Синоћ сам се пред њим баш избрбљао!... Зло, зло! Не ваља тај посао! О, главо, главо проклета! Никако не можеш да утувиш оно што треба, да се узмеш у памет! А ако он дође, и одбије? О, дај боже да дође! Како бих волео да дође, много бих дао да дође...“ Тако је размишљао господин Гољаткин срчући чај и непрестано погледајући на зидни сат. „Сад је четврт до девет; већ је време да идем. А шта ће бити! Шта ће бити? Хтео бих да знам шта се ту нарочито крије – да знам циљ, правац и све разне зачкољице. Добро би било знати на шта циља сав тај свет и какав ће им бити први корак...”

Господин Гољаткин није могао више да издржи, баци неиспушену лулу, обуче се и појури у канцеларију, желећи да, ако је то могуће, предухитри опасност и да се својим личним присуством о свему осведочи. А опасност је постојала: то је он знао, знао је да постоји

опасност. „Али ћемо је открити“ – говорио је господин Гољаткин скидајући у предсобљу капут и каљаче – „сад ћемо прокљувити те ствари.“ Пошто се одлучио да тако поступа, наш се јунак дотера, начини пристојно службено лице, и тек што је хтео да уђе у суседну собу кад се одједном у вратима сrete са својим јучерашњим познаником и пријатељем. Господин Гољаткин млађи, изгледа, није опазио господина Гољаткина старијег, иако се с њим умало није сударио. Господин Гољаткин млађи био је, изгледа, заузет, журио се некуда, био је сав задуван; изгледао је тако званично, тако пословно, да је свако могао прочитати на његовом лицу – „упућен са специјалним задатком“...

– Ах, то сте ви, Јакове Петровичу! – рече наш јунак хватајући свог јучерашњег госта за руку.

– Касније, касније, извините ме, касније ћете ми причати! – повика господин Гољаткин млађи, хитајући напред...

– Ипак, дозволите, ви сте, чини ми се, хтели, Јакове Петровичу, овај...

– Шта? Објасните што пре. – Јучерашњи гост господина Гољаткина заустави се сад као преко воље, нерадо, и примаче уво под сам нос господина Гољаткина.

– Кажем вам, Јакове Петровичу, да се чудим држању... држању које никако нисам могао очекивати.

– Све има своју форму. Јавите се секретару његова превасходства, а затим обратите се, као што је ред, господину шефу канцеларије. Имате молбу?...

– Не знам шта да кажем, Јакове Петровичу, али ви ме просто запањујете, Јакове Петровичу! Ви сигурно не можете да ме познате или се по урођеној вам веселој нарави просто шалите.

– А, то сте ви! – рече господин Гољаткин млађи као да је тек сад познао господина Гољаткина старијег – то сте ви! Но, јесте ли добро спавали? – Ту се господин Гољаткин млађи осмехну мало – осмехну хладно и званично, не онако као што би требало (јер он је, у сваком случају, дуговао захвалност господину Гољаткину старијем), дакле, пошто се хладно и званично осмехну, додаде да му је веома мило

што је господин Гољаткин добро спавао; затим се мало поклони, узврпољи на месту, погледа десно, лево, па обори очи ка земљи, узе на око бочна врата, прошапута журно да има специјалан задатак и шмугну у суседну собу као да га није ни било.

– Ето ти напасти!... – прошапута наш јунак, просто скамењен од чуда – ето ти напасти! Дакле, тако стоје овде ствари!... – Ту господин Гољаткин осети да га због нечега подиђоше мрави по телу. – „Уосталом“ – настави у себи упутивши се у своје одељење – „уосталом, ја сам већ одавно знао за ту околност, ја сам одавно предосећао да он има специјални задатак; баш сам јуче говорио да је тај човек постављен по нечијој наредби са специјалним задатком.“

– Јесте ли ви, Јакове Петровичу, решили свој јучерашњи акт? – упита Антон Антонович Сјеточкин господина Гољаткина, који је сео поред њега. – Је ли он ту код вас?

– Овде је – прошапута господин Гољаткин гледајући у свога шефа донекле збуњено.

– Добро. Питам зато што је Андреј Филипович већ двапут распитивао. Његовом превасходству може сваки час затребати...

– Свршен је тај посао.

– Е, добро.

– Ја сам, Антоне Антоновичу, чини ми се, увек вршио своју дужност као што треба, и трудим се око послова које ми старешине поверавају; радим савесно.

– Да. Али шта хоћете тиме да кажете?

– Ништа, Антоне Антоновичу. Хтео сам само, Антоне Антоновичу, да објасним, да сам ја... то јест, хтео сам да изразим да понекад недобронамерност и завист никога не штеде док траже свакидашњу гадну своју храну...

– Извините, не разумем вас потпуно. То јест, на кога циљате?

– То јест, хтео сам рећи, Антоне Антоновичу, да ја идем правим путем и презирем околишне путеве, да ја нисам интригант и да се тиме, ако ми је дозвољено рећи, могу с правом поносити...

– Да. Све је то тако, и ја, по свом схватању, дајем потпуно за

право вашем резонувању; али ипак, дозволите ми, Јакове Петровичу, да вам и ја приметим да се у добром друштву не дозвољавају личне увреде; иза леђа, на пример, могу и допустити – јер кога не грде иза леђа – али у очи, ви како хоћете, господине мој, али ја, на пример, нећу дозволити да ми се говоре дрскости. Ја сам, господине мој, оседео у државној служби и нећу дозволити да ми се под старост говоре дрскости.

– Не, Антоне Антоновичу, видите ли, Антоне Антоновичу, ви ме, чини ми се, нисте добро разумели. Ја, молим вас, Антоне Антоновичу, од своје стране сматрам само за част...

– Онда, молим, извините и нас. Ми смо научени по старински. А по вашки, по новом, доцкан нам је да учимо. За службу отаџбини изгледа да досад имадосмо доста памети. Ја, мој господине, као што и сами знате, имам одликовање за своју двадесетпетогодишњу беспрекорну службу...

– Ја осећам, Антоне Антоновичу, ја са своје стране потпуно све то осећам. Али ја не говорим о томе, говорио сам о маски, Антоне Антоновичу...

– О маски?

– То јест, ви ћете опет... бојим се да ви опет не схватите другачије смисао, то јест, смисао мојих речи, као што сте сами казали, Антоне Антоновичу. Ја само развијам тему, то јест, износим мисао, Антоне Антоновичу, да људи који носе маску сада нису ретки, да је сад тешко познати човека под маском...

– Хја, знате ли, није баш ни тако тешко. Понекад је и доста лако, понекад није потребно ићи далеко и тражити.

– А не, знате, Антоне Антоновичу, ја говорим о себи, да ја, на пример, стављам маску само онда кад је она потребна, то јест, говорећи отворено, једино за карневал и за веселе скупове, али се не маскирам сваки дан пред људима, говорећи у другом, више преносном смислу. Ето то сам хтео да кажем, Антоне Антоновичу.

– Па добро, да ми то све засад оставимо, ја и немам кад – рече Антон Антонович дижући се с места и скупљајући нека акта за реферисање његовом превасходству. – Надам се, биће времена да се

ваша ствар објасни. Ви ћете сами сазнати на кога треба да се жалите и кога да кривите; и још молим вас најпокорније да мене ослободите даљих приватних објашњења и расправљања која иду на штету службе...

— Али, Антоне Антоновичу, ја — мало пребледевши, поче говорити господин Гољаткин Антону Антоновичу који се удаљавао — ја, Антоне Антоновичу, овај, то нисам ни мислио. „Шта ли је то?“ — настави у себи наш јунак кад је остао сам. — „Какав то ветар овде дува и шта значи ова нова замка?“ Док се наш збуњени и напола утучени јунак спремао да реши то ново питање, у суседној се соби зачу шум, настаде неко пословно комешање, врата се отворише и Андреј Филипович, који тек што је отишао у кабинет његова превасходства послом, појави се на вратима задихан и викну господина Гољаткина. Знајући у чему је ствар и не желећи да Андреја Филиповича остави да чека господин Гољаткин скочи са свог места, ужурба се што игда може, као што је већ ред, спреми и среди тражени предмет, спремајући се и сам да пође за предметом и Андрејем Филиповичем у кабинет његова превасходства. Одједном, скоро испод руке Андреја Филиповича, који је у то време стајао на вратима, шмугну у собу господин Гољаткин млађи, ужурбан, задихан, преморен од службеног посла, важним одлучно—службеним изразом, и приђе право господину Гољаткину старијем, који се ни најмање није надао таквоме препадугу...

— Акта, Јакове Петровичу, акта... његово превасходство је изволело питати јесу ли вам готова? — процвркута полугласно и журно пријатељ господина Гољаткина старијег. — Андреј Филипович вас очекује...

— Знам и без вас да ме очекује — проговори господин Гољаткин старији, такође брзо и шапатам.

— Не, Јакове Петровичу, нисам ја о томе; ја Јакове Петровичу, уопште нисам о томе; ја саосећам с вама, Јакове Петровичу, и подстакнут сам срдачним саучешћем.

— Од којег вас најпонижније молим да ме ослободите. Дозволите, дозволите...

– Ви ћете их, разуме се, завити у омот, Јакове Петровичу, а трећу ћете страницу обележити залогом, дозволите, Јакове Петровичу...

– Али дозволите и ви, најзад...

– Ево, овде има мрљица од мастила, Јакове Петровичу; јесте ли опазили мрљицу од мастила?...

Уто Андреј Филипович по други пут викну господина Гољаткина.

– Одмах, Андреју Филиповичу, ја ћу само мало, ево овде... Господине, разумете ли ви руски?

– Најбоље ће бити састругати то ножићем, Јакове Петровичу; ослоните се боље на мене: боље ви не дирајте, Јакове Петровичу, него се ослоните на мене – ја ћу ту, мало ножићем...

Андреј Филипович по трећи пут викну господина Гољаткина.

– Али, молим вас, где ту има мрља? Рекао бих да ту и нема мрље?

– Огромна мрља, ево је! Дозволите, овде сам је опазео, ево, дозволите... ви само дозволите мени, Јакове Петровичу, ја ћу ту мало ножићем из саучешћа, Јакове Петровичу, ножићем, од чистог срца ево овако, ево готово је...

Тада сасвим неочекивано господин Гољаткин млађи, без икаквих обзира, надвладавши господина Гољаткина старијег у тренутној борби која је између њих искрсла и у сваком случају сасвим против његове воље, зграби предмет који су тражили претпостављени, па уместо да саструже ножићем мрљу, од чиста срца, као што је вероломно уверавао господина Гољаткина старијег он га брзо сави, гуму под пазухо, у два скока нађе се крај Андреја Филиповича, који није опазео ниједну његову смицалицу, и с њим појури у директоров кабинет. Господин Гољаткин старији оста као прикован на месту, држећи у рукама ножић и као спремајући се да њиме нешто саструже...

Наш јунак није још сасвим схватио нову ситуацију. Он се још није повратио. Осетио је ударац, али је помислио да је то нешто тек онако. У страшном и неописивом јаду јурну најзад с места и полете право у кабинет директора, молећи, уосталом, небо уз пут да све то некако окрене набоље и да буде добро. У последњој соби пред

директоровим кабинетом судари се лице у лице с Андрејем Филиповичем и својим презимењаком. Обојица су се већ враћала; господин Гољаткин начини им пут. Андреј Филипович је причао смешкајући се весело. Презимењак господина Гољаткина старијег такође се смешкао, вртео, скакутао на пристојном растојању од Андреја Филиповича и нешто му одушевљено шапутао на уво, на шта је Андреј Филипович врло благонаклоно климао главом. Наш јунак одмах разумеде шта је у питању. Ствар је у томе што је његов рад (како је доцније сазнао) готово превазишао сва очекивања његовог превасходства и био обављен у одређеном року и на време. Његово превасходство било је веома задовољно. Говорило се чак да је његово превасходство казало хвала господину Гољаткину млађем, велико хвала; рекло је да ће се у згодној прилици њега сетити, да га неће заборавити... Разуме се да је прво што је Гољаткин учинио било да протестује свом снагом до крајњих могућности. Готово ван себе и блед као смрт појури он к Андреју Филиповичу. Али кад је Андреј Филипович чуо да је ствар господина Гољаткина приватна ствар, одби да га саслуша и изјави одлучно да нема ни тренутка слободног времена чак ни за своје личне потребе.

Сув тон и оштро одбијање пренеразише господина Гољаткина. „Боље да ја то некако с друге стране... боље је да се ја обратим Антону Антоновичу.“ На несрећу господина Гољаткина, и Антон Антонович није био ту: и он је негде био заузет нечим! „Није ме узалуд молио да га ослободим објашњења и коментарисања!“ – помисли наш јунак. – „Ето куд је циљао стари лисац! Кад је тако, усудићу се просто да се обратим његовом превасходству.“

Још непрестано блед и осећајући да му је у глави све потпуно збркано, у силној неприлици на шта да се одлучи, господин Гољаткин седе на столицу. „Много би било боље да је све то тек само онако“ – непрестано је мислио у себи. – „Заиста, овако замршена ствар чини се чак сасвим невероватна. Прво, то је будалаштина, а друго, не може ни да се догоди. Вероватно се тамо нешто некако причинило, или је испало друго, а не оно што се одиста догодило; или сам баш ја сам отишао... па сам тамо себе сматрао за другога... једном речју, то је потпуно немогуће.“

Тек што је господин Гољаткин закључио да је то потпуно немогућа ствар кад одједном у собу улете господин Гољаткин млађи носећи акта у обема рукама и под пазухом. Рекавши узгред две—три потребне речи Андреју Филиповичу, проговоривши још с неким, нашаливши се са једнима и прозборивши фамилијарно с другима, господин Гољаткин млађи, очигледно немајући сувишног времена за траћење, изгледа да се спремао да већ изађе из собе, кад, на срећу господина Гољаткина старијег, застаде на вратима и уз пут измења неколико речи са два—три млада чиновника који су се ту десили. Господин Гољаткин старији појури тад право к њему. Тек што је господин Гољаткин млађи спазио маневар господина Гољаткина старијег, одмах поче врло узнемирено да се осврће куда што пре да умакне. Али наш је јунак већ држао за рукав свог јучерашњег госта. Чиновници који су окружавали двојицу титуларних саветника, размакоше се, и ишчекиваху радознано шта ће бити. Старији титуларни саветник знао је добро да против њега интригирају; тим пре било је потребно да се не понизи. Тренутак је био одлучан.

— Дакле? — рече господин Гољаткин млађи гледајући доста дрско господина Гољаткина старијег.

— Ја не знам, господине — поче овај — на који начин да вам објасним ваше чудно понашање према мени.

— Но. Наставите. — Ту се господин Гољаткин млађи обазре унаоколо и намигну чиновницима који су их окружавали, као да им је давао на знање да ће ето баш сад почети комедија.

— Дрскост и бестидност ваших поступака према мени, господине, сад вас још више показују у правој боји... него све моје речи. Не издајте се у своју игру, она је лоша...

— Но, Јакове Петровичу, реците ми, дакле, како сте спавали? — одговори господин Гољаткин млађи гледајући право у очи господину Гољаткину старијем.

— Ви се, господине забављате — рече сасвим збуњен титуларни саветник, који је губио тло под ногама — надам се да ћете променити тон...

— Душице моја! — проговори господин Гољаткин млађи и направи

доста непристојну гримасу господину Гољаткину старијем, па одједном, сасвим неочекивано, тобоже милујући га, ухвати га са два прста за прилично пуначак десни образ. Наш јунак плану као огањ... Чим је пријатељ господина Гољаткина старијег опазио да се његов противник тресе целим телом, нем од беса, црвен као рак, и да се, доведен до крајњих граница, може чак одлучити и на стварни напад, одмах га је на најбестиднији начин предухитрио. Пошто га још једно дваред потапша по образу, поголица га и поигра се с њим, непомичним и избезумљеним од беса, још неколико тренутака, на не мало задовољство сакупљене младежи, господин Гољаткин млађи с бестидношћу која збуњује душу, зврцну господина Гољаткина старијег по истуреном трбушчићу и с најпакоснијим пуним алузија осмејком рече му: „Нећеш, брате Јакове Петровичу, нећеш! Ја и ти ћемо се довијати, Јакове Петровичу, довијаћемо се.“ Затим пре него што је наш јунак успео да се бар мало поврати од последњег напада, господин Гољаткин млађи одједном (пошто је претходно упутио само осмех окупљеним гледаоцима) направи врло заузето, врло пословно и врло службено лице, обори очи к земљи, згури се, скупипа рекавши журно „са специјалним задатком“, ритну се својом кратком ножицом и шмугну у суседну собу. Наш јунак није веровао својим очима и још никако није могао да се освести...

Најзад дође к себи. Пошто је намах јасно разабрао да је пропао, да је донекле уништио себе, окаљао и упрљао свој углед, да је исмејан и испљуван у присуству туђих људи, да га издајнички наружио онај кога је још јуче сматрао за свога највећег и најпоузданијег пријатеља, да се, најзад, обрукао што је најгоре могао – господин Гољаткин појури у потеру за својим непријатељем. У том тренутку није хтео ни да мисли на сведоке своје бруке. „Сви су они у договору један с другим“ – говорио је у себи – „један другог брани, један другог тутка против мене.“ Али пошто је учинио десет корака, наш јунак јасно виде да му је свака потера непотребна и узалудна и зато се врати. „Нећеш ми умаћи“ – помисли он – „доћи ће и теби црни петак; платићеш ти то.“ Јаросно хладнокрван и енергично одлучан дође господин Гољаткин до своје столице и седе. „Нећеш умаћи!“ рече опет. Сад се ствар није више тицала неке пасивне

одбране: мирисало је на одлучан напад, и ко је у том тренутку видео господина Гољаткина, како је, црвенећи и једва уздржавајући своје узбуђење, умочио перо у мастионицу и како је бесно почео да пише, тај је већ унапред могао знати да се ствар неће олако свршити, на неки прост или бапски начин. У дубини своје душе донесе он одлуку и у дубини срца закле се да је испуни. Истина, није још добро знао како ће поступити, то јест, боље рећи, он то уопште није знао, али свеједно, не мари! „Данас се, господине, самозванством и бестидношћу ништа не постиже. Самозванство и бестидност, поштовани господине мој, не воде добру, него вешалима. Само је Гришка Отрепјев⁸, господине мој, постигао нешто самозванством, преваривши заслепљени народ, па и то не задуго.“

Без обзира на ту последњу околност, господин Гољаткин одлучи да причека док не спадне маска с неких лица и док се понешто не покаже. За то је било потребно, прво, да што пре прође канцеларијско време, и дотле, наш јунак реши да ништа не предузима. А кад се сврши канцеларијско време, он ће предузети једну меру. Тада ће он видети како да поступи предузевши ту меру, како да распореди сав план рада којим ће сабити рогове охолости и згазити змију која у презреној немоћи земљу гризе. Да дозволи да га згазе као крпу о коју се бришу прљаве ципеле, то господин Гољаткин не може. Није могао пристати на то нарочито у овој прилици. Да није било ове последње бруке, можда би се наш јунак и решио да стегне срце, можда би се решио да прећути, покори се и не протестује сувише упорно; мало би се препирао, мало опирао, доказивао би да је у праву, затим би мало попустио, па би затим можда још мало попустио, најзад би се сложио сасвим, а нарочито ако би супротна страна свечано признала да је он у праву; затим би се можда чак и помирио, чак би се мало и разнежио — ко све то може да зна — можда би искрсло поновно пријатељство, чврсто, ватрено пријатељство, још веће но синоћ, и то би пријатељство могло, најзад, потпуно засенити непријатности због прилично незгодне сличности двају лица, и тако би оба титуларна саветника била врло задовољна и проживела би ваљда и сто година, итд. Најзад, рећи ћемо све: господин Гољаткин је чак почео помало да се каје што је бранио себе

и своје право и зато претрпео непријатности. „Да се онај покорио“ – мислио је господин Гољаткин – „да је рекао: шалио сам се, опростио бих му, чак и више него опростио, да је само гласно то признао. Али да ме гази као крпу, не дам. Нисам то дозвољавао ни бољим људима, тим пре нећу дозволити поквареном човеку. Нисам ја крпа, господине мој, нисам крпа!“

– Једном речју, наш се јунак одлучио. – „Сами сте, господине мој, криви!“ Одлучио се да протестује, да протестује свом снагом, до крајњих граница. Такав је то био човек! Никако није могао допустити да га вређају, а још мање да га газе као крпу, и то још да дозволи поквареном човеку. Уосталом, ми не споримо, не споримо. Можда, кад би неко хтео, кад би, на пример, неко баш хтео да од господина Гољаткина начини крпу, он би је и начинио, начинио би је без противљења и без казне (господин Гољаткин је то понекад и сам осећао) и испала би крпа, а не Гољаткин – гадна, прљава крпа, али то не би била проста крпа, него амбициозна крпа с мислима и осећањима, иако с јадном амбицијом и јадним осећањима, скривеним дубоко у прљавим наборима те крпе, али ипак, осећањима...

Сати су се отегли невероватно дуго; најзад изби четири. Мало касније сви се дигли и, одмах после старешине, кретоше својим кућама. Господин Гољаткин се умеша у гомилу; његово око било је будно и није испуштало из вида кога треба. Најзад наш јунак виде како је његов пријатељ притрчао служитељима који су издавали капуте и, по свом подлачком обичају, обиграва око њих очекујући свој капут. Тренутак је био одлучан. Господин Гољаткин се некако прогура кроз гомилу и, не желећи да застане, затражи и он свој капут. Али прво доби капут пријатељ и друг господина Гољаткина, јер је он и овде стигао да, по свом обичају, подиђе, да се додвори, дошапне и подвали.

Пошто је обукао капут, господин Гољаткин млађи погледа иронично господина Гољаткина старијег, чинећи то некако отворено и дрско њему у инат; затим се с урођеним безобразлуком обазре унаоколо, па, да би оставио о себи повољан утисак, проврца се мало око чиновника: једноме добаци реч, другоме нешто дошапну, с

трећим се смерно пољуби, на четвртог се насмеја, петоме пружи руку и весело клисну низ степенице. А господин Гољаткин старији за њим, и, на своје велико задовољство, стиже га на последњој степеници и дохвати за оковратник од капута. Изгледа да се господин Гољаткин млађи мало препао и погледао око себе као изгубљен.

– Како да то разумем? – прошапута он најзад слабим гласом господину Гољаткину.

– Господине, ако сте ви племенит човек, надам се да ћете се сетити нашег јучерашњег пријатељства – проговори наш јунак.

– А, да. Па шта? Јесте ли добро спавали?

Господину Гољаткину се одуже језик од беса.

– Добро спавао... Али дозволите ми да вам рекнем, господине, да је ваша игра до крајности замршена...

– Ко то каже? То кажу моји непријатељи – одговори оштро онај који се називао господином Гољаткином; и у исти мах, с том речју се наједном истрже из слабачких руку правог господина Гољаткина. Чим се отргао, појурио је са степеништа, обазрео се унаоколо, па спазивши кола, притрчао, сео у њих, и у тренутку нестао из вида господина Гољаткина старијег. Очајан, од свих напуштен, титуларни саветник погледа око себе, али других кола није било. Покуша да јури за оним, али му ноге почеше кецати. Искривљена лица, разјапљених уста, утучен, згурен и немоћан, он се наслони на стуб од фењера и остаде тако неко време наред плочника. Чинило се да је за господина Гољаткина све изгубљено.

ГЛАВА ДЕВЕТА

Изгледа као да је све, па и сама природа, уморна против господина Гољаткина, али је он још био на ногама, непобеђен; још је осећао да није побеђен. Био је спреман да се бори. С таквим је осећањем и са таквом енергијом протро руке кад се повратио од прве пренерачности да се већ и по лицу господина Гољаткина могло закључити да неће попустити. Иначе, опасност је била већ ту, и била је очигледна; господин Гољаткин је и то осећао, али како да се с њом ухвати укоштац, с том опасношћу, то је било питање. У једном тренутку у глави господина Гољаткина сину мисао: „Да ли да остави све онако како је, просто да се повуче? Па шта с тим? Па ништа. Држаћу се по страни, као да нисам ја“ – помисли господин Гољаткин – „остаћу према свему равнодушан, нисам ја у питању, па крај; а он ће терати своје па ће се можда и повући. Тако је то! Победићу својом смерношћу. А и где је управо опасност? желео бих да ми неко у томе покаже опасност? Трице! Обична ствар!...“

Ту се господин Гољаткин трже. Речи му замреше на уснама; чак и изгрди себе због те мисли, чак је ту на месту ухватио себе у нискости и кукавичлуку због те мисли. Ипак, његова ствар није никако кретала с места. Осећао је насушну потребу да се одмах на нешто одлучи; и осећао је да би много дао ономе ко би му рекао на шта управо треба да се одлучи. Е, али како да погоди то? Уосталом, није се имало ни времена за погађање. За сваки случај, да не би губио време, узео фијакер и полете кући. „Но, како се сад осећаш?“ – помисли у себи – „како се сад изволите осећати, Јакове Петровићу? Шта ћеш сад да радиш? Шта ћеш сад урадити, ниткове један, неваљалче један? Довео си себе до крајности, па сад плачеш, сад цвилиш!“ Тако се себи подсмевао господин Гољаткин док се тресао труцкајући се у расклиматаним колима свог фијакеристе. За господина Гољаткина је било право уживање, малтене сладострашће, да се у овом тренутку

подсмева себи и на тај начин позлеђује своје ране. „Ако би сад“ – помисли он – „дошао неки чаробњак, или би му званично рекли: дај, Гољаткине, прст са десне руке, па смо квит, неће више бити другог Гољаткина, и бићеш срећан само нећеш имати прста – дао би он прст, на сваки начин би га дао, не би се ни намрштио, дао би га... Нека ђаво носи све то!“ – узвикну најзад очајни титуларни саветник. – „Чему све то! Ког је врага све то требало, баш то, и управо то, као да није могло бити и што друго! И све је испрва било добро, сви су били задовољни и срећни; али не, зар је морало доћи до тога! Уосталом, речи не помажу. Треба нешто предузети.“

Пошто се, дакле, скоро био одлучио на нешто, господин Гољаткин, чим је ушао у стан, одмах дохвати лулу, па, одбијајући димове десно и лево, врло узбуђено поче ужурбано ходати тамо–амо по соби. Међутим, Петрушка је постављао сто. Најзад се господин Гољаткин коначно одлучи, одједном баци лулу, обуче капут, рече да неће ручати код куће и истрча из стана. На степеницама га стиже задувани Петрушка држећи у рукама његов шешир, који је био заборавио. Господин Гољаткин узнемирен, хтеде узгред да се мало оправда у Петрушкиним очима, да Петрушка не би помислио не знам шта – ствар је таква и таква, зато сам заборавио шешир итд. – али како га Петрушка и не погледа, него одмах оде, господин Гољаткин без даљих објашњења метну шешир на главу, стрча низ басамаке говорећи за се да ће се можда све окренути набоље, да ће се ствар некако удесити, премда је чак и у петама осећао језу, изађе на улицу, узнемирен и полете Андреју Филиповичу. „Уосталом, зар не би било боље сутра?“ – помисли господин Гољаткин хватајући гајтан од звонцета пред вратима стана Андреја Филиповича – „и шта му могу нарочито рећи? Нема ту ничег нарочитог. Ствар је тако мизерна, збиља је мизерна, тричава, то јест скоро ништавна ствар... ето, таква ти је цела ова ситуација...“ Ту господин Гољаткин одједном цимну звонце, звонце зазвони, унутра се зачуше нечији кораци... Тад господин Гољаткин чак и прокле себе због своје журбе и дрскости. Одмах му искрснуше у памети скорашње непријатности, које као да је мало и заборавио у послу, сети се и сукоба с Андрејем Филиповичем. Али је већ било касно да умакне: врата се отворише.

На срећу господина Гољаткина, рекоше му да Андреј Филипович није долазио из канцеларије кући и неће ручати код куће. „Знам ја где он руча: он руча код Измајловског моста“ – помисли наш јунак и страшно се обрадова. На слугино питање шта да јави о њему рече: ја сам, пријатељу, добро, ја ћу, пријатељу, мало после – па некако охрабрен стрча низ степенице. Кад је изишао на улицу, одлучи да исплати кочијаша и отпусти кола. А кад је кочијаш тражио да му се доплати – дуго сам, вели, господине, чекао и нисам штедео коња да бих угодио његовој милости – додаде му још пет копјејака и то врло радо, и крену пешице.

„Истина, ствар је таква“ – мислио је господин Гољаткин – „да се тако оставити не може; но ако човек размисли, зашто би, у ствари, имао да се узнемирава? Па ипак, и ја ћу то стално понављати, шта има ту да се узнемиравам, што да се мајем, да се мучим, кињим, себе упропашћујем? Прво, ствар је свршена, натраг се не може... не може! Да узмемо ствар овако: долази човек, долази човек с довољном препоруком, способан чиновник, доброга владања, само сиромаш и с много неприлика – неке трзавице – али сиротиња није грех; значи, ја с тим немам никакве везе. Збиља, какве су ово све будалаштине? Десило се, ето, сама природа је тако удесила да је човек сличан другом човеку као што су две капи воде, права његова слика и прилика – и зар за то да га не приме у службу?! Ако је ту судбина, само судбина, једино слепа фортуна крива – зашто би њега згазили као крпу и зашто му не би дали да служи... где би ту била правичност? То је човек сиромаш, изгубљен, заплашен; ту срце боли, ту ти милосрђе заповеда да га пригрлиш! Јест! Лепе би то биле старешине кад би мислиле као ја, ја, луда глава! Ех, каква ми је тиква! Довољно је у њој покадшто глупости за десеторицу. Не, не! добро су учинили, и хвала им што су пригрлили сиромаша, јадника... Рецимо, на пример, да смо ми близанци, родили смо се ето тако да смо браћа, близанци – па крај! Шта је с тим? Ништа! Сви се чиновници могу навићи на то... а странац ако би дошао у наше надлештво, сигурно не би у том видео ништа непристојно и увредљиво. Има ту чак нечег дирљивог; да чудне ли појаве! Божја промисао створила је два савршено иста бића, а милостиви

претпостављени, видећи божју промисао, прихватили оба близанца. Оно, наравно“ – настави господин Гољаткин, одахнув и мало спустивши глас – „оно, наравно... било би, наравно, најбоље, најбоље кад не би било ничег тог дирљивог, и кад не би било никаквих близанаца... Нека ђаво носи све то! И зашто је то било потребно? И зар је то била нека нарочита и неодложна потреба? Господе боже! Баш су ту сами ђаволи закували кашу! А чудан му дође и карактер, нарав му је несташна и рђава, нитков један, ветрогоња, ласкавац и чанколиз. Гољаткин један! Још ће почети рђаво да се влада, па ће ми име упрљати, хуља! Дакле, изволи, пази на њега и двори га! Ето шта ме снађе! Уосталом, шта ту има? Шта се то мене тиче! Подлац је, па нека је подлац; зато је онај други поштен. Он нека буде подлац, а ја ћу бити поштен – па ће сви рећи: ево овај Гољаткин је подлац, не гледајте га и не мешајте га с другим; а ево овај је поштен, крепостан; кротак, добродушан, у служби поуздан и заслужује да добије унапређење; тако је то! Добро... а ако, овај... А ако нас они тамо, овај... помешају! Од оног се све може очекивати! О, Господе боже!... И замениће човека, замениће, нитков један – замениће га као дроњак и неће помислити да човек није дроњак. О, Господе боже! Да грдне несреће!...”

Премишљајући тако и јадикујући, трчао је господин Гољаткин не бирајући пута и не знајући ни сам куда. Освестио се на Невском проспекту, и то једино отуда што се сударио с неким пролазником тако вешто и снажно да му светлаци ударише на очи. Не дижући главе, Гољаткин промумла извињење, и тек кад је пролазник прогунђао нешто нимало ласкаво, и доста поодмакао, диже главу и обазре се да види где је. Пошто се обазрео и опазио да се налази баш пред оним рестораном у коме се одмарао спремајући се за свечани ручак код Олсуфија Ивановича, наш јунак одједном осети да му стомак крчи, завија, сети се да није ручао и да није нигде позван на ручак, и зато, не губећи драгоцену време, потрча уз басамаке у ресторан, да се што пре на брзину прихвати журећи се да се не задржи. Премда је у ресторану све било скупо, овога пута то није задржало господина Гољаткина; а није ни имао кад да се сада задржава на таквим ситницама. У сјајно осветљеној просторији, крај

бифеа на ком је стајало право брдо од свега онога што пристојан свет узима као закуску, стајала је доста збијена група гостију. Бифеџија је једва стизао да сипа, послужује, враћа и прима новац. Господин Гољаткин причека да дође ред на њега и, сачекавши, скромно пружи руку да узме један пирожих с рибом. Одмаче се у угао, и окренувши леђа присутнима, поједе га с апетитом, затим се окрете бифеџији, врати тањирих на шанк и, знајући цену извади десет копјејака и стави на шанк хватајући притом бифеџијин поглед да му покаже: „Ево, ту стоји новац, један пирог“, итд.

– Рубаљ и десет копјејака дугујете – процеди кроз зубе бифеџија.

Господин Гољаткин се прилично зачуди.

– Мени кажете?... Па... ја сам, чини ми се, узео само један пирожих.

– Узели сте једанаест – одговори поуздано бифеџија.

– Ви се... колико се мени чини... ви се, рекао бих, варате... Ја сам заиста узео само један пирог.

– Ја сам бројао; ви сте узели једанаест комада. Кад сте узели, треба и да платите; ми ништа не дајемо бадава.

Господин Гољаткин био је пренеражен, „шта је то, да ли су то на мене бацили неке чини?“ – помисли. Међутим, бифеџија је очекивао одлуку господина Гољаткина; око господина Гољаткина окупише се гости, господин Гољаткин се већ маши џепа да извади рубаљ и да одмах плати, па да се уклони од напасти. „Кад је једанаест, нека је једанаест“ – помисли црвенећи као рак. – „Шта има у томе што је човек појео једанаест пирожиха? Био човек гладан, појео једанаест пирога, и нека му је на здравље! Шта ту има да се чуде, и да се смеју...“ Одједном као да нешто боцну господина Гољаткина, он диже очи и одмах разумеде загонетку, разумеде све чаролије; одједном се све разјасни... На вратима суседне собе, некако баш иза леђа бифеџији, а лицем према господину Гољаткину, на вратима која је наш јунак сматрао досад за огледало, стајао је један човек, стајао је он, стајао је сам господин Гољаткин – не стари господин Гољаткин, не јунак наше приче, него други господин Гољаткин, нови господин Гољаткин. Други господин Гољаткин, изгледа, био је врло добро

расположен. Смешкао се на господина Гољаткина првог, климао му главом, намигивао, поцупкивао и изгледао да ће, чим што буде, да се покупи и шмугне у другу собу, а одатле, можда на споредни излаз – и збогом... свако гоњење би било узалуд. У рукама је држао последњи комад десетог пирога, који је на очи господина Гољаткина стрпао у уста и мљацнуо од задовољства. „Заменио ме, подлац!“ – помисли господин Гољаткин и плану као огањ од стида – „није се стидео јавности! Да ли га виде? Чини ми се да га нико и не опажа...“ Господин Гољаткин баци рубаљ тако као да му је он све прсте опекао, и не опазивши значајно дрски смешак бифеџијин, смешак ликована и мирне надмоћности, проби се кроз свет и појури напоље главом без обзира. „Хвала му и зато што ме није до краја компромитовао!“ – помисли господин Гољаткин старији. – „Хвала му, разбојнику, и њему и судбини, што се све добро свршило. Једино је бифеџија био неучтив. Али шта има у томе, човек је имао право! Требало је платити рубаљ и десет копјејака; имао је право. Вели ми без новаца не дајемо никоме! Бар да је био учтивији, хуља једна!...“

Све је то говорио господин Гољаткин силазећи низ степенице ка излазу. На последњем басамаку застаде као укопан, и одједном поцрвене тако да му чак сузе навреше на очи, толико му је страдало честољубље. Пошто је остао тренутак укочен, наједанпут одлучно удари ногом и једним скоком излете са степеница на улицу и, не обазирјући се, задуван, не осећајући умор, појури својој кући, у Шестилавочну улицу. Не скиде чак ни горњу одећу, иако му је био обичај да се код куће раскомоти, не узе чак ни лулу, него одмах седе на диван, примаче мастионицу, узе перо, извади лист хартије за писма, па руком која је дрхтала од унутрашњег узбуђења поче да пише следећу посланицу:

„Поштовани јосидогине

Јакове Петровичу!

Не бих се лаћао јера да ме нису околности, ја и ви сами, јосидогине, на то наћнали. Верујте ми, једино ме јрека јошреба јони да се ујустим с вама у овакво објашњење, и зајо вас, јре свеја, молим да

овај мој корак не смањраше као намерну увреду, него као нужну последицу околности које нас везују.

Чини ми се, добро је, пристојно, учтиво, има и снаге и чврстине... Чини ми се да нема за шта да се вређа. Сем тога, ја сам у праву“ – помисли јосифин Гољанкин чињајући шта је написао.

„Ваша изненадна и чудновата појава, јосифине, оне бурне ноћи, после тробој и неуљудној постојања према мени од стране мојих непријатеља, чије име прећућујем јер их презирем – била је зачетак свих негода које данас међу нама постоје. А ваша тврдоглава жеља, поштовани јосифине, да по сваку цену уђеш у круг мога бистисања, и у све моје односе у практичном животу, прелази границе основне пристојности и најобичнијеј друштвеној реда. Мислим да је неоптребно наводити овде да сте ви, поштовани јосифине, присвојили моја имена и моје часно име, да бисте стекли симпатије старешина – симпатије које нисте заслужили. Не треба да сиomiњем овде ни ваше смишљено и увредљиво избегавање у овом случају неопходних објашњења. Најзад, да кажем све, ја не сиomiњем овде ни ваш последњи, чудан и, може се рећи, несхватљив постојање према мени у кафани. Далеко сам од тога да жалим што сам улудо изгубио рубаљ, али не могу да не искажем своје негодовање кад се сетим како сте, поштовани јосифине, јавно насрнули на моју част, и то још у присуству неких личности које су, иако су ми непознате, ипак из бољеј друштва...”

„Да нисам претерао?“ – помисли јосифин Гољанкин. – „Није ли превише; није ли одвећ увредљиво – на пример, ова алузија на боље друштво? Но, ништа! Треба му показати чврст карактер. Уосталом, да буде блаже, може се, на крају, поласкати и подмазати. Видећемо још.“

„Али ја вас, поштовани јосифине, не бих замарао својим писмом кад не бих био чврсто убеђен да ће ваша племеница осећања и отворен и искрен карактер ваш указати вам средства да исправите све омашке и да све оне вратите на старо.“

Усуђујем се у пуној нади остати уверен да моје писмо неће примити у смислу увредљивом по вас, а уједно, да неће одбити да се

нарочи́то и пи́смено изја́сни́те по́ мом слу́зи.

У то́м очекива́њу ча́сти ми је о́стайи́ти, пош́ти́вовани го́споди́не, ва́ш најпо́корнији слу́га,

Ј. Го́латки́н.“

„Но добро је. Ствар је свршена. Дошло је и до писма – али ко је крив? Сам је он крив, сам он доводи човека до тога да мора да се служи писменим документима. А ја сам у праву...”

Пошто је последњи пут прочитао писмо, господин Голаткин га пресави, запечати и позва Петрушку. Петрушка се, по обичају, јавио поспаних очију и страшно љут на нешто.

– Ти ћеш, брате, узети сад ово писмо... Разумеш ли?

Петрушка је ћутао.

– Узећеш га и однети у канцеларију; тамо ћеш потражити дежурнога губернијског секретара Вахрамејева, Вахрамејев је данас дежурни. Разумеш ли?

– Разумем.

– Разумем! Зар не можеш рећи: разумем, господине. Потражићеш чиновника Вахрамејева и рећи ћеш му, тако и тако, господин је, реци, наредио да вас поздравим и најпокорније замолио да погледате у адресар нашега надлештва где станује титуларни саветник Голаткин.

Петрушка оћута, али, како се учини господину Голаткину, осмехну се.

– Дакле, Петре, упитаћеш за ту адресу, па ћеш дознати где станује новопостављени чиновник Голаткин.

– Разумем.

– Запитаћеш за адресу и однећеш тамо ово писмо; разумеш?

– Разумем.

– Ако је тамо... куд ово писмо однесеш, онај господин коме ћеш писмо да предаш, то јест, Голаткин... Шта се смејеш, будало?

– Шта имам да се смејем? Шта се мене тиче? Ја то тек онако, што бих се ја смејао...

– Дакле, тако... а ако те тај господин буде питао како је твој господин, како он, тамо... ако те он, дакле, овај... но, ма шта буде испитивао – ти ћути и одговарај: мој је, реци, господин добро, и моли, реци, одговор од вас својеручни. Разумеш?

– Разумем, господине.

– Ето тако реци, господин је мој добро, здрав је, сад се, реци, спрема у госте, а од вас, реци, тражи писмени одговор. Разумеш?

– Разумем.

– Иди сад.

„Још и с том будалом имај посла! Смеје се и шта му можеш! Чему ли се смеје? Допао сам невоље, ето, мало–помало сам допао невоље! Уосталом, можда ће се све окренути набоље... Тај ће се лопов сад сигурно два сата скитати, и остаће негде... Никуда не могу да га пошаљем. Невоља!... Грдна ме је невоља снашла!...“

Осетивши тако у пуној мери своју невољу, наш се јунак одлучи на пасивну улогу: да два сата чека Петрушку. Готово цео сат је ходао по соби и пушио, затим је бацио лулу и дохватио неку књигу, затим легао на диван, затим опет дохватио лулу, затим опет почео да јури по соби. Хтео је да размишља, али апсолутно ни на шта није могао да мисли. Најзад је мука од његовог пасивног стања достигла последњи степен, и господин Гољаткин се одлучи да предузме још једну меру. „Петрушка неће доћи још за читав сат“ – помисли он – „кључ могу дати домару, а ја ћу за то време, овај... испитаћу ситуацију, испитаћу оно што мене занима.“ Не губећи времена и журећи се да испита ситуацију, господин Гољаткин дохвати шешир, изађе из собе, закључа стан, сврати до домара, предаде му кључ и десет копјејака – господин Гољаткин постао је некако и сувише дарежљив – и пође куда је имао да иде. Господин Гољаткин је кренуо пешице, прво, ка Измајловском мосту. У ходу му је прошло отприлике пола сата. Кад је стигао до циља свога пута, ушао је право у двориште познате му куће, и погледао у прозоре стана саветника Берендјејева. Сем три прозора, који беху застрти црвеним засторима, остали су били мрачни. „Олсуфиј Иванович сигурно данас нема гостију“ – помисли господин Гољаткин – „данас су сигурно сами код куће.“

Пошто је постојао неко време у дворишту, наш се јунак већ хтео на нешто да одлучи. Али, изгледа, није било суђено да дође до одлуке. Господин Гољаткин се предомисли, одмахну руком и врати се на улицу. „Не, није требало овамо да долазимо, шта бих и имао ту да радим?... Боље да ја сад, овај... лично извидим ситуацију.“ Пошто се одлучи на то, господин Гољаткин крену у своју канцеларију. Пут није био кратак; поред тога, било је још и страховито блато, а мокар снег падао је у врло крупним пахуљицама. Али за нашег јунака као да сад нису више постојале тешкоће. Он је, додуше, покисао, добро покисао, па се доста и испрљао, „али свеједно, сврха је постигнута“. И заиста, господин Гољаткин се већ примицао циљу. Тамна маса огромне државне зграде већ се издалека црнела пред њим. „Стој!“ – помисли он: – „куда ја то идем и шта ћу тамо да радим? Рецимо: дознаћу где онај станује; али се, међутим, и Петрушка морао већ вратити и донео ми је одговор. Само узалуд губим драгоцену време, само сам узалуд губио време. Али ништа: све се то још може поправити. Збиља, како би било да свратим до Вахрамејева? Али не! Боље после... Ех, уопште није требало да излазим. Ето, таква ми је нарав! Таква ми је навика, потребно или непотребно, ја увек морам некако да се истрчим... Хм... колико ли је сати? Сигурно је већ девет. Петрушка се може вратити, па да ме не нађе код куће. Учинио сам праву глупост што сам изашао... Ех, што ти је петљанција!“

Пошто је тако искрено признао да је учинио чисту глупост, наш јунак потрча натраг, кући у Шестилавочну улицу. Стигао је уморан и измучен. Већ од домара дознаде да Петрушка није још ни помислио да се врати. „Па да! Ја сам то и слутио“ – помисли наш јунак – „а већ је девет. Ето каква је битанга! Вечито негде пијанчи! Госпoде боже! Какав ми је црни данак освануо, јаднику!“ Размишљајући и јадикујући тако, господин Гољаткин откључа стан, упали светлост, свуче се потпуно, испуши лулу и, исцрпен, уморан, изломљен и гладан, леже на диван да сачека Петрушку. Свећа је тмурно изгарала, светлост је треперила по зидовима... Господин Гољаткин је гледао, гледао, мислио, мислио, и најзад заспао као заклан.

Пробудио се касно. Свећа је скоро сасвим била догорела, димила се и само што се није сасвим угасила. Господин Гољаткин скочи,

расани се, и сети се свега, баш свега. Иза преграде чуло се снажно хркање Петрушкино. Господин Гољаткин јурну прозору – нигде светлости. Отвори прозорчић – тишина; град као да је изумро, спава. Мора да је два или три сата; тако је: сат иза преграде се упе и одби два. Господин Гољаткин јурну за преграду.

После дуге муке, некако успе да раздрма Петрушку и да га посади у постељи. У тај час свећа се потпуно угаси. Прошло је десетак минута док је господин Гољаткин могао да нађе другу свећу и да је упали. За то време Петрушка стиже да поново заспи. „Неваљалче један, ниткове један!“ – говорио је господин Гољаткин дрмајући га поново – „Хоћеш ли устати, хоћеш ли се пробудити?“ После пола сата напора господин Гољаткин успе најзад да потпуно размрда свога слугу и да га извуче иза преграде. Тек тада виде наш јунак да је Петрушка, како се каже, био мртав пијан, и једва се држао на ногама.

– Хуљо једна! – повика господин Гољаткин – Разбојниче један! Главу си ми одсекао! Госпoде, куд ли је само писмо денуо? О, творче мој, како ли ће све то... И зашто сам га и писао? И зар је потребно било да га пишем? Залетео сам се, будала, с том својом амбицијом! Спопала човека амбиција! Ето ти амбиције, ниткове један, ето ти амбиције!... Хеј ти! куд си денуо писмо, разбојниче један? Ко ме си га дао?...

– Нико ме нисам дао никакво писмо; а и нисам ни имао никакво писмо... ето!

Господин Гољаткин је кршио руке у очајању.

– Слушај, Петре... чуј, послушај ме...

– Слушам...

– Где си био? Одговарај.

– Где сам био... био сам код добрих људи! Да!

– О, боже мој! Куда си најпре отишао? Јеси ли био у надлештву? Еј, чуј, Петре, ти си можда пијан?...

– Ја пијан? Дабогда се с места не макао! Ни, ни, ни капљице, ето...

– Ништа, ништа то што си пијан... Ја сам то само онако питао; не мари што си пијан; ја то тек онако Петруша, онако... Можда си само мало заборавио, а памтиш све. Дела, сети се, јеси ли био код чиновника Вахрамејева – јеси, ниси?

– Нити сам био, нити постоји такав чиновник. Дабогда ме одмах...

– Не, не, Петре! Не Петруша, ја не замерам. Видиш да се не љутим... Па шта ту има! Ето, напољу је хладно, влажно, и човек испио неку, па шта онда. Ја се не љутим. И ја сам брате, данас пио... Само сад реци, сети се, брате, јеси ли био код чиновника Вахрамејева?

– Па добро кад је већ тако пошло, онда право да кажем – био сам, ето овога часа...

– Е, лепо, Петруша, лепо је што си био. Видиш да се ја не љутим... Но, па онда – настави наш јунак, трудећи се да што више одобровољи свог слугу тапшући га по рамену и смешећи му се – но, гуцнуо си, гаде, мало... гуцнуо си за десет копјејака? Неваљалче један! Али ништа, ти видиш да се ја не љутим... не љутим се, брате, не љутим се...

– Не, нисам ја неваљалац, немојте... Свратио сам само к добрим људима, а нисам неваљалац, нити сам икад био...

– Ма чуј, Петрушка! Слушај, Петре, па ја те не грдим кад кажем да си неваљалац. То ти говорим да ти поласкам, у најбољој намери. То по који пут значи, Петрушка, да хоћеш да одобровољиш неког човека кад му кажеш да је вешт и префриган, да је лукаво момче и неће никоме дозволити да му подвали. То понеко баш воли... Дакле, не мари! А сад ми реци, Петрушка, али без прикривања, искрено као пријатељу... но, дакле, јеси ли био код чиновника Вахрамејева, и је ли ти дао адресу?

– И адресу, дао ми је и адресу. Добар је чиновник! И господин је твој, каже, добар човек, врло добар, каже човек; дакле, вели, реци господину – поздрави га, каже, захвали му и реци да га ја, вели, волим – ево колико, вели, поштујем твога господина! Зато што је, каже, твој господин, Петруша, добар човек, и ти си, каже, тако исто

добар човек, Петруша – ето...

– О, Господе боже! А адреса, адреса! Јудо Искаротски! – Последње речи господин Гољаткин је изговорио готово шапћући.

– И адресу... и адресу је дао.

– Дао? Но, па где станује онај, Гољаткин, чиновник Гољаткин, титуларни саветник.

– Господин Гољаткин, вели, станује у Шестилавочној улици. Ето, каже, уђеш у ту улицу, онда надесно, уз степенице, четврти спрат. Ето, вели, ту ти је Гољаткин...

– Лопове један! – повика наш јунак изгубивши стрпљење – разбојниче један! Па то сам ја, ти то о мени говориш. Али има још један Гољаткин; ја говорим о оном другом, лопове један!

– Како вам је по вољи! Шта се мене тиче! Како знате – ето вам...

– А писмо, писмо...

– Какво писмо! Није ни било никаквог писма! Ја никакво писмо нисам ни видео!

– Куд си га денуо – хуљо ниједна!?...

– Предао сам га, писмо сам предао. Поздрави, вели, и захвали, твој је господин, вели, добар. Поздрави, вели, твога господина...

– Па ко је то рекао? Је ли то рекао Гољаткин?

Петрушка поћута мало па развуче уста од ува до ува, гледајући право у очи господару.

– Слушај ти, разбојниче, један! – поче господин Гољаткин сав задуван, ван себе од беса. – Шта си учинио од мене! Кажи ми сад шта си учинио од мене! Убио си ме, зликовче један! Главу си ми са рамена смакао, Јудо Искаротски!

– Сад, како вам драго, шта ћу! – рече одлучним тоном Петрушка, повлачећи се за преграду.

– Ходи овамо, ходи овамо, разбојниче један!...

– Ма нема шта да вам долазим, нећу доћи. Брига ме! Идем ја к добрим људима... Добри људи часно живе, добри људи живе без обмане, и никад и нема код њих да место једног човека буду два...

Господину Гољаткину се охладише и руке и ноге, нестале му даха.

– Јесте – настави Петрушка – и нема код њих да место једног човека буду два и поштен свет не вређају...

– Ти си пијан, хуљо једна! Иди спавај, разбојниче један! А сутра ћеш добити – рече господин Гољаткин једва чујним гласом.

Што се тиче Петрушке, он промрмља још нешто; затим се чуло како се извалио на кревет тако да је кревет зашкрипао, отегнуто зевнуо, протегао се и најзад захркао сном праведника, како се то каже. Господин Гољаткин остаде ни жив ни мртав. Петрушкино понашање, његове веома чудновате, додуше далеке алузије, на које се, према томе, није могао љутити, тим пре што је то говорио пијан човек – а и то што је ствар узела злокобан обрт, све је то до крајности потресло господина Гољаткина. „И шта ми је требало да га грдим усред ноћи“ – говорио је наш јунак дрхтећи целим телом од неког болесног осећања. – „Шта ме је нагнало да имам посла с пијаним човеком! Шта може да се очекује од пијанице! Што год рекне, слаже. На шта ли је, ипак, циљао, разбојник један? Господе боже! И зашто сам ја оно писмо писао, ја свој душманин, ја несрећни самоубица! И шта сам хтео! Пропадам, личим на крпу, па ипак, амбиција је ту, част ми је, видите, угрожена, треба част да спасавам! Самоубица један!“

Тако је говорио господин Гољаткин док је седео на дивану и није смео да се макне од страха. Одједном му се очи зауставише на једном предмету који му је у највећој мери привукао пажњу. У страху – није ли предмет што му је привукао пажњу илузија, обмана уображења – пружи према њему руку, с надом, са страхом, с неописивом радозналешћу... Не, није обмана! Није илузија! Писмо је, збиља је писмо, писмо ван сваке сумње, и њему адресовано. Господин Гољаткин узео писмо са стола. Срце му је страшно куцало. „Сигурно га је онај лопов донео“ – помисли – „оставио га ту, па затим заборавио; сигурно је тако било: мора да је баш тако било...“ Писмо је било од чиновника Вахрамејева, младог колеге и некадашњег пријатеља господина Гољаткина. „Уосталом, ја сам све то још раније предосећао“ – помисли наш јунак – „и све што ћу сад у писму наћи,

и то сам предосећао“... Писмо је било овакво:

„Поштовани јосифодине

Јакове Петровићу!

Ваш је слушајан, и ништа се с њим не може, због тога више волим да вам одговорим писмено. Хићам да вам јавим да сам спреман пошћуно шачно да исћуним поруку коју ми налажете, а која се сасћоји у шом да писмо предам познатћој вам особи. Особа, коју ви врло добро знате, и која ми је сад заменила пријатеља, и чије име овде прећућкујем (јер не желим узалуд да прљам рећућацију пошћуно невина човека) сћанује заједно с нама код Каролине Ивановне, у оној истћој соби где је пре, док сће и ви били код нас, сћановао пешадијски официр из Тамбова. Уосталом, шу личност можеће наћи свуда међу људима часна и искрена срца, шћо се о друћима не би моћло рећи. Моје везе с вама намеран сам од данас прекинући; у пријатељском шону и у прећашњој друћарској саћласностћи не можемо остати, и заћо вас молим, поштовани јосифодине, чим добијете ово искрено моје писмо, да ми пошаљете два рубља, који ми следују за брићве сћране израде шћо сам вам продао, ако се изволиче сећићи, још пре седам месеци, на дућ, у оно доба кад сће још сћановали с нама код Каролине Ивановне, коју ја од све душе пошћујем. Посћућам, иак, на овај начин заћо шћо сће ви, по причању паметних људи, изћубили амбицију и рећућацију, и пошћали оћасни за морал невиних и неискварених људи, јер извесне особе не живе по правичи, и поврх тога речи њихове су лажне, а добронамеран изћлед сумњив. За одбрану ућледа Каролине Ивановне, која је увек била моралноћ владања, и друћо, пошћена жена, и поврх тога јосћоћица, иако не баш млада, али из добре сћране породице – свагда и свуда се моћу наћи сћособни људи, о чему су ме неке особе замолиле да узћред сћоменем у овом писму, и шћо као од своје сћране. У сваком случају, све ћете дознаћи у своје време, ако нисће дознали сад, без обзира на шћо шћо сће се, по причању паметних људи, озлоћласили на све сћране по пресћоници, иа, дакле, моћли, поштовани јосифодине, већ на мноћим месћима добићи о себи надлежна обавешћења. На крају овоћ писма изјављујем вам, јосифодине, да познатћа вам личност, чије име не помићем овде због извесних племенићких разлога, и коју

добромислени људи веома поштују, која је поврх шога и веселе и пријатне нарави, да та особа има успеха како у служби тако и међу свима људима који презвено мисле, да је верна својој речи и своме пријатељству, и да не вређа иза леђа оне с којима је у лице у пријатељским везама.

У сваком случају, остајем ваш покорни слуга

Н. Вахрамејев. “

„П. С. Слућу вашеј отерајте: он је пијаница и вероватно вам ствара много неприлика – а узмите Јевстафија, који је пре служио код нас, а сад је без места. Садашњи ваш слуга не само да је пијаница него је, поврх шога, и лош, јер је још прошле недеље продао Каролини Ивановој фунту шећера у коцкама по нижој цени, што по моме мишљењу, није могао друкчије учинити него пошкрађући вас на најлукавији начин, помало и у разво време. Пишем вам овако јер вам желим добра, без обзира на то што неке личности умеју једино да вређају и обмањују све људе, а нарочито оне поштене и добре нарави; поврх шога, руке их иза леђа и представљају их јорим него што су, једино из зависности, и зато што се сами не могу онако добрим особинама похвалити. В.“

Кад је прочитао писмо Вахрамејева, наш јунак дуго остаде непомичан на свом дивану. Нека нова светлост пробијала је кроз нејасну и загонетну маглу која га је обавијала већ два дана. Наш је јунак донекле почео да схвата... Покушао је испрва да устане с дивана и да прође по соби да би се освежио, како-тако сабрао растурене мисли, управио их на одређен предмет како би затим, пошто се мало прибере, могао зрело размислити о свом положају. Али тек што хтеде да се придигне, немоћан и слаб паде натраг на исто место. „Оно, наравно, ја сам све то раније предосећао; па ипак, како он то пише, и који је прави смисао тих речи? Узмимо да ја и знам смисао; али куда то води? Што није отворено рекао: тако и тако, тражи се то и то, и ја бих што се тражи испунио. Та промена, тај обрт који ствар добија испада тако непријатан! Ох, да ми је само

да што пре дочекам сутрашњи дан, да што пре почнем дејствовати. Сад већ знам шта да чиним. Рећи ћу: де, добро, тако и тако, разлоге примам, част своју нећу продати, а овај... ако... уосталом, он, та позната личност, то непријатно лице, како се оно овде умешало и зашто се умешало? Ох, да само што пре настане сутра! Али дотле ће ме обрукати они, сплеткаре они, раде у инат! Главно је, не треба губити време, а сад, на пример, да напишем бар писмо, и да макар само нагласим: тако и тако, и да пристајем на то и то. А сутра, чим сване, да пошаљем а сам да пораним и овај... с друге стране, да им се супротставим и да их, голубиће, предухитрим... Само ће ме обрукати, ето!"

Господин Гољаткин примаче хартију, узео перо и написа следећу посланицу као одговор на писмо губернијског секретара Вахрамејева:

„Поштовани јосифодине

Несћоре Ијанашјевичу!

С шужним чуђењем у срцу свом прочићао сам ваше по мене увредљиво писмо, јер јасно видим да под именом неких нейриситојних личности и других лажно добронамерних људи подразумевате мене. Искрено ојађен видим како се брзо, успешно и надалеко укоренила клевета на штећу мога мира, моје части и мога доброга јласа. И то је уколико жалосније и увредљивије што чак и поштовени људи, који заиста племенито мисле и, што је јавно, који су обдарени отвореним и искреним карактером, и они одстојају од интереса племенићких људи и с најбољим особинама срца свога пристају уз штећну рђавишину, која се, на несрећу, у наше време и неморално доба јакно и крајње злонамерно размножила. На крају ћу вам рећи да дуго који сте ми поменули, два рубља, смањам за своју свету дужност да вам у поштиности враћам.

Што се, пак, мој поштовани јосифодине, тиче ваших алузија на познату личност женској пола у погледу намера, рачуна и разних планова те особе, рећи ћу вам, поштовани јосифодине, да сам мушкетер и нејасно схватио све те алузије. Дозволиће ми, поштовани јосифодине,

да своја племенића начела и своје поштовано име очувам неокаљано. У сваком случају, сиреман сам да се лично објасним, претпостављајући тачност личној објашњења писменом, и поврх тога сиреман сам да ситиим у разне мирољубиве, разуме се, обостране нагодбе. У шом циљу вас молим, поштовани јосјодине, да тој личности испоручите моју приправност да лично претоварам и, поврх тога, да је умолите да одреди време и место састанка. Тешко ми је било читати, поштовани јосјодине, алузије на то као да сам вас ја увредио, изневерио наше првобитно пријатељство и о вама се лоше изражавао. Сав тај несјоразум приписујем њусној клевети, зависити и злоби оних које моју с правом назвати својим оторченим непријатељима. Али они вероватно не знају да је невиност јака баш зато што је невиност, да ће бесшидност, безобразлук и одвратна фамилијарност неких особа пре или после пожњети својшће презрење, и да ће те личности настрадаши не друкчије него баш од своје личне изошачености и покварењаштва. На крају, молим вас, поштовани јосјодине, да шим личностима испоручите: како њихова чудна претензија и непоштена, фаншаситична жеља да груте испискују са места која су ти грути заузели по самом свом постојању у овом свету, и да они заузму њихово место — заслужује чуђење, презрење, сажаљење и, поврх свега, луду кућу; и даље, како су, на крају крајева, такви односи ситрога законом забрањени, што је по моме мишљењу и сасвим право, јер сваки треба да буде задовољан сопственим местом. Свему има граница, а ако је то шала, онда је то нешисшојна шала; рећи ћу чак: сасвим неморална јер, слободан сам уверити вас, поштовани јосјодине, моје идеје у погледу својих места, које сам раније изложио, јесу чисто моралне природе.

У сваком случају, часи ми је остати ваш покорни слуга Ј. Гољашкин.“

ГЛАВА ДЕСЕТА

Уопште се може рећи да су догађаји јучерашњег дана из основа потресли господина Гољаткина. Наш је јунак спавао веома рђаво, то јест, никако није могао, ни пет минута, да честито заспи: као да му је неки мангуп чекињама посуо постељу. Сву ноћ је провео у неком полусну, полубдењу, преврћући се с једне стране на другу, с бока на бок, хучући, стењући; мало би задремао, да се за тренутак поново пробуди, а све је то било праћено неком чудном тугом, нејасним успоменама, ружним визијама – једном речју, свим што уопште може да буде непријатно... час му се јављао у неком чудном, загонетном полумраку лик Андреја Филиповича – сув, срдит лик, с хладним, тврдим погледом и са званично учтивим пребацивањима... И тек што би господин Гољаткин почео да прилази Андреју Филиповичу да се пред њим на неки начин оправда, овако или онако, и да му докаже да он уопште није такав каквим су га непријатељи приказали, него да је такав и такав, и да поврх обичних, урођених особина својих има још и то и то – одмах би искрсавало извесно лице познато по својим сумњивим тежњама, и на неки начин који изазива негодовање, одједном рушило све намере господина Гољаткина, ту, готово на очи господина Гољаткина, до краја оцрнило његову репутацију, бацио у блато његову амбицију, и затим одмах заузело његово место у служби и у друштву. Час би господина Гољаткина засврбела глава због неке зврчке недавно добивене и понизно примљене, добивене или у друштву или некако службено, па би тешко било протестовати због те зврчке... И, док је господин Гољаткин лупао главу зашто је тешко протестовати бар против једне зврчке, дотле је та мисао о зврчки неприметно добијала неки други облик, облик неке мале или прилично велике подлости, коју је он видео, чуо или сам недавно учинио – а учинио је, не на подлој основи, чак ни из неке подле побуде, него онако, понекад, на

пример, случајно – из деликатности; други пут, зато што је био незаштићен, и најзад, зато... зато, једном речју, господин Гољаткин је већ добро знао зашто!

Господин Гољаткин би ту црвенео у сну и, гушећи своје црвенило, мрмљао је у себи да је ту, на пример, могао показати чврстину карактера, у том случају могао је показати доста чврст карактер... а затим је завршавао: „шта је то чврст карактер?... и чему да се он сад спомиње?“ Али највише је љутило и раздраживало господина Гољаткина што се ту, и баш у том тренутку, појављивала звана или незвана личност, позната по својој огавности и пасквилним тежњама својим и, мада је већ ствар била јасна – такође мрмљала с непристојним осмејком: „Ма де, каква чврстина карактера! Какву ти, Јакове Петровичу, и ја, можемо имати чврстину карактера!...“ Или би се господину Гољаткину причинило да се налази у неком красном друштву, које је познато по духовитости и племенитом тону свих личности које га сачињавају; и да се господин Гољаткин истиче љубазношћу и духовитошћу, да су га сви заволели, чак су га и неки његови непријатељи, који су ту били, заволели, што је господину Гољаткину било врло пријатно; и да су му сви признали првенство, и да је, најзад, сам господин Гољаткин са задовољством чуо како је домаћин, повукавши неке од гостију у страну, хвалио господина Гољаткина... и одједном, опет, изненада се појављује личност, позната по својој злонамерности и зверским побудама, јавља се у лицу господина Гољаткина млађег, и одмах ту, у тренутку, самом својом појавом, Гољаткин млађи руши сав успех и сву славу господина Гољаткина старијег, засењује Гољаткина старијег, баца у блато господина Гољаткина старијег и, најзад јасно доказује да Гољаткин старији, дакле и прави – није никако прави, него лажни, а да је прави он, и да најзад, Гољаткин старији није ништа од оног што изгледа, него је такав и такав, и према томе, нема права да припада друштву добронамерних и пристојних људи. И све се то збивало тако брзо да господин Гољаткин старији није стигао ни уста да отвори, а сви су се већ и душом и телом одали ниском и лажном господину Гољаткину, а с најдубљим презрењем одбацили њега, правог и невиног господина Гољаткина. Није било ниједне личности чије

мишљење господин Гољаткин млађи није у трен ока преокренуо на свој начин. Није било ниједне личности, ма и најбезначајније у друштву, којој се некорисни лажни господин Гољаткин млађи није умео додворити на свој начин, најслаткоречивије, којој није подишао на свој начин, пред којом није, по свом обичају, накадио нечим врло пријатним и слатким, тако да је окађена личност мирисала и кијала већ до суза, све од особитог задовољства. И, главно, све се то збивало у једном тренутку: брзина сумњивог и некорисног господина Гољаткина просто је запрепашћивала. На пример, једва би стигао да се изљуби с једним и да стекне његове симпатије – док си оком тренуо, он је већ код другог. Лизне се с другим, измами му осмејак симпатије, шарне својом кратком, пуначком, а богме и доста незграпном ногом, па га ето с трећим, удвара се трећем и с њим се лиже пријатељски; не стигнеш уста да отвориш, не стигнеш да се забезекнеш, а он је већ крај четвртог, и с тим четвртим изводи исто – ужас! Мађије, и то ти је! А сви му се радују, сви га воле, сви га уздижу и сви у хору изјављују да је љубазност и сатирична природа његовог ума неупоредиво боља од љубазности и сатиричне жице правог господина Гољаткина, и тако постићују правог и невиног господина Гољаткина, одбацују истинољубивог господина Гољаткина, и гоне и гурају добронамерног господина Гољаткина, и падају зврчке по правој господину Гољаткину, тако познатом по својој љубави према ближњем!... У јаду, у ужасу и бесу, истрча многонапаћени господин Гољаткин на улици и узе да погађа фијакер да одмах полети његовом превасходству, а ако не њему оно бар Андреју Филиповичу – али, где ужаса! Фијакеристи никако неће да пристану да возе господина Гољаткина: „Не можемо“ – вели – „господине, возити двојицу потпуно једнаких; ваше благородство зна“ – вели – „да добар човек увек тежи да поштено живи, и никад не бива у два лица.“ Ван себе од стида, осврће се унаоколо крајње поштен господин Гољаткин, и заиста се уверава, сам својим очима, да су фијакеристи и Петрушка, који је с њима у дослуху, потпуно у праву; јер, неморални господин Гољаткин збиља се налази ту, поред њега, на малом растојању и, по свом подлом урођеном обичају, и ту, у овом критичном случају, сигурно спрема да учини нешто веома непријатно, што ни уколико не показује нарочиту племенитост

карактера, која се обично добија васпитањем – племенитост којом се толико дичио у свакој згодној прилици одвратни господин Гољаткин други. Ван себе, постиђен и очајан, појури пропали и сасвим невини господин Гољаткин куд га очи воде, на милост и немилост судбини, куд било; али на сваком кораку, кад би му нога ударила о камени плочник, као да је испод земље избијао по један сасвим исти такав, одвратан својом душевном поквареношћу господин Гољаткин. И сви ти сасвим исти, одмах, чим се појаве, ударе да трче један за другим, у дугом низу као гушчја поворка: отегну се и цепају за господином Гољаткином старијим, тако да он нема куда да побегне од потпуно истих, тако да је сажаљења достојни господин Гољаткин губио дах од ужаса, тако да се намножила толика силесија савршено истих: да су најзад сву престоницу преплавили ти савршено исти; а кад је полицијски стражар видео такво нарушавање реда, био је принуђен да све те савршено исте дохвати за руке, и да их стрпа у стражару која се десила ту близу... Сав укочен и слеђен од ужаса, наш се јунак будио, и тако укочен и слеђен, осећао да му ни на јави време не пролази лепше... Било му је тешко, мучно... Јад га је морио тако као да му неко изједа срце у прсима...

Најзад, господин Гољаткин није могао даље да трпи. „То не може бити!“ – викну он одлучно се дижући у постељи и с тим се узвиком сасвим разбуди.

Изгледа да је дан већ увелико почео. У соби је било некако необично светло, сунчани зраци су се густо цедили кроз замрзла стакла и обилно се расипали по соби, што је веома зачудило господина Гољаткина, јер код њега је сунце завирило само у подне; раније такве изузетке небеско светлило на свом путу готово никада није чинило, бар колико је могао да се сети господин Гољаткин. Тек што је наш јунак стигао да се томе зачуди, кад иза преграде зашишта зидни сат припремајући се на тај начин да куца. „Е, ето!“ – помисли господин Гољаткин, и с тужним очекивањем узе да слуша... Али, на потпуно и крајње изненађење господина Гољаткина, његов сат се упе и изби свега једанпут. „Шта то значи?“ – повика наш јунак и скочи из постеље. Онако како је био, не верујући својим ушима, појури за преграду, часовник је збиља показивао један сат. Господин Гољаткин

погледа на Петрушкин кревет, али у соби није било ни трага од Петрушке: кревет је био, изгледа, одавно намештен и напуштен; ни чизме Петрушкине нису биле ту – несумљив знак да Петрушка одиста није код куће. Господин Гољаткин појури вратима: врата су била закључана. „Ама где је Петрушка?“ – настави он шапатам, страшно узбуђен, осећајући доста јаку дрхтавицу у сваком зглобу... Наједанпут, кроз главу му сину једна мисао... Господин Гољаткин полете своме столу, погледа по њему, претражи све – тако је; његово јучерашње писмо Вахрамејеву нестало је... Петрушке иза преграде нема, зидни сат показује један, а у јучерашње писмо Вахрамејева биле су унесене све неке нове тачке, на први поглед, уосталом, веома нејасне, али сад потпуно расветљене. Најзад и Петрушка – очигледно поткупљени Петрушка! Јесте, јесте, тако је!

„Дакле, тамо је завезан главни чвор!“ – повика господин Гољаткин ударивши се по челу, и све више и више му се отвараху очи – „дакле, у гнезду те скаредне Немице крије се сад сва та нечиста сила! Дакле, она је, значи, чинила само стратегијску диверсију кад ме је упућивала на Измајловски мост – замазивала ми очи, збуњивала ме (гадна вештица!) и на тај начин поткопавала!!! Јест, тако је! Ако се само с те стране гледа на ствар, све то је збиља тако! Сад је и појава онога ниткова потпуно објашњива: све то пристаје једно уз друго. Одавно су га они, дакле, чували, припремали и држали у резерви за сваки случај. Ето како је сад, како је све испало! Како се све објаснило! Али ништа!

Није још време изгубљено!... Ту се господин Гољаткин с ужасом присети да је већ прошао један сат после подне. – „А ако су они сад већ успели...“ – Из груди му се оте вапај... – Не, којешта, нису успели, видећемо...“ Некако се обукао, дохватио хартију и перо, и саставио следеће писмо:

*„Поштовани јосифодине
Јакове Петровичу!*

Или ви или ја, а обојица заједно не можемо! И зато вам изјављујем

да ваша чудна, смешна и у исти мах немоћна жеља да изгледаше као мој близанац и издајеш се за шакової неће послужиши ни за шта друго сем за ваше пошћуно понижење и пораз. И зашто вас молим, ради личне ваше користи, да се уклоните и ослободите њуш правим племеништим људима који имају добронамеран циљ. У прошивном случају сиреман сам да се одлучим на крајње мере. Остављам ђеро и чекам... Уосталом, остајем приправан на услуге и – на двобој Ј. Гољаткин. “

Енергично је протрљао наш јунак руке кад је свршио то писамце. Затим, пошто је обукао капут и метнуо шешир, другим, резервним кључем откључа стан и појури у канцеларију. До канцеларије је и дошао, али да уђе није се могао одлучити; заиста било је већ и сувише касно, сат господина Гољаткина показивао је два и по. Изненада, једна на изглед веома безначајна околност разби неке сумње господина Гољаткина: иза ћошка зграде надлештва одједном се појави задувана и зајапурена прилика, и кришом као пацов, шмугну на улаз, а затим одмах у трем. Био је то писар Остафјев, личност добро позната господину Гољаткину, личност донекле потребна и за десет копјејака спремна на све. Знајући слабу страну Остафјева и сетивши се да ће он после изласка ради преке потребе бити вероватно још похлепнији на новац – наш се јунак одлучи да не штеди и шмугну и он на улаз, а затим у трем у стопу за Остафјевом; викну га и, тајанствена лица, позва у страну, у скривени кутак иза једне огромне гвоздене пећи. Кад га је тамо намамио наш јунак поче да га испитује.

– Но, дакле, пријатељу, како је, овај, тамо... ти ме разумеш?

– Разумем, ваше благородство, здраво да сте, ваше благородство.

– Добро пријатељу, добро; а ју ћу ти се већ одужити, драги пријатељу. Па, дакле, како је пријатељу, је ли?

– Шта изволевате питати? – Ту Остафјев заклони мало руком уста, која су се случајно отворила.

– Ја, ето, знаш пријатељу, ја овај... немој ти да мислиш што... Да, је ли Андреј Филипович ту?

– Ту је.

– И чиновници су ту?

– И чиновници, као обично.

– И његово превасходство исто тако?

– И његово превасходство исто тако. – Ту писар по други пут заклони уста, која се поново отворише, и некако радознало и чудно погледа господина Гољаткина. Бар се нашем јунаку тако причинило.

– И нема ништа нарочито, пријатељу?

– Нема, нема.

– Нешто онако, о мени, пријатељу, да нема ипак нешто, тамо, онако нека маленкост... а? Тек онако, пријатељу разумеш ли?

– Нема, и ништа се не чује, бар засад. – Ту писар опет заклони уста, и опет некако чудно погледа господина Гољаткина. Ствар је у томе што се наш јунак сад трудио да прозре лице Остафјева и да на њему прочита да ли се што крије. И заиста, као да се нешто крило, јер је Остафјев постајао све грубљи и сувљи, и није са толико учешћа као у почетку улазио у интересе господина Гољаткина. „Он, дакле, има и право“ – помисли господин Гољаткин; – „шта сам ја њему? А можда је већ примио што с друге стране, па је зато баш и изишао ради своје најпрече потребе. А да му сад ја, овај...“ Господин Гољаткин схвати да је дошло време за новац.

– Узми ово, пријатељу...

– Искрено сам захвалан вашем благородству.

– Даћу ти и више.

– Разумем, ваше благородство.

– Сад одмах ћу ти дати још, а кад се ствар сврши, даћу ти опет толико. Разумеш?

Писар је ћутао, стајао је мирно и нетремице гледао у господина Гољаткина.

– Но, а сад причај: чује ли се што за мене?

– Изгледа да још, засад... овај... ништа нема, засад. – Остафјев је одговарао испрекидано, правећи се исто као и господин Гољаткин мало тајанствен, мичући помало обрвама, гледајући у земљу,

трудећи се да погоди потребан тон, једном речју, трудећи се свим силама да заради обећано, јер оно што је добио сматрао је већ за своје, коначно стечено.

— Дакле, ништа се не зна?

— Засад још ништа.

— А слушај... овај... можда ће се нешто и знати?

— Доцније, разуме се, можда ће се и знати.

„Зло!“ — помисли наш јунак.

— Слушај, ево ти још драги мој.

— Веома сам захвалан вашем благородству.

— Је ли Вахрамејев био јуче овде?...

— Био је.

— А да није био још ко!... Сети се, брате!

Писар је за часак преметао по памети и није могао да се сети ничега што би било потребно.

— Не, други нико није био.

— Хм! — наста ћутање.

— Чуј, брате, ево ти још: говори све, све до краја.

— Разумем. — Остафјев је био мек као памук; то је и требало господину Гољаткину.

— Објасни ми, брате, како он сад тамо стоји?

— Па тако, добро — одговори писар избуљивши очи у господина Гољаткина.

— То јест, како то: добро?

— То јест, тако. — Ту Остафјев значајно подиже обрве. Уосталом, он је био у великој недоумици и није знао шта још да каже. — „Зло!“ — помисли господин Гољаткин.

— Да нема он још што с Вахрамејевом?

— Све је као пре.

— Размисли.

– Кажу да има.

– А шта то?

Остафјев заклони руком уста.

– Да нема одонуд писмо за мене?

– Данас је служитељ Михејев ишао Вахрамејеву у стан, онамо, његовој Немици... па, да идем и да питам, ако је потребно.

– Учини ми то, брате, тако ти бога!... Ја то само онако... Немој да помислиш што, брате, ја то тек онако. Питај, брате, распитај се, да се не спрема што против мене. Шта он предузима? То ми је потребно; ето, то ми сазнај, драги пријатељу, а ја ћу ти се после одужити драги пријатељу.

– Разумем, ваше благородство. А на ваше место сео данас Иван Семјонич.

– Иван Семјонич? А! Је ли? Збиља?

– Андреј Филипович му је показао место.

– Збиља? Зашто? Испитај то, братац; тако ти бога, испитај, братац; испитај то све – а ја ћу ти се одужити, драги мој, ето, то ми треба... А ти, брате, немој што да помислиш...

– Разумем, разумем, и одмах ћу сићи овамо. А ви, ваше благородство, зар нећете данас долазити?

– Не, пријатељу; ја сам тек само онако, само онако, дошао сам само да видим, драги мој, а после ћу ти се одужити, драги мој.

– Разумем. – Писар журно и усрдно појури уз степенице, а господин Гољаткин остаде сам.

„Зло!“ – помисли он. – „Ех, зло је, зло! Ех, моја ствар сад... здраво стоји! Шта то све може да значи? Шта значе извесне алузије ове пијанице, на пример, и чије је то масло? А! Знам сад чије је то масло. Ево у чему је ствар. Они су сигурно дознали, па њега наместили... Уосталом, откуд наместили? То је њега Андреј Филипович наместио, тога Ивана Семјонича; али зашто га је наместио, с којом намером? Сигурно су дознали... То Вахrameјев ради, то јест не Вахrameјев, он је глуп као буква тај Вахrameјев; него они сви за њега раде, зато су и

оног ниткова овамо напујдали, а Немица она ћорава, жалила се! Ја сам увек подозревао да сва та интрига није тек онако и да у целој тој женској сплетки сигурно има нешто; то сам исто и Крестјану Ивановичу рекао: заклели се, велим, да убију човека, наравно, у моралном смислу, а ухватили се за Каролину Ивановну. Наравно, мајстори су ту на послу, то се види! Ту, господине мој, раде мајсторске руке, а не Вахрамејев. Речено је већ да је Вахрамејев глуп, а ово... сад знам ко за њих све овде ради, то ради нитков, ради самозванац! Тиме се он и држи, то донекле доказују и његови успеси у бољем друштву. Заиста, добро би било знати како он сад стоји... Шта је он тамо, код њих? – Само, зашто ли су узели Ивана Семјоновича? Кога ђавола им треба Иван Семјонович? Као да нису могли наћи кога другога. Уосталом, ма кога да су узели, било би исто; а ја знам само једно, да ми је тај Иван Семјонович одавно већ сумњив, давно сам већ опазио: гадан је то и рђав старкеља, кажу да даје новац под интерес и узима чивутску камату. А све су то медведове мајсторије. У све се то медвед умешао. Тако је то почело. Почело је код Измајловског моста: ето како је почело..." Ту се господин Гољаткин намршти као да је лимун загризао; сигурно се сетио нечег веома непријатног. „Ништа, уосталом!“ – помисли он. – „Ја једнако о својој ствари, што то нема Остафјева? Сигурно засео, или су га тамо нечим задржали. А донекле је и добро што и ја бушкарам и са своје стране роварим. Треба Остафјеву дати само десет копјејака па ће он, овај... биће на мојој страни. Но питање је да ли је он одиста на мојој страни; можда га и они, од своје стране... па у дослуху с њим од своје стране подваљују. Изгледа као разбојник, протува једна, прави разбојник! Маскира се, нитков! 'Нема ништа' – каже – 'и искрено сам вам, вели захвалан, ваше благородство.' Разбојниче један.“

Зачу се шум... господин Гољаткин се згрчи и скочи за пећ. Неко сиђе низ степенице и изиђе на улицу. „Ко ли је то могао сад отићи?“ – помисли у себи наш јунак. После једног тренутка зачуше се опет нечији кораци... Господин Гољаткин сад не издржа и промоли иза свог заклона вршак носа – промоли и одмах се трже назад као да га је неко чиодом убо у нос. Овога пута пролазио је, зна се ко, то јест,

нитков, интригант и покварењак – пролазио је уобичајеним својим подлим и убрзаним ситним кораком, поцупкујући и избацујући ноге тако као да се спрема некога да ритне. – „Подлац!“ – рече у себи наш јунак. Уосталом, господин Гољаткин није могао не опазити да је подлац носио под пазухом огромну зелену торбу његовог превасходства. „Сигурно опет по нарочитом задатку“ – помисли господин Гољаткин, поцрвене и љутито се скупи још више но пре. Тек што је господин Гољаткин млађи промакао покрај господина Гољаткина старијег, и не опазивши га, кад се и по трећи пут зачуше нечији кораци; и овога пута господин Гољаткин погоди да су то кораци писара. Заиста, нека налицкана писарска прилика привири му за пећ али та прилика није био Остафјев, већ други писар, по имену Писаренко. То је пренеразило господина Гољаткина. „Зашто ли је онај и друге посветио у тајну?“ – помисли наш јунак. – „Што су дивљаци, ништа им није свето!“

– Но, шта је, пријатељу – рече Гољаткин обраћајући се Писаренку – ко те је послао?...

– Па ето, ради ваше ствари. Засад нема ни од кога никаквих вести. Ако буде, известићемо.

– А Остафјев?...

– Он, ваше благородство, доиста није могао. Његово превасходство је већ двапут пролазило кроз одељење, а и ја сад немам времена.

– Хвала, драги мој, хвала ти... Само ми кажи...

– Богами, немам времена... Сваки час нас траже... А ви изволите још мало почекати ту, па ако штогод буде у погледу ваше ствари, ми ћемо вас извести...

– Али ти мени, пријатељу, кажи...

– Дозволите, немам времена – говорио је Писаренко покушавајући да се отргне од господина Гољаткина, који га је ухватио за пеш – збиља, немам кад. Ви изволите почекати још овде; па ћемо вас извести.

– Одмах, одмах, пријатељу! Одмах, драги пријатељу! А ево, сада,

ево ти писмо, пријатељу, а ја ћу ти се одужити, драги мој.

– Разумем.

– Постарај се да га предаш, драги мој, господину Гољаткину.

– Гољаткину?

– Да, пријатељу, господину Гољаткину.

– Добро; чим стигнем, однећу. А ви засад чекајте ту. Ту вас неће нико видети...

– То јест, ја, пријатељу, ти не мисли... ја не стојим ту зато да ме ко не види. Ја, пријатељу, нећу бити више ту... бићу тамо, у улици. Има ту једна кафаница; тамо ћу чекати, а ти, ако што искрсне, да ме обавестиш о свему, разумеш?

– Добро. Пустите ме само, разумем...

– А ја ћу ти се одужити, драги мој! – викао је господин Гољаткин за Писаренком, који га се најзад отресао... „Чини ми се да је нитков био све грубљи“ – помисли наш јунак, излазећи кришом иза пећи. – „Биће ту још једна зачкољица, то је јасно... Из почетка било је и овако и онако... Уосталом, он се заиста журио; можда има тамо много посла. И његово превасходство је двапут пролазило кроз одељење... Због чега ли то?... Уф! Али ништа! Заиста, можда збиља није ништа; сад ћемо видети...”

Ту господин Гољаткин отвори врата и већ хтеде изићи на улицу, кад одједном, у том тренутку пред улазом затутњаше кола његовог превасходства. Није стигао господин Гољаткин да се прибере, кад се изнутра отворише вратанца на колима и господин који је у њима седео искочи пред улаз. А то није био нико други него господин Гољаткин млађи, који је пре десет минута отишао. Господин Гољаткин старији се сети да је директоров стан само два корака одатле. „Сигурно с нарочитим задатком“ – помисли наш јунак у себи. Међутим, господин Гољаткин млађи узне из кола дебелу зелену торбу за акта и још некакве хартије, па пошто је издао неко наређење кочијашу, отвори врата, скоро гурну њима господина Гољаткина старијега, и не приметивши га намерно, чинећи то као њему упркос, потрча нагло уз степенице надлештва. „Зло!“ – помисли господин

Гољаткин. – „Ех, докле је, ето, наша ствар дотерала! Гле ти њега! О, Господе боже мој!“ Један тренутак стајао је наш јунак непомично – најзад се одлучи. Не размишљајући много, иако је осећао јако лупање срца и дрхтавицу у целом телу, потрча уз степенице за својим пријатељем. „Куд пукло да пукло; шта се мене тиче? Ја сам у тој ствари по страни“ – мислио је скидајући у предсобљу шешир, капут и каљаче.

Кад је господин Гољаткин ушао у своје одељење, био је већ сасвим мрак. Ни Андреј Филипович, ни Антон Антонович нису били у соби. Обојица су се налазили у директоровом кабинету на реферисању; а и директор се, како се чуло, журио његовом високопревасходству. Услед таквих околности, а и зато што је већ пао сумрак и канцеларијско време се завршавало, неки чиновници, нарочито омладина, у тренутку кад је ушао наш јунак, траћили су време у нераду, окупљали се, разговарали, расправљали, смејали, и понеки, најмлађи, то јест чиновници најнижих звања, кришом и у општој гужви играли су крајцарица у куту крај прозора. Знајући ред и, у овом тренутку, осећајући неку особиту потребу да некога нађе и задобије, господин Гољаткин приступи неким с којима је био у бољим односима, да им пожели добар дан, итд. Али колеге некако чудно одговорише на поздрав господина Гољаткина. Непријатно га је дирнула нека свеопшта хладноћа, чак сувопарност, могло би се рећи, и строгост дочека. Руку му није пружио нико. Неки просто рекоше: „Здраво“, и одоше од њега; други само климнуше главом; неки су се, опет, просто окретали од њега и чинили да ништа нису видели; најзад, неки – што је господина Гољаткина највише увредило – неки младићи без најнижег звања, дечурлија, која, као што се господин Гољаткин тачно о њима изразио, уме само да игра крајцарица кад се укаже прилика и да се којегде смуца – мало–помало опколише господина Гољаткина, скупише се око њега и готово му препречише пут. Сви су га они гледали с неком увредљивом радозналешћу.

Био је то рђав знак. Господин Гољаткин је то осећао, па се мудро припремио да ништа не опажа. Одједном, једна неочекивана околност, сасвим је, што се каже, дотукла и уништила господина Гољаткина.

У гомили млађих колега, које га опколише одједном и као намерно, у најтежем тренутку по господина Гољаткина, појави се господин Гољаткин млађи, весео као и увек, с осмејком као и увек, врцкаст такође као и увек, једном речју: спадало, немирко, маза, смешљивко, брз на језику и на ногама, као увек, као пре, исто онако као јуче, на пример, у једном веома непријатном тренутку по господина Гољаткина старијега. Церио се, вртео, цупкао с осмејком који је говорио свима: „Добро вече“; увукао се у гомилу чиновника, овом стегао руку, оног потапшао по рамену, трећега лако обгрлио, четвртоме објаснио зашто га је његово превасходство слало, куд је ишао, шта је урадио, шта је донео; петого, сигурно свог најбољег пријатеља, цмокнуо је право у уста – једном речју, све се догађало баш као у сну господина Гољаткина старијега. Пошто се сит наскакао, свршив са сваким на свој начин, задобивши их све – по потреби или не – и учинивши свима понешто пријатно, господин Гољаткин млађи, одједном, пошто вероватно грешком није досад опазио свога старога пријатеља, пружи руку и господину Гољаткину старијем. Такође вероватно грешком, мада је, уосталом, стигао добро да опази нискост господина Гољаткина млађега – наш јунак одмах жељно зграби тако неочекивано пружену му руку и стиште је врло снажно и најпријатељскије, стиште је с неким необичним, сасвим неочекиваним узбуђењем, с неким ганутљивим осећањем. Да ли је нашег јунака преварио први покрет његовог непристојног непријатеља, или се просто није снашао, или је осетио и схватио у дубини своје душе колико је беспомоћан – тешко је рећи. Чињеница је да је господин Гољаткин старији, потпуно свесно, својевољно и пред сведоцима, свечано стиснуо руку онога кога је звао својим смртним непријатељем. Али колико је било изненађење, јарост и бес, колики је био ужас и стид господина Гољаткина старијега кад је недруг и смртни непријатељ, ниски господин Гољаткин млађи, опазивши погрешку прогоњеног, невиног и вероломно превареног од њега човека, без икаква стида, без осећања, без милости и савести, одједном, с неподношљивом дрскошћу и грубошћу истргао своју руку из руке господина Гољаткина старијега; и не само то – отресао је своју руку као да ју је упрљао о нешто веома ружно, и не само то – пљунуо у страну, пропраћајући све то најувредљивијим покретом; и

не само то – извадио марамицу, и ту, на најбезочнији начин, обрисао о њу прсте који су за тренутак били у руци господина Гољаткина старијега. Радећи све то, господин Гољаткин млађи, по свом подлом обичају, навлаш се обазирао унаоколо, чинио тако да би сви видели његово понашање, загледао свима у очи и очигледно се старао да натури свима све што је најгоре о господину Гољаткину старијем. Изгледа да је понашање одвратнога господина Гољаткина млађег изазвало свеопште негодовање код присутних чиновника; чак је и лакомислена младеж показала незадовољство. Настаде мрмљање и жагор. Опште узбуђење није могло да измакне ушима господина Гољаткина старијега; али одједном згодно избачена шала која је излетела из уста господина Гољаткина млађег сруши и уништи последње наде нашег јунака, и све претегну опет у корист његовог смртног и ништавног непријатеља.

– То је наш руски Фоблас, господо; дозволите да вам представим младог Фобласа – зашишта господин Гољаткин млађи, с урођеним му безобразлуком трчкарајући и увијајући се међу чиновницима, и показујући им забезекнутог и избежумљеног правога господина Гољаткина. – Да се пољубимо, душице! – наставио је, с неподношљивом фамилијарношћу се примичући човеку кога је тако издајнички увредио. Изгледа да је шала ништавног господина Гољаткина млађега нашла одјека тамо где је требало, тим пре што је садржавала подмуклу алузију на једну околност о којој се говорило и која је била свима позната. Наш је јунак осетио тежину руке својих непријатеља на својим плећима. Уосталом, он се већ одлучио. Ватрена погледа, бледа лица и укочена осмејка, прогурао се некако кроз гомилу и неуједначеним, убрзаним кораком упутио право у кабинет његовог превасходства. У претпоследњој соби сrete Андреја Филиповича, који тек што је изишао од његовог превасходства; и премда је ту у соби био и приличан број других, у том тренутку потпуно страних личности господину Гољаткину, наш јунак на то није хтео да се обазире. Право, одлучно, смело, чудећи се готово сам себи и у себи хвалећи себе због смелости, приступи он не губећи часа Андреју Филиповичу, кога тај неочекивани напад, уосталом, врло изненади.

– А!... шта хоћете? – упита шеф одељења, не слушајући господина Гољаткина, који на нечему запе.

– Андреју Филиповичу, ја... могу ли ја, Андреју Филиповичу, сад, овога часа, у четири ока да разговарам с његовим превасходством? – рече наш јунак слободно и разговетно и упре у Андреја Филиповича најодлучнији поглед.

– Шта? Наравно да не можете. – Андреј Филипович одмери господина Гољаткина од главе до пете.

– Ја Андреју Филиповичу, све ово говорим стога што се чудим како то да нико овде не раскринкава самозванца и ниткова.

– Шта–а?

– Ниткова, Андреју Филиповичу.

– О ком се ви то тако изволевате изражавати?

– О извесној личности, Андреју Филиповичу. Ја, Андреју Филиповичу, циљам на извесно лице: ја имам право... Мислим, Андреју Филиповичу, да би старешине морале помагати сличне побуде – додаде господин Гољаткин, очигледно ван себе. – Андреју Филиповичу... ви вероватно сами видите, Андреју Филиповичу, да је то племенита побуда и свакако је знак моје добронамерности да старешину сматрам као оца, Андреју Филиповичу, и ја и сматрам доброг старешину за оца, и слепо му поверавам своју судбину. То и то, велим... ето тако... – Ту глас господину Гољаткину задрхта, лице му поцрвене и две се сузе појавише на трепавицама.

Андреј Филипович се толико зачудио слушајући господина Гољаткина да је некако и нехотице узмакнуо два корака уназад. Затим се узнемирено обазрео око себе... Тешко је рећи чиме би се ствар свршила... Али одједном се врата од кабинета његовог превасходства отворише и он изиђе, праћен неколицином чиновника. За њим пођоше сви који су били у соби. Његово превасходство позва Андреја Филиповича и пође с њим упоредо, разговарајући о неким пословима. Кад су сви кренули и пошли из собе, повратио се и господин Гољаткин. Притајио се и склонио под окриље Антона Антоновича Сјеточкина, који је такође корачао иза свих других и, како се чинило господину Гољаткину, имао врло строг

и забринут израз. „И сад сам натрућао којешта, и сад сам забрљао“ – помисли он у себи – „али не мари.“

– Надам се да ћете бар ви, Антоне Антоновичу, пристати да ме саслушате и да ћете схватити моју ситуацију – рече тихо, још помало дрхтавим од узбуђења гласом. – Сви су ме одбили, обраћам се вама. Још ни сад не схватам шта су значиле речи Андреја Филиповича. Објасните ми их, ако можете.

– Све ће се објаснити у своје време – строго и одмерено одговори Антон Антонович и, како се учини господину Гољаткину, с таквим лицем које је јасно давало на знање да Антон Антонович не жели уопште да наставља разговор. – Дознаћете ускоро све. Још данас ћете бити службено обавештени о свему.

– Шта то, службено, Антоне Антоновичу? Зашто баш службено? – упита бојажљиво наш јунак.

– Није наше да расправљамо, Јакове Петровичу, шта претпостављени наређује.

– Зашто претпостављени, Антоне Антоновичу – рече господин Гољаткин још преплашеније – зашто претпостављени? Не видим разлога што би ту било потребно узнемиравати претпостављеног, Антоне Антоновичу... Можда ви хоћете да кажете нешто у вези с оним синоћ, Антоне Антоновичу?

– Ма не, није у питању оно синоћње; нешто друго рамље ту код вас.

– А шта то рамље, Антоне Антоновичу? Чини ми се, Антоне Антоновичу, да код мене ништа не рамље.

– А с ким сте се то спремали да подваљујете? – оштро пресече Антон Антонович потпуно пренераженога господина Гољаткина. Господин Гољаткин задрхта и пребледе као крпа.

– Наравно, Антоне Антоновичу – рече он једва чујним гласом – ако слушате глас клевете, и слушате непријатеље, а не примате оправдања с друге стране, онда наравно... наравно, Антоне Антоновичу, онда се може настрадати, Антоне Антоновичу, ни крив ни дужан настрадати.

– Е баш то, а ваш ружни поступак на штету репутације честите госпођице из оне врле, поштене и познате породице, која вам је чинила добро?

– Какав поступак, Антоне Антоновичу?

– Е баш то. А зар не знате ни за свој похвални поступак према другој госпођици, мада сиромашној, али честитог страног порекла?

– Дозволите, Антоне Антоновичу... Будите добри, Антоне Антоновичу, па ме саслушајте...

– А ваш вероломни поступак и клеветање једне личности – кривите друго лице за оно за шта сте сами криви? А! Како се то назива?

– Ја, Антоне Антоновичу, нисам њега терао – рече наш јунак задрхтавши – ни Петрушку, то јест, свога слугу нисам наговарао да чини што томе слично... Он је јео мој хлеб, Антоне Антоновичу; он се користио мојим гостопримством – додаде изразито, с дубоким осећањем наш јунак, тако да му је брада мало задрхтала и сузе биле спремне да опет навру.

– То ви, Јакове Петровичу, само онако говорите, да је он ваш хлеб јео – одговори церећи се Антон Антонович, а у његовом гласу осећало се лукавство тако да се господину Гољаткину стегло срце.

– Дозволите, Антоне Антоновичу, да вас још најпонижније упитам: да ли је сва та ствар позната његовом превасходству?

– Како да не! Уосталом, сад ме пустите. Немам ја времена ту с вама... Још данас ћете дознати све што треба да знате.

– Тако вам бога, допустите још један тренутак, Антоне Антоновичу...

– Рећи ћете доцније...

– Не, Антоне Антоновичу: ја, видите, слушајте само ово, Антоне Антоновичу... Нисам ја слободоуман; Антоне Антоновичу, ја се клоним од слободоумља; од своје стране ја сам спреман, и чак сам се држао идеје...

– Добро, добро, чуо сам већ...

– Не, то нисте чули, Антоне Антоновичу. Друго је то, Антоне Антоновичу, то је лепо, збиља лепо и пријатно чути... Као што сам већ рекао, ја сам се држао идеје, Антоне Антоновичу, како је божја промисао створила два потпуно једнака бића, а милосрдне старешине, видећи божју промисао, прихватиле два близанца. То је лепо, Антоне Антоновичу. Ви видите да је то врло лепо, Антоне Антоновичу; и да сам ја далеко од слободоумља. Ја сматрам милосрдне старешине за оца. Тако и тако, велим, милосрдне старешине, а ви, овај... велим... младић треба да служи... Подржите ме, Антоне Антоновичу, заузмите се за мене, Антоне Антоновичу... Ја ништа... Антоне Антоновичу, тако вам бога, још једну реч... Антоне Антоновичу...

Али је Антон Антонович већ био далеко од господина Гољаткина... Наш јунак није знао где стоји, шта је чуо, шта је радио, шта му се догодило и шта ће још да буде с њим – тако га је збунило и потресло све што је чуо и све што му се догодило.

Молећивим погледом тражио је он у гомили чиновника Антона Антоновича, да се још више оправда у његовим очима и да му каже нешто веома добронамерно, племенито и пријатно о себи... Уосталом, мало–помало нова светлост почела је да пробија кроз збуњеност господина Гољаткина, нова, ужасна светлост, која је одједном изненада обасјала сву перспективу досад сасвим непознатих и чак неслућених околности... У том тренутку неко муну у ребра нашег потпуно сметеног јунака. Он се обазре. Пред њим је стајао Писаренко.

– Писмо, ваше благородство.

– А!... Ти си већ био, драги мој?

– Нисам, још јутрос у десет сати донели су га овамо. Сергеј Михејев, служитељ, донео га из стана губернијског секретара Вахрамејева.

– Добро, пријатељу, добро, ја ћу ти се већ одужити, драги мој.

Рекавши то, господин Гољаткин сакри писмо у џеп мундира, закопча сву дугмад, затим се обазре унаоколо, и на своје велико чуђење опази да се већ налази у предсобљу надлештва, у гомили

чиновника који су се скупили на излазу јер је канцеларијско време било прошло. Господин Гољаткин не само да досад није опажао то него чак није приметио, нити се сетио, како се одједном нашао у капуту, у каљачама и са шеширом у рукама. Сви су чиновници стајали непомично у смерном ишчекивању. Ствар је била у томе што је његово превасходство заостало доле на степеницама ишчекујући своја кола, која су због нечега закаснила, и водило веома интересантан разговор с двојицом саветника и Андрејем Филиповичем. Мало даље од двојице саветника и Андреја Филиповича стајао је Антон Антонович Сјеточкин, и још неки чиновници, који су се улагивачки смешили видећи да његово превасходство изволева да се шали и смеје. Чиновници окупљени горе на степеницама такође су се смешили и очекивали да се његово превасходство опет насмеје. Једино се није смејао трбушаста вратар Федосејич, који је стајао крај кваке на вратима у ставу мирно, и с нестрпљењем очекивао своју обичну порцију уживања, која се састојала у томе да у један мах, једним покретом руке широм отвори једно крило врата, и затим, савивши се у лук, с поштовањем пропусти његово превасходство. Али најзадовољнији и најрадоснији је, међутим, изгледа, био недостојни и ниски непријатељ господина Гољаткина. У том тренутку он је чак заборавио све чиновнике, чак је престао да се врти и поскакује међу њима, по свом подлом обичају, чак је заборавио да искористи прилику и да се у том тренутку улизује некоме. Сав се претворио у очи и уши, некако се чудно скупио, вероватно да боље чује, није скидао очију с његовог превасходства, и само би му покашто трзали руке, ноге и главу неки једва приметни трзаји, који су одавали све унутрашње, скривене тежње његове душе.

„Гледај га само!“ – помисли наш јунак – „излази као неки љубимац, лопов! Желео бих да знам како успева у отменом друштву? Нема ни памети, ни карактера, ни образовања, ни осећања; срећа служи ниткова! Господе боже! Кад помислиш како понекад може човек брзо да се уздигне, и да успе код људи! И напредоваће тај човек, кунем се, далеко ће нитков дотерати – срећа служи ниткова! Желео бих још да знам шта им то свима дошаптава? Какве тајне има

са свим тим светом, о каквим тајнама говоре они? Господе боже! Кад бих ја тако, овај... и с њим да мало... тако и тако, можда бих га замолио... да кажем, ја, ето, више нећу; крив сам, да кажем, а младић ваше превасходство, треба да служи у наше време; и мене нимало не буну та моја мутна ситуација – ето, тако! И нећу ја протестовати ни на који начин, све ћу стрпљиво и смерно поднети, ето тако! Да ли тако да поступим?... Уосталом, њега, ниткова, нећеш дирнути, никаквим речима задобити; њему нећеш утерати разлоге у празну тикву. Уосталом, покушаћемо. Ако се деси да погодим у добар час, онда ћу покушати...”

Узнемирен, ојађен и збуњен, осећајући да тако не може остати, да настаје одлучан тренутак, да треба с неким да се објасни, наш јунак поче полагао да се приближава ономе месту где је стајао његов недостојни и загонетни пријатељ; али у том тренутку пред улазом затутњаше одавно очекивана кола његовог превасходства. Педосејич трже врата и, трогубо се пресамитивши, пропусти његово превасходство поред себе. Сви они што чекаху одједном нагрнуше ка излазу, и за тренутак раставише господина Гољаткина старијег од господина Гољаткина млађег. „Нећеш ми умаћи!“ – говорио је наш јунак пробијајући се кроз гомилу и не скидајући очију са онога кога је пратио. Најзад се гомила размаче. Наш јунак осети се у слободи и појури у потеру за својим непријатељем.

ГЛАВА ЈЕДНАЕСТА

Господину Гољаткину је нестајало даха у прсима, као на крилима је летео за својим непријатељем који је брзо одмицао. Осећао је у себи страшну енергију. Међутим, и поред страшне енергије, господин Гољаткин могао је бити сасвим сигуран да би га у том тренутку и обичан комарац, да се само могао у то доба наћи у Петрограду, сасвим лако оборио својим крилом. Осећао је такође да је клонуо и сасвим ослабео, да га носи нека сасвим нарочита и страна сила и да он уопште не иде, да му, напротив, ноге клецају и одричу послушност. Уосталом, све би се то могло окренути набоље. „Набоље или нагоре“ – мислио је господин Гољаткин готово се гушећи од брзог трчања – „али да је ствар изгубљена, о томе нема више ни најмање сумње; да сам сасвим пропао, то је већ познато, одређено, решено и потписано.“ Без обзира на све то, наш јунак као да је из мртвих васкрсао, као да је битку издржао, као да је победу однео кад је успео да ухвати за капут свога непријатеља који је већ дигао ногу да се попне у кола погођена да га некуда одвезу. – Поштовани господине! Поштовани господине! – повика он најзад ниском господину Гољаткину млађем, кад га је стигао. – Поштовани господине, ја се надам да ћете ви...

– Немојте се ви, молим, ничему надати – одговори одбијајући немилосрдни непријатељ господина Гољаткина, са једном ногом на папучи кола, а трудећи се из све снаге да ону другу пребаци на другу страну кола, млатарајући њоме узалуд по ваздуху, старајући се да не изгуби равнотежу и, у исто време, чинећи напор из све снаге да отргне свој капут од господина Гољаткина старијега, који је овај, опет, држао свом снагом коју му је природа дала.

– Јакове Петровичу! Само десет минута.

– Извините, немам времена.

– Признајте и сами, Јакове Петровичу... молим вас, Јакове Петровичу... тако вам бога, Јакове Петровичу... тако и тако – да се објаснимо... сасвим укратко... Један тренутак, Јакове Петровичу!...

– Голубе мој, немам кад – одговори с неучтивом фамилијарношћу али привидно доброћудно, назовиплеменити непријатељ господина Гољаткина; – други пут, верујте, од све душе и од чиста срца, али сад – верујте, не могу.

„Нитков!“ – помисли наш јунак.

– Јакове Петровичу! – повика тужно – ја вам нисам никад био непријатељ. Злобни су ме људи неправедно обедили... Од своје стране, ја сам готов... Јакове Петровичу, да ли је по вољи да ви и ја, Јакове Петровичу, сад свратимо?... И тамо, од чиста срца, као што сте малочас тачно рекли, отворено и поштено... ево у ову кафану: тада ће се све од себе објаснити – ето тако, Јакове Петровичу! Тада ће се морати све само од себе објаснити...

– У кафану? Добро. Нисам противан, свратимо у кафану, само под једним условом, срећо моја, под једним условом: да се тамо све само од себе објасни. Рецимо, тако и тако, душице – рече господин Гољаткин млађи силазећи с кола и безобразно тапшући нашег јунака по рамену – пријане мој; за тебе сам, Јакове Петровичу, спреман да пођем и улицицом (као што сте се ви у своје време изволели правилно изразити). Е, што ти је обешањак, заиста, што год хоће учини од човека! – настави лажни пријатељ господина Гољаткина смешећи се мало, вртећи се и увијајући око њега.

Кафана у коју уђоше оба господина Гољаткина била је удаљена од главних улица, и у том тренутку потпуно празна. Прилично дебела Немица појави се за шанком чим је чула звонце. Господин Гољаткин и његов недостојни непријатељ пређоше у другу собу, где је подбули и кратко подшишани дечак пословао са нарамком иверака око пећи, трудећи се да подстакне у њој ватру која се гасила. На захтев господина Гољаткина млађег донесоше чоколаду.

– А, пуначка женица – проговори господин Гољаткин млађи намигнувши обешањачки господину Гољаткину старијем.

Наш јунак поцрвене и оћута.

– А, јест, заборавио сам, извините. Знам ваш укус. Ми смо лакоми на танушне Немице; ја и ти, душо истинољубива, Јакове Петровичу, волимо танушне Немице, које иначе још имају неке дражи; изнајмљујемо код њих стан, саблажњујемо њихов морал, за бир–супу и за милх–супу им наше срце поклањамо и разне обавезе потписујемо – ето шта ми чинимо, Фобласе један, издајниче један.

Све је то господин Гољаткин млађи изговорио правећи на тај начин сасвим непотребну иако, уосталом, врашки лукаву алузију на извесну особу женског пола, увијајући се око господина Гољаткина, смешећи му се тобож љубазно, лажно показујући на тај начин срдачност и задовољство што се састао с њим. Кад је опазио да господин Гољаткин старији није баш толико глуп и није толико без образовања и добрих манира да би му одмах поверовао, ниски човек се реши да промени тактику и да игра с отвореним картама. Кад је изговорио сву ту гадост, лажни Гољаткин заврши тапшањем солидног господина Гољаткина по рамену безобразно и са фамилијарношћу која изазива негодовање и, не задовољивши се ни тиме, поче да се титра с њим на начин који се уопште не пристоји у добром друштву, наиме, хтеде да понови своју пређашњу гадост, то јест без обзира на опирање и тихе узвике господина Гољаткина старијега, да га уштине за образ. На толику поквареност наш јунак плану и оћута... уосталом, за неко време.

– Тако моји непријатељи – одговори он најзад дрхтавим гласом, уздржавајући се разборито. У исто време наш се јунак узнемирено окрете према вратима. Ствар је била у томе што је господин Гољаткин млађи, изванредно расположен, био спреман да се упусти у свакојаке шале које нису допуштене на јавном месту и, говорећи уопште, нису допуштене ни правилима друштва, а нарочито у бољем друштву.

– Е, лепо, у том случају, како хоћете – одговори озбиљно господин Гољаткин млађи на мисао господина Гољаткина старијега, и стави на сто своју празну шољу коју је испио са непристојном халапљивошћу. – Да, ја и немам за вас много времена... уосталом... А, како сад живите, Јакове Петровичу?

– Могу вам једно рећи, Јакове Петровичу – одговори наш јунак

хладнокрвно и достојанствено – ваш непријатељ никад нисам био.

– Хм... да, а Петрушка? Како оно беше? Петрушка, чини ми се? Да, да! Па, како је он? Добро? Као и пре?

– И он је као и пре, Јакове Петровичу – одговори мало изненађен господин Гољаткин старији. – Ја не знам, Јакове Петровичу... ја од своје стране... племенито и искрено, Јакове Петровичу, признајте и сами, Јакове Петровичу...

– Јесте. Али ви сами знате, Јакове Петровичу – рече тихо и значајно господин Гољаткин млађи, изигравајући на тај начин тужног човека пуног кајања и сажаљења достојног – ви и сами знате, време је наше тешко... Позивам се на вас, Јакове Петровичу, ви сте паметан човек па ћете правилно расудити – убаци господин Гољаткин млађи, ласкајући подло господину Гољаткину старијем. – Живот није играчка, сами знате, Јакове Петровичу – заврши значајно господин Гољаткин млађи, правећи се на тај начин паметан и учен човек, који може да размишља о високим стварима.

– Ја, од своје стране, Јакове Петровичу – одговори одушевљено наш јунак – од своје стране, презирући заобилазне путеве и говорећи смело и отворено, говорећи искрено и поштено, на племенитој основи – могу отворено и часно да тврдим, Јакове Петровичу, да сам сасвим чист и да, ви и сами знате, Јакове Петровичу, сва та обострана заблуда, све су то, можда, приче, мишљење поводљиве светине... Ја говорим отворено, Јакове Петровичу: све може да буде. Још ћу вам, Јакове Петровичу, рећи, ако се тако суди, ако се на ствар гледа поштено и узвишено, смело ћу рећи, без лажног стида, чак ће ми бити пријатно да вам откријем да сам био у заблуди, и да ми је чак пријатно да то признам. Ви сами знате, ви сте паметан човек, а поврх тога и племенит.

Без стида, без лажнога стида спреман сам да то признам... – достојанствено и отмено заврши наш јунак.

– Удес, судбина! Јакове Петровичу... али оставимо све то – с уздахом рече господин Гољаткин млађи. – Боље да кратке тренутке нашег састанка употребимо за кориснији и пријатнији разговор, као што приличи двојници колега... Збиља, ја некако нисам имао прилике,

за све ово време, да проговорим с вама ни две речи... Нисам томе крив ја, Јакове Петровичу...

– А ни ја – прекиде га ватрено наш јунак – ни ја! Срце ми каже, Јакове Петровичу, да ја нисам крив у своме томе. Судбину ћемо окривити за све, Јакове Петровичу – додаде господин Гољаткин старији потпуно помирљивим тоном. Глас му је почео мало–помало да слаби и дршће.

– А иначе? Како ваше здравље, уопште? – изусту заблудели слатким гласом.

– Кашљуцам помало – одговори наш јунак још слађим.

– Чувајте се. Сад је на све стране редња, није тешко добити ангину; признајем вам да сам ја већ почео да носим фланелско рубље.

– Заиста, Јакове Петровичу, није тешко навући ангину... Јакове Петровичу! – изусту после кратког ћутања наш јунак. – Јакове Петровичу! Видим да сам био у заблуди... С ганућем се сећам оних срећних тренутака које смо провели заједно под мојим сиромашним, али, смем рећи, гостољубивим кровом...

– Ви, у свом писму, међутим, нисте тако писали – одговори му донекле прекорно господин Гољаткин млађи, који је ту био потпуно у праву (наравно, једино у том случају потпуно у праву).

– Јакове Петровичу! Ја сам грешио... Сад јасно видим да сам грешио и у том свом несрећном писму. Јакове Петровичу, ви ми нећете веровати, али мене мучи савест кад вас погледам... Дајте ми то писмо да га на ваше очи поцепам или, ако је то немогуће, преклињем вас да га схватите обрнуто – сасвим обрнуто, у пријатељском духу, дајући супротан смисао свим речима у мом писму. Био сам у заблуди. Опростите ми, Јакове Петровичу, ја сам сасвим... био сам у страшној заблуди, Јакове Петровичу.

– Ви велите? – прилично расејано и равнодушно упита вероломни пријатељ господина Гољаткина старијег.

– Кажем да сам скроз грешио, Јакове Петровичу, и да, од своје стране, без икаквог лажног стида...

– Е, онда добро! То је врло добро што сте били у заблуди – одговори грубо господин Гољаткин млађи.

– Ја сам, Јакове Петровичу, чак имао идеју – додаде у племенитој тежњи наш искрени јунак, не опажајући ужасно издајство свог лажног пријатеља – ја сам чак имао идеју... ето, велим, постоје два савршено иста...

– А! То ли је ваша идеја!...

Ту, познат по својој ништавности, господин Гољаткин млађи устаде и дохвати шешир. Никако не опажајући обману, устаде и господин Гољаткин старији смешећи се простодушно и топло на свог лажног пријатеља, и трудећи се у својој невиности да га задобије, охрабри, и на тај начин склопи с њим ново пријатељство...

– Збогом, ваше превасходство – довикну одједном господин Гољаткин млађи. Наш јунак задрхта кад је опазио на лицу свог непријатеља чак нешто сатирско, и само да би га се отарасио, метну два своја прста у пружену руку неморалног човека; али тада... тада бестидност господина Гољаткина млађег пређе сваку меру. Дохвативши два прста руке господина Гољаткина старијег, и стиснувши их мало, неваљалац, сада опет, на очи нашег јунака, понови своју јутрошњу бестидну шалу. Мера људског стрпљења била је превршена.

Већ је враћао у цеп марамицу којом је обрисао прсте, кад господин Гољаткин старији дође к себи и полете за њим у суседну собу, куда је, по својој гадној навици, похитао да што пре умакне његов непомирљиви непријатељ. И као да ништа није било, стајао је већ крај тезге, јео колаче и савршено спокојно, као моралан човек, кокетовао са посластичарком Немицом. – „Не сме се пред дамама“ – помисли наш јунак, и такође приђе тезги, премда ван себе од узбуђења.

– Збиља, бабац није рђав! Шта ви мислите? – поче поново са својим непристојним испадима господин Гољаткин млађи, вероватно рачунајући на бескрајно стрпљење господина Гољаткина. Дебела Немица гледала је оба своја госта тешким и празним погледом, очевидно не разумевајући руски, и љубазно се смешила. Наш јунак

плану као огањ због речи бестидног Гољаткина млађег и, не могавши више да се савлада, полете најзад на њега с очевидном намером да га растргне и на тај начин коначно сврши с њим, али господин Гољаткин млађи, по својој подлој навици, био је већ далеко, заждио је и био већ на вратима. Само се по себи разуме да се после првог тренутка запрепашћења, које је, природно, обузело било господина Гољаткина старијег, он одмах повратио и, што је игда могао, појури сад као без душе за изазивачем, који је већ седао у кола која су га очекивала, очигледно по ранијем договору с кочијашем. Али у том тренутку, видећи бекство оба госта, дебела Немица цикну и зазвони свом снагом. Наш се јунак тако рећи у трку окрете натраг, баци јој новац за себе и за бестидног човека који није платио, не тражећи кусур, и премда га је то задржало, ипак успе, опет у трку, да се дохвати свог непријатеља. Свом снагом коју му је природа дала ухватио се наш јунак за блатобран, и тако неко време јурио улицом упињући се да се убаци у кола, што му је, опет, из све снаге бранио господин Гољаткин млађи. Кочијаш је, међутим, и бичем, и водицама и ногом и речима подстицао своје преморено кљусе које неочекивано појури у галопу загризавши жвале и ритајући се, по својој ружној навици, на сваком трећем кораку. Најзад, наш јунак некако успе да се попне у кола; лицем је био окренут свом непријатељу, наслањао се леђима на кочијаша, колена је упро у колена бестидника, а десном руком се из све снаге ухватио за сасвим олињалу крзнену јаку на капуту развратног и огорченог свог непријатеља...

Неко време непријатељи су се возили ћутке. Наш је јунак једва дисао; пут је био веома рђав, и он је на сваком кораку одскакивао излажући се опасности да сломи врат. Осим тога, свирепи његов непријатељ још није био вољан да се призна побеђеним и гледао је да изгура у блато свог противника. Уз све неприлике, још је и време било ужасно. Снег је вејао у крупним пахуљицама и на све начине покушавао да се некако подвуче под раскопчани капут господина Гољаткина. Свуд је било тамно и ништа се није видело. Тешко се могло разазнати којим улицама јуре... Господину Гољаткину се сад причини да се с њим збива нешто познато. Покушавао је тренутно да

се сети није ли нешто предосећао јуче... у сну, на пример... Најзад је његова туга дошла до врхунца муке. Навали се на свог немилосрдног противника, и поче да виче. Али крик његов је замирао на уснама... Настао је тренутак кад је господин Гољаткин све заборавио и решио да све то није ништа, да је то само онако, догађа се на неки необјашњив начин, и зато би било сувишно и узалудно да протестује... Али одједном, готово у истом тренутку кад је наш јунак све то закључио, неки неопрезни трзај промени целу ситуацију. Господин Гољаткин се као џак брашна стровали с кола и откотрља некуд, сасвим основано признајући, док је падао, да се одиста и у незгодно време ражестио. Подигавши се, виде да су некуд стигли; кола су стајала наспред нечијег дворишта, а наш јунак на први поглед опази да је то двориште оне куће у којој станује Олсуфиј Иванович. У исти час спази да се његов непријатељ упутио ка улазу и вероватно Олсуфију Ивановичу. У неописивој тузи појури да стигне свог непријатеља, али, на срећу, разумно се предомисли још на време. Не заборавивши да плати кочијаша, господин Гољаткин полете на улицу и потрча што игда може куда га очи воде.

Снег је вејао, као и пре, у крупним пахуљицама; као и пре било је мутно, мокро и тамно. Наш јунак није ишао, он је летео, и рушио путем све, сељаке, жене, децу, и одбијао се као лопта од жена, сељака и деце. Око њега и за њим чуо се плашљив жагор, цика и вика... Али господин Гољаткин као да није знао за себе, и ни на шта није хтео да се осврће... Дошао је к себи тек код Семјоновског моста, и то зато што је незгодно очепио и оборио две сељанке с некаквом њиховом робом, а и сам се притом претурио. „Ништа то“ – помисли господин Гољаткин; – „све се то још може окренути набоље“ – и увуче руку у џеп желећи да рубљом плати просуте медањаке, јабуке, грашак и друго. Одједном нова светлост озари господина Гољаткина: у џепу је напипао писмо које му је јутрос писар предао. Сетивши се, између осталог, да у близини има једна кафана, сврати ту не часећи часа, седе за сто осветљен лојаном свећом, па, не обраћајући ни на шта пажњу, не слушајући келнера који је дошао да га послужи, преломи печат и поче да чита следеће, што га је до крајности изненадило:

*„Племенићи створе што ћашиш ради мене,
занавек драї сриу моме!*

*Ја ћашим, ја пројадам – сјаси ме! Клеветник, интригант, човек
познаћ по својим злонамерним тежњама улео ме је у своје мреже, и ја
сам пројала! Пала сам! Али он ми је одвратио, а ши!... Нас су
растављали, моја су писма хватали – све то чинио је онај покварењак
користећи се својом једином добром особином – сличношћу с шобом.
Наравно да човек може бити ружан, али да ђлени умом својим, јаким
осећањима и пријатним понашањем... Ја пројадам! Угају ме силом, а
највише интригује у шоме мој оцац, доброшвор мој, саветник
Олсуфиј Иванович, желећи вероватно да заузме моје место и моје везе у
ошменом друштву... Али ја сам се одлучила и прошесћујем свом снаћом
свој бића. Чекај ме с кочијама данас, шачно у девет саћи, под
прозорима сћана Олсуфија Ивановича. Код нас је данас ојет бал и
доћи ће и леи поручник. Ја ћу изићи, ми ћемо се ошиснући. Уосталом
може се наћи и друа служба где се може оцацбини бити од користи. У
сваком случају, сечи се, драи, да је невиност јака баш својом
невиношћу. Збоћом. Чекај с кочијама пред улазом. Бацћу се у
зашћићу швој заћрљаја, шачно у два саћа после поноћи.*

До пробa швоја Клара Олсуфјевна.“

Кад је прочитао писмо, наш јунак остаде неколико тренутака као
поражен. У страшном јадy, у страшном узбуђењу, блед као крпа, с
писмом у руци, прошао је неколико пута по кафани. Да невоља буде
већа, наш јунак није приметио да је у том тренутку био предмет
изузетне пажње свих оних који су се ту налазили. Вероватно његово
неуредно одело, несавладљиво узбуђење, ходање, или боље рећи
трчање, гестикуирање рукама, можда која загонетна реч изговорена
уветар и несвесно – све то вероватно било је веома рђава препорука
за господина Гољаткина у очима свих посетилаца; чак је и момак
почео подозриво да га гледа. Дошавши к себи, наш јунак опази да
стоји насред собе и готово непристојно и неучтиво гледа у једног
старчића сасвим уљудне спољашњости, који је, пошто је ручао и

помолио се богу пред иконом, опет сео и такође не скида очију са господина Гољаткина. Кад се сметено обазрео око себе, наш јунак опази да сви, баш сви, гледају у њега, и то на најзлослутнији и најподозривији начин. Одједном, неки официр у оставци са црвеним оковратником, гласно затражи „Полицијске новине“. Господин Гољаткин задрхта и поцрвене: некако случајно погледа надоле и виде да је у тако непристојном оделу у каквом не би смео ни код куће седети, а камоли на јавном месту. Ципеле, панталоне, сва лева страна, били су потпуно блатњави; пантљика што придржава панталоне испод ципеле, откинута на десној нози, фрак поцепан на више места. У неизмерном своме јаду приђе наш јунак столу за којим је читао и виде како му прилази кафански момак са неким чудним и дрско одлучним изразом на лицу. Наш се јунак збуну, потпуно се изгуби и поче да разгледа сто крај кога је сад стајао. На столу су били непоспремљени тањери после нечијег ручка, лежала је упрљана сервијета и употребљен нож, виљушка и кашика. „Ко ли је то ручао“ – помисли наш јунак – „је ли могуће да сам ја? Све је могуће! Ручао, а нисам ни опазио; шта ћу сад?“ Дигавши очи, господин Гољаткин опази поред себе опет момка који се спремао да му нешто каже.

– Шта сам дужан, братац? – упита наш јунак дрхтавим гласом.

Гласан смех заори се око господина Гољаткина, па и момак се осмехну. Господин Гољаткин разумеде да се и ту обрукао, и починио неку страшну глупост. Схвативши то, толико се збуну да је био приморан да завуче руку у цеп по марамицу, тек да нешто учини и не стоји тек тако; али, на неописиво чудо своје и свих присутних, место марамице извуче бочицу с некаквим леком, који му је пре четири дана преписао Крестјан Иванович. „Лекове у истој апотеци“ – прође кроз главу господину Гољаткину... Он одједном задрхта и само што не викну од ужаса. Нова светлост сину... Тамна, црвенкасто–одвратна течност удари са злослутном светлошћу у очи господину Гољаткину... Бочица му испаде из руку и разби се. Наш јунак крикну и одскочи два корака уназад од просуте течности... дрхтао је целим телом и зној му је пробијао на слепоочницама и по челу. „Значи, живот је у опасности!“ Међутим, у соби је настало комешање, гужва;

сви опколише господина Гољаткина, сви почеше да говоре господину Гољаткину, неки чак шчепаше господина Гољаткина. Али је наш јунак био нем и непомичан, није видео ништа, није чуо ништа, није осећао ништа... Најзад, као да се откиде с места, појури из кафане, гурајући све и свакога ко је хтео да га задржи, и готово ван себе паде у прва кола која се нађоше уз пут и полете у свој стан.

У предсобљу стана срете Михејева, канцеларијског служитеља, са службеним писмом у рукама. „Знам, пријатељу, све знам“ – рече наш измучени јунак slabим и тужним гласом – „то је званично...“ У писму је заиста било наређено господину Гољаткину, с потписом Андреја Филиповича, да преда све предмете који су били код њега Ивану Семјоновичу. Господин Гољаткин узео писмо, даде служитељу десет копјејака, уђе у собу и виде да Петрушка спрема и скупља на гомилу све своје крпе и прње, све своје ствари, намеравајући очигледно да напусти господина Гољаткина, и да од њега пређе Каролини Ивановној, која га је одмамила да јој замени Јевстафија.

ГЛАВА ДВАНАЕСТА

Петрушка уђе љуљајући се, држећи се некако чудно немарно, и с неким простачким, свечаним изразом на лицу. Видело се да је нешто намислио, сматрао се потпуно у праву и гледао као сасвим стран човек, то јест, неки туђ слуга, а никако некадашњи слуга господина Гољаткина.

— Ето, ето видиш, драги мој — поче задихано наш јунак — колико ли је сати, драги мој?

Петрушка ћутећи пође за преграду, затим се врати и доста слободним тоном изјави да је већ скоро седам и по.

— Е, добро, драги мој. Видиш ли, драги мој... дозволи да ти кажем, драги мој, да је међу нама, изгледа, сад све свршено.

Петрушка је ћутао.

— А сад, сад кад је међу нама све свршено, кажи ми отворено, као пријатељу кажи, где си, братац, био?

— Где сам био? Био сам код добрих људи.

— Знам, пријатељу, знам. Ја сам увек био задовољан тобом, драги мој, даћу ти препоруку... А сад си, дакле, код њих?

— Шта ћете, господине. И сами изволевати знати. Познато је да добар човек никога неће злу научити.

— Знам, драги мој, знам. Данас су добри људи ретки, пријатељу; цени их, пријатељу. Но, па како је код њих?

— Зна се, како... Само, ја код вас, господине, више служити не могу, сами изволевати знати.

— Знам, драги мој, знам, знам ја твоју ревност и марљивост, све сам ја то видео, пријатељу, запажао сам. Ја те, пријатељу, поштујем. Ја доброг и честитог човека поштујем, па ма то био и слуга.

– Па зна се! Наравно, и сами знате, човек тражи где је боље. Тако је то. Шта ћу! Знате и ви, господине, да се без доброг човека не може.

– Па лепо, братац, лепо; ја то осећам... Ево ти дакле, твој новац, а ево ти и препоруке. Сад да се пољубимо, братац, да се опростимо... А сад, драги мој, ја ћу те замолити за једну услугу, последњу услугу – рече господин Гољаткин свечаним гласом. – Видиш ли, драги мој, свашта бива. Невоља се крије, пријатељу, и у раскошним палатама и од ње не можеш никуд умаћи. Ти знаш, пријатељу, ја сам према теби, чини ми се, увек био пажљив...

Петрушка је ћутао.

– Ја сам, чини ми се, увек био према теби пажљив, драги мој... А, колико ми сад имамо рубља, драги мој?

– Па све је на броју, шест платнених кошуља, три пара чарапа, четири пластрона, једна поткошуља од фланела, доњег рубља два пара. Сами знате, све је ту. Ја, господине, од вашег ништа... Ја, господине, чувам господско добро. Ја вам, господине, овај... зна се... а да имам неку ману, то никада, господине, то и сами знате, господине...

– Верујем, пријатељу, верујем. Ја не говорим о томе, пријатељу, не говорим о томе, видиш ли, ево шта је, пријатељу...

– Зна се, господине, знамо ми већ за то. Ја, кад сам оно био код генерала Столбњакова у служби, мене су остављали кад су одлазили у Саратов... тамо су имали имање...

– Нисам ја то хтео рећи, пријатељу, ја онако... немој ти нешто да помислиш, драги пријатељу...

– Зна се, нас сиротињу, и сами изволевате знати, није тешко опањкати. А са мношвом су били свуд задовољни. И министри, и генерали, и сенатори, и грофови. Био сам код свих, код кнеза Свинчаткина, код пуковника Переборкина, код генерала Недобарова, и посећивали смо и нашима на имање долазили. Зна се...

– Јест, пријатељу, јест; добро, пријатељу, добро. Ето и ја, пријатељу, сад путујем... Свакоме стоји свој пут, драги мој, и не зна се какав пут човека чека. Па, пријатељу, да ми спремиш сад одело;

да, мој мундир метни... друге панталоне, чаршаве, покриваче, јастуке...

– Заповедате да све то ставим у завежљај...

– Да, пријатељу, јест; могло би се и у завежљај... Ко зна шта нам се може догодити. А сад, драги мој, иди и доведи кочије.

– Кочије?

– Јест, пријатељу, кочије повеће, и за дуже време. А ти, пријатељу, немој што да помислиш...

– А далеко путујете?

– Не знам, пријатељу, ни то не знам. Перину такође мислим да би требало ставити. Како ти мислиш, пријатељу? Ја се на тебе ослањам, драги мој...

– Зар одмах изволевате путовати?

– Да, пријатељу, да! Тако се десило... тако је то, драги мој, тако је то?

– Па јест, господине, ето, код нас у пуку, с поручником је била иста ствар: тамо од спахије... одвео...

– Одвео? Како! Драги мој, ти...

– Јесте, одвео, и у другом селу се венчали. Све је било раније припремљено. Била је потеря, али се кнез, покојник, умешао и уредио ствар.

– Венчали се, али... како ти, драги мој? Откуд ти то, драги мој, знаш?

– Па, зна се! Глас се далеко чује, господине. Знамо ми све, господине... наравно, ко није грешио. А сад ћу ја вама, господине, рећи, дозволите ми да вам, господине, кажем, просто, по сељачки; кад је већ дотле дошло, рећи ћу вам: имате ви, господине, непријатеља – супарника имате, јаког супарника, то је...

– Знам, пријатељу, знам; и ти, драги мој, знаш... Ето, ја се уздам у тебе. Шта сад, дакле, да радимо, пријатељу? Шта ми ти саветујеш?

– Ево шта, господине, ако сте ви сад већ, рецимо, тако, пошли тим путем, онда ће вам требати понешто и да купите – чаршаве,

јастуке, још једну перину за двоје, добар јорган – можете овде доле, код комшинице: мештанка је она, господине, има добру лисичју бунду, можете је видети и купити, можете одмах отићи да је видите. Сад вам је потребно, господине; бунда је добра, одозго је од атласа, а постављена лисичјим крзном...

– Добро, пријатељу, добро, пристајем, пријатељу, и уздам се у тебе, потпуно се уздам; нека буде и бунда, пријатељу... Само брже, брже! Тако ти бога, брже! Купићу и бунду, само те молим, пожури! Скоро ће осам, брже, тако ти бога, пријатељу! Жури што пре, пријатељу!...

Петрушка остави неувезан завежљај рубља, јастука, јоргана, чаршава и свакојакних прња, које је почео да скупља и слаже, и стрмоглавце појури из собе. Међутим, господин Гољаткин дохвати још једном писмо – али да га чита, није могао. Ухвати се обема рукама за јадну своју главу и у чуду се прислони уза зид. Да мисли, није могао ни о чему, да ради што, такође није могао: ни сам није знао шта се с њим збива. Најзад, видећи да време пролази, а нити се Петрушка нити се бунда појављује, господин Гољаткин се реши да пође сам. Кад је отворио врата од предсобља, зачу доле неку ларму, говор, препирку, расправљање... Неколико жена из суседства брбљале су, викале, расправљале, препирале се о нечем – господин Гољаткин је већ знао о чему. Чуо се Петрушкин глас, затим се чуше нечији кораци. „Боже мој! Цео свет ће сазвати овамо!“ – простења господин Гољаткин кршећи руке у очајању и појури назад у собу. Утрчавши у собу, паде готово ван себе на диван, лицем на јастук. Један тренутак је тако лежао, затим скочи и, не сачекавши Петрушку, обу каљаче, узе шешир и капут, узе новчаник и стрмоглавце потрча низ степенице. „Не треба ништа, ништа, драги мој! Ја ћу све сам. Засад ми ниси потребан; можда ће се, међутим, ствар окренути набоље“ – промрмља господин Гољаткин Петрушки, којег је срео на степеницама, а затим истрча у двориште па напоље. Срце му је премирало, још се није одлучио... Како ће и шта ће, како да поступи у садашњој критичној ситуацији...

– Ето сад опет: како да поступим, Господе боже? А зар је све то морало бити! – повика најзад у очајању, врљајући по улици без циља,

куд га очи воде – зар је баш морало да буде све то! И да није тога, баш тога, све би се удесило; наједанпут, једним ударцем, једним вештим, енергичним, чврстим ударцем, све би се удесило. Дао бих прст да ми се одсече ако се не би удесило! И чак знам на који би се начин удесило. Ево како би се десило: ја бих ту, овај, тако и тако рекао, допустите ми, господине, да кажем, нити тако нити онако; рекао бих, послови се тако не раде, господине мој; милостиви господине мој, послови се тако не раде и самозванством се код нас ништа не да постићи; самозванац је, господине мој, човек, овај – непотребан, који отаџбини не доприноси никакве користи. Разумете ли ви то? Дед, разумете ли ви то, рекао бих, милостиви господине?! Ето тако би то, овај... Али не, шта је то... он уопште није овај... Ја којешта говорим, будала, права будала! Ја, самоубица један! Оно, самоубицо један, није то баш ни сасвим, овај... Ипак си ти покварен човек, ето како сад стоји ствар!... Но куда сад да се денем? Шта сад да чиним од себе? За шта сад ваљам? За шта ти сад, да рекнемо, ваљаш, Гољаткине један, недостојниче један! Но, и шта ћеш сад? Треба узети кочије; најми их и одведи јој их, тамо; ножице би, вели, поквасили ако не би било кочија... И ко би то могао да помисли? Еј, госпођице, еј, госпо моја! Еј, девојко примерног владања! Еј, хваљена наша! Показали сте се, госпођице, нема се шта рећи, показали сте се!... А све то долази од лошег васпитања; и ја, кад сам сад размотрио и прокљубио све то, видим да не долази ни од чега другог него од неморала. Да су је у младости, овај... па баш и прutom који пут, не, него су је бомбонама и слаткишима разним кљукали, и старац главом слинио над њом: ти си, вели, моја оваква и онаква, ти си вели, дивна, за грофа ћу те удати!... А ето каква је испала и показала сад своје карте; ето, вели, како ја играм! Уместо да су је одмалена држали код куће, а они њу у пансион, код мадам Францускиње, код некакве емигранткиње Фалбале; и ту је она разне финесе научила, код те емигранткиње Фалбале, и тако је и испало. Хај'те сад, радујте се!... Будите, вели, у кочијама у толико и толико сати, под прозорима, и осећајну романсу на шпанском отпевајте; очекујем вас и знам да ме волите, зато ћемо побећи и заједно живети у колиби. Па, најзад, то није ни дозвољено; а то се, госпо моја, ако смо већ на томе, и не сме, то је и законом забрањено, то, поштену и невину

девојку из родитељске куће одвести без пристанка родитеља! И, најзад, зашто, чему, и каква је за то потреба? Што се не уда за кога треба, кога јој је судбина одредила, па крај! А ја сам човек чиновник; и због тога могу своје место изгубити, ја могу, госпо моја, отићи под суд због тога! Ето тако је то, ако нисте знали! То она Немица ради. То све од ње, вештице, долази, због ње се та каша закувала. Зато што су оклеветали човека, зато што су измислили против њега женске сплетке, читаву комедију, по савету Андреја Филиповича – зато се то све догађа. Иначе, шта би Петрушка имао ту да се плете? Шта се њега то тиче? Шта му то треба? Не, госпођице, ја не могу, никако не могу, нипошто не могу... А ви ме, госпођице, овога пута некако извините. Од вас је све то, госпођице, и потекло, није то потекло од Немице, него баш од вас; зато што је вештица добра жена, зато што вештица није крива, него сте, госпођице, криви ви – ето тако је то! Ви ме, госпођице, наводите на танак лед... Ту човек пропада, ту човек сам од себе нестаје и самога себе не може да одржи – каква ту свадба да буде! И како ће се све то свршити? И како ће се сад то средити? Све бих дао да то могу да знам!...

Тако је наш јунак размишљао у своме очајању. Кад се освестио, опазио је да стоји у Литејној улици. Време је било ужасно: југовина, падао је снег помешан с кишом, и баш исто онако као у оно незаборавно време кад су у страшни поноћни час почеле све несреће господина Гољаткина. – „Какво путовање!“ – помисли господин Гољаткин посматрајући време – „да човек умре!... Господе боже, где да сад нађем кочије? Ено тамо на углу, канда, нешто се црни. Да видимо, да испитамо... „Господе боже!“ понови наш јунак и пође слабачким и несигурним корацима на ону страну где је угледао нешто слично кочијама. „Ха, ево шта ћу урадити: отићи ћу, пашћу на колена, ако се буде могло, и понизно ћу молити. Рећи ћу, тако и тако, у ваше руке предајем судбу своју, у руке свога старешине; ваше превасходство, рећи ћу, заштитите и усређите човека; тако и тако, ствар је у том и том, поступак незаконит; немојте ме упропастити, сматрам вас за оца, не оставите ме... амбицију, част, име и добар глас породице спасите... од зликовца, покварењака, спасите... Он је једна личност, ваше превасходство; а ја сам друга; он иде својим

путем, ја својим, и то вам је. Рећи ћу: ја не могу личити на њега; промените, учините милост, наредите да се промени и уништи безбожна, самовољна замена, која је рђав пример за све, ваше превасходство. Сматрам вас за оца; старешине, наравно добре и пажљиве, треба да подстичу такве тежње... Има ту чак нечег витешког. Сматрам вас, рећи ћу, за милостивог старешину, за оца, и поверавам вам своју судбину, и нећу противречити, повлачим се и ствар препуштам вама... тако ћу рећи!“

– Јеси ли ти, драги мој, кочијаш?

– Јесам...

– Потребне су ми кочије за вечерас...

– Изволевате ли далеко ићи?

– За вечерас, за вечерас, па ма куда, драги мој, ма куда.

– Изволевате ли изван града?

– Јест, пријатељу; можда и изван града. Ја још сам не знам сигурно, пријатељу, не могу ти поуздано рећи, драги мој. Оно, видиш ли драги мој, можда ће се све окренути набоље. Наравно, пријатељу...

– Па зна се, господине, наравно, и нека да бог свакоме.

– Да, пријатељу, да, захваљујем ти, драги мој, а шта тражиш, драги мој?...

– Идете ли одмах?

– Јест, одмах, то јест причекаћеш на једном месту... онако, мало, нећеш чекати дуго, драги мој...

– Ако ме узимате за све време, по овом кијамету не могу за мање од шест рубаља...

– Па добро, драги мој, добро; ја ћу ти платити, драги мој. А сад ме вози, драги мој.

– Седите; дозволите да нешто мало овде поправим; е, сад изволите, седите. Куд заповедате?

– Ка Измајловском мосту, пријатељу.

Фијакерист се попе на бок и потера ка Измајловском мосту два

мршава кљусета која се једва одвојише од јасала са сеном. Али наједанпут господин Гољаткин повуче за гајтан, заустави кола и преклињућим гласом замоли да окрене натраг, не према Измајловском мосту, него у неку другу улицу. Кочијаш скрену у другу улицу, и после десет минута најмљене кочије господина Гољаткина застадоше пред кућом у којој је становало његово превасходство. Господин Гољаткин изиђе из кола, замоли усрдно свога кочијаша да причека, а сам, премрла срца, потрча на други спрат, цимну за гајтан, врата се отворише, и наш се јунак обре у предсобљу његовог превасходства.

– Је ли његово превасходство код куће? – упита господин Гољаткин обраћајући се слуги који му је отворио врата.

– А шта хоћете? – упита лакеј мерећи од главе до пете господина Гољаткина.

– Ја, пријатељу, овај... ја сам чиновник Гољаткин, титуларни саветник Гољаткин. Тако и тако, дошао сам да се објасним...

– Причекајте, не може се...

– Пријатељу, ја не могу да чекам: моја је ствар важна и не трпи одлагања...

– Па од кога долазите? Јесте ли акта донели?...

– Не, ја, пријатељу, долазим сам од себе... Пријави ме, пријатељу, реци, тако и тако, хоће да се објасни. А ја ћу ти се одужити, драги мој...

– Не може се. Наређено је да се не прима, тамо су гости, изволите ујутру у десет...

– Пријави ме, драги мој, ја не могу, немогуће ми је да чекам... Ви ћете због тога, драги мој, одговарати...

– Па иди и пријави; шта ти је стало, ципеле ваљда жалиш, је ли? – проговори други лакеј, који се извалио на клупи и до тог тренутка није изустиио ни речи.

– Цепам ципеле само! Наредио је да се не прима, ти добро знаш. Њихов је ред пре подне.

– Пријави! Неће ти ваљда језик отпасти!

– Па пријавићу: неће ми језик отпасти. Забранио је, кад ти кажем, забранио. Уђите у собу.

Господин Гољаткин уђе у прву собу; на столу је стајао сат. Он погледа: осам и по. Срце га затишта. Већ је хтео да се врати, али у истом тренутку дугоња лакеј стаде на праг следеће собе и гласно довикну презиме господина Гољаткина. – „Ех, што ти је овај грлат!“ – помисли у неописаном јаду наш јунак... – Што ниси рекао: овај... Сад је ето, ствар покварена, сав је мој труд отишао у ветар: е па... није важно...“ Уосталом, није вредело размишљати. Лакеј се врати, рече „изволите“, и уведе господина Гољаткина у кабинет.

Кад је наш јунак ушао, осетио се као да је ослепео јер баш ништа није видео. Ипак му пред очима промакнуше две–три појаве: „То су гости“ – прође господину Гољаткину кроз главу. Најзад наш јунак поче јасно да разабера: орден на црном фраку његовог превасходства, затим, поступно, пређе и на црни фрак, најзад је био у стању да све посматра...

– Шта је? – проговори познати глас над господином Гољаткином.

– Титуларни саветник Гољаткин, ваше превасходство.

– Но?

– Дошао сам да се објасним...

– Како?... Шта?...

– Па тако. Тако и тако, ето, дошао сам да се објасним, ваше превасходство.

– Ви... па ко сте ви?

– Го–го–господин Гољаткин, ваше превасходство, титуларни саветник.

– Но, па шта хоћете?

– Па ето, тако и тако, сматрам га за оца; клоним се свега, и одбраните ме од непријатеља – ето то!

– Шта је то?...

– Зна се...

– Шта се зна?

Господин Гољаткин је ћутао; подбрадак му је почео помало да дршће...

— Но?

— Ја сам мислио на нешто витешко, ваше превасходство... Велим, има ту нешто витешко, и старешину сматрам за оца... велим, тако и тако, узмите ме у заштиту, са су—сузама вас мо—молим и такве те—тежње треба по по—потпомагати...

Његово превасходство се окрете. Наш јунак неколико тренутака није могао ништа да види својим очима. У прсима га је стезало. Дах му се губио. Није знао где стоји... Било га је некако стид и било му је тешко. Богзна шта је после дошло... Кад се пренуо, наш је јунак опазио да његово превасходство разговара са својим гостима и као да се нешто жустро препире с њима. Једнога од гостију господин Гољаткин познаде одмах. То је био Андреј Филипович; другога није знао, уосталом, лице као да му је такође било познато — висока, крупна појава, већ у годинама, с веома густим обрвама и залисцима, и изразита, оштра погледа. Непознати је имао о врату орден, а у устима цигару. Непознати је пушио не вадећи из уста цигару, значајно је климао главом погледајући с времена на време у господина Гољаткина. Господину Гољаткину би некако незгодно, па окрете очи у страну и ту опази једног веома чудног госта. У вратима, која је господин Гољаткин досад сматрао за огледало, као што му се раније десило — појави се он — зна се ко, веома добар познаник и пријатељ господина Гољаткина. Господин Гољаткин млађи заиста се дотад налазио у суседној собици, где је нешто журно писао; сад му је очигледно нешто затребало — и он се појавио с хартијама под пазухом, пришао његовом превасходству, и веома вешто, очекујући да му се поклони сва пажња, успео да се уплете у разговор и саветовање, зауевши место као мало иза леђа Андреја Филиповича, а скривен донекле иза непознатог који је пушио цигару. Изгледа да је господин Гољаткин млађи веома живо учествовао у разговору, слушао га је врло пристојно, климао главом, поцупкивао ногама, смешио се, сваки час погледао у његово превасходство, као да је погледом молио да се и њему дозволи да рекне коју реч. „Нитков!“ — помисли господин Гољаткин и нехотице ступи један корак напред.

Уто се генерал окрену и сам доста одлучно приђе господину Гољаткину.

– Па, добро, добро; сад идите. Ја ћу размотрити вашу ствар, а наредићу да вас испрате... – Ту генерал погледа у непознатог с густим залисцима. Овај у знак одобравања климну главом.

Господин Гољаткин је осећао и схватао јасно да га држе за нешто друго, а не за оно што би требало. „Овако или онако, али се треба објаснити“ – помисли он – „тако и тако, ваше превасходство“. Тада у недоумици обори очи и, на своје велико чудо, опази на ципелама његовог превасходства повећу белу мрљу. „Није могуће да су прсле?“ помисли господин Гољаткин. Али ускоро господин Гољаткин откри да ципеле његовог превасходства нису никако прсле, него се само јако сијају – феномен који се потпуно објашњавао тиме што су ципеле биле лаковане и јако су блештале. „То се зове одблесак“ – помисли наш јунак – „и та се реч нарочито употребљава по уметничким атељеима, иначе се тај сјај назива светлим рубом.“ Ту господин Гољаткин диже очи и виде да је време да говори, јер се ствар може окренути нагоре... Наш јунак учини, дакле, један корак напред.

– Он је подао и покварен човек, ваше превасходство – рече наш јунак не знајући за себе, премирући од страха, па ипак смело и одлучно показујући на свога недостојног близанца, који је у том тренутку обигравао око његовог превасходства – тако и тако, ја циљам на извесно лице.

Кад је господин Гољаткин то рекао, наста свеопште комешање. Андреј Филипович и непозната личност заклимаше главом; његово превасходство је нестрпљиво из све снаге цимало за гајтан од звонца дозивајући слуге. Тада и господин Гољаткин млађи ступи напред.

– Ваше превасходство – рече он – молим вас понизно за дозволу да могу говорити. – У гласу господина Гољаткина млађег било је нечег крајње одлучног; све је у њему показивало да се он осећа потпуно лагодно.

– Допустите да вас упитам – поче он опет, предухитривши својом усрдношћу одговор његова превасходства, и овога се пута обраћајући

господину Гољаткину – допустите да вас упитам: у чијем се присуству ви тако објашњавате? Пред ким стојите, у чијем се кабинету налазите?... – Господин Гољаткин млађи био је сав необично узбуђен, сав црвен и зажарен од негодовања и гнева; чак су му сузе избиле на очи.

– Господа Басаврјукови! – дрекну лакеј из свег гласа појавивши се на вратима кабинета. – „Лепо племићко презиме, пореклом из Малорусије“ – помисли господин Гољаткин, и ту осети да му је неко на веома пријатељски начин притиснуо једном руком леђа, затим му и друга рука притисну леђа; подли близанац господина Гољаткина вртео се пред њим показујући пут, и наш јунак јасно виде да га, како изгледа, воде ка великим вратима кабинета. „Баш исто као код Олсуфија Ивановича“ – помисли он и нађе се у предсобљу. Кад се обазрео, видео је покрај себе два лакеја његовог превасходства и једног близанца.

– Капут, капут, капут, капут мога пријатеља! Капут мог најбољег пријатеља! – зацвркута покварењак, истрже из руку једног слуге капут и баци га господину Гољаткину право на главу, да би му се подло и пакосно наругао. Отимајући се испод капута господин Гољаткин јасно чу смех двојице лакеја. Али већ није ништа слушао и није опажао ништа изван себе; већ је излазио из предсобља и нашао се на осветљеним степеницама. А господин Гољаткин млађи – за њим.

– Збогом, ваше превасходство! – повика он за господином Гољаткином старијим.

– Подлаче! – рече, сав ван себе, наш јунак.

– Па нека сам и подлац...

– Покварењаче!...

– Па нека сам и покварењак... – одговараше поштену господину Гољаткину његов непоштени непријатељ и, по својственој му подлости, гледаше са висине степеништа, не трепћући, право у очи господину Гољаткину као молећи га да настави. Наш јунак пљуну у љутини и истрча напоље; био је тако утучен да апсолутно није памтио ко га је и како сместио у кола. Кад се пренуо, видео је да се

вози Фонтанком. „Значи, ка Измајловском мосту?“ – помисли господин Гољаткин... Ту господин Гољаткин хтеде да помисли још на нешто, али није могао; то нешто било је тако ужасно да се чак није могло ни објаснити... „Но, ништа!“ – заврши наш јунак и одвезе се ка Измајловском мосту.

ГЛАВА ТРИНАЕСТА

И згледало је да ће се време променити набоље. И заиста, суснежица која је досад падала у читавим облацима поче помало да се разређује, и најзад сасвим престаде. Видело се небо, и по њему гдегде засјаше звезде. Али је било мокро, блатњаво, влажно и загушљиво, нарочито за господина Гољаткина, који је ионако једва дисао. Његов наквашени и отежали капут прожимао му је све удове непријатном топлом влагом, и својом тежином чисто косио ионако већ сасвим ослабеле ноге. Нека грозничава језа, као оштри и љути мрави, пробијала га је по целом телу; изнемоглост је цедила из њега хладан, болестан зној, тако да је господин Гољаткин заборавио да и у овом згодном случају понови, с урођеном му сигурношћу и одлучношћу, своју омиљену фразу: да ће се и све ово, можда, некако, сигурно, неминовно, променити набоље. „Уосталом, све то засад још није ништа“ – додаде наш крепки јунак, који још није клонуо духом, бришући с лица капи хладне воде које су цуриле са свих страна обода његовог округлог и до тог степена прокислог шешира да се вода већ није могла држати на њему. Пошто је додао да све то још није ништа, наш јунак покуша да седне на прилично дебео пањ, који је лежао поред гомиле дрва у дворишту Олсуфија Ивановича. Наравно, на шпанске серенаде и на свилене лествице није се могло ни мислити, али зато је требало помислити на усамљени кутак, па ма и не био топао, само да је удобан и скривен. Узгред буди речено, њега је јако мамио баш онај кутић у предсобљу стана Олсуфија Ивановича, где је пре, још у почетку овог истинитог догађаја, престајао своја два сата између ормана и старог заклона, међу свакојаким домаћим непотребним тричаријама, прњама и старежи. Ствар је, пак у томе што је господин Гољаткин и сада стајао и ишчекивао већ читава два сата у дворишту Олсуфија Ивановича. Али што се тиче усамљеног и удобног кутка, сад су постојале извесне

незгоде којих пре није било. Прва незгода била је та што су, запазивши сигурно то место, предузели извесне мере предострожности, откако се десио онај догађај на последњем балу код Олсуфија Ивановича; а друго, требало је да сачека уговорени знак од Кларе Олсуфјевне, јер најзад, морао је постојати неки такав знак. Тако се одувек радило: јер, „нити је од нас започело, нити ће се на нама свршити“.

Господин Гољаткин се ту узгред сети неког романа који је још давно читао, где је јунакиња дала уговорени знак Алфреду у сасвим истоветним приликама, везавши за прозор ружичасту траку. Али ружичаста трачица, сад, ноћу, и у петроградској клими, познатој по влази и променљивости, није могла доћи у обзир, боље рећи, била је сасвим немогућа. „Не, нема ту ништа од свилених лествица“ – помисли наш јунак – „боље да ја овде, онако скривено из потаје... боље, на пример, да станем овде.“ – И изабра месташце у дворишту преко пута прозора, крај гомилице наслаганих дрва. Наравно, по дворишту је ходало много странага света, форајтера, кочијаша; уз то су још лупали точкови, фрктали коњи итд.; али ипак је место било удобно: хоће ли опазити или не, бар је згодно то што се ствар догађа некако у сенци, и Гољаткина не види нико, док је он могао да види све. Код Олсуфија Ивановича прозори беху веома осветљени; био је некакав свечани пријем. Музика се, додуше, још није чула. „Значи, није бал, него су се онако сакупили из неког другог разлога“ – помисли наш јунак скоро премирући. – „Уосталом, да ли је то баш данас?“ – сину му кроз главу – „да нисам погрешно у датуму? Може бити, све може да буде... Ето како све може да буде... Може да буде да је писмо јуче писано, а до мене није дошло, а није дошло зато што се ту Петрушка умешао, нитков један! Или је сутра написано, то јест, шта је мени... него да је требало сутра све да учиним, то јест да чекам с кочијама...“ Ту наш јунак сав претрну и маши се цепа да извади писмо и да се увери. Али, на његово изненађење, писма не беше у цепа. „Како то?“ – прошапута господин Гољаткин, ни жив ни мртав – „где сам ли га оставио? Значи да сам га изгубио? Само је још то требало!“ – простења најзад. – „Ако падне у рђаве руке? (Можда је већ и пало!) Господе боже! шта ће из тога испасти! Биће такво нешто

да... О, судбино клета!“ Господин Гољаткин задрхта као лист при помисли да је можда његов неморални близанац, бацајући му капут на главу, имао намеру да му украде писмо, за које је, биће од непријатеља господина Гољаткина, некако дознао. „Он ионако задржава“ – помисли наш јунак – „а доказ... ама какав доказ!...“ После првог напада и запрепашћења од ужаса, господину Гољаткину појури крв у главу. Јаукнувши и зашкргутавши зубима, дохвати се он за врелу главу, паде на онај пањ и поче нешто да мисли... Али никако није могао да повеже мисли ни о чему. Промицаху нека лица, час нејасно, час оштро; сећао се неких давно заборављених догађаја, у глави су му се врзле мелодије неких глупих песама... Морио га је неподношљив јад! „Боже мој! Боже мој!“ – помисли наш јунак кад се мало прибрао, гушећи у грудима мукло јецање – „дај ми духовне снаге у неисцрпној дубини мојих невоља! Да сам пропао и нестао потпуно – о томе већ нема никакве сумње, и све је то у реду, јер друкчије и не може бити. Прво, изгубио сам место, сигурно сам га изгубио, немогуће је да га нисам изгубио... Али, рецимо, то ће се некако и удесити. Рецимо, новца ће ми дотећи, за прво време: узећу други неки станчић, други неки намештај... Пре свега, Петрушка неће бити са мном. Моћи ћу и без тог ниткова... као подстанар, и лепо! Долазим и одлазим кад ми је воља, нема Петрушке да гунђа што доцкан долазим – ето тако ће бити, и ето зашто је добро као подстанар... Најзад, рецимо, све ће то добро бити, само, како ја то никако не говорим оно што треба, говорим о сасвим другим стварима?“ Ту поново сину господину Гољаткину у памети мисао о садашњем стању. Он се обазре око себе. „О, Господе боже! Господе боже мој! Та о чему ја сад говорим?“ помисли он, сасвим се збуни и ухвати се за врелу главу...

– Хоћете ли скоро, господине, да кренете? – изусти неки глас над господином Гољаткином. Господин Гољаткин уздрхта; пред њим је стајао његов кочијаш, покисао и он до голе коже, и озебао, па му од нестрпљења, и од тог дуга времена, пало на памет да завири код господина Гољаткина иза дрва.

– Ја, пријатељу, тек онако... и одмах ћу, пријатељу, тек што нисам, тек што нисам, причекај само...

Кочијаш оде гунђајући у браду. „Шта ли то гунђа?“ мислио је кроз сузе господин Гољаткин. – „Ја сам га најмио за цело вече, и ја сам сада, овај... у праву... тако је! Најмио сам га за вечерас, па крај. Ма ионако стајао, свеједно. Све зависи од моје воље. Воља ми је ићи, воља не ићи. А што ту иза дрва стојим, и то није ништа... немаш ништа да кажеш; господин хоће да стоји иза дрва, и стоји... не каља ничију част – тако је то! Тако је то, госпођице моја, ако само желите да знате. А у колиби, госпођице моја, кажем вам, тако и тако, у наше доба нико не живи. Тако је то! И без чедности у наше индустријско доба нећете, госпођице моја, ништа постићи, за шта ви сами можете послужити као опасан пример... Дакле, треба служити као шеф канцеларије у суду и живети у колиби на морској обали. Прво, госпођице моја, на морским обалама, нема шефова канцеларије, а друго, ви и ја тешко бисмо могли стићи до шефа канцеларије. Јер, рецимо, на пример, дођем ја и поднесем молбу, тако и тако, велим, хоћу, овај... да будем шеф канцеларије... а ви ме заштитите притом од непријатеља... а вама ће рећи, госпођице, овај... да шефова канцеларија има много, а ви да нисте ту код емигранткиње Фалбале, код које сте се учили чедности, за шта сте сами сад опасан пример. Чедност, госпођице, значи: седети код куће, поштовати оца и не мислити о младожењама пре времена. Младожења ће се, госпођице, наћи у своје време, тако је то! Наравно, треба неоспорно да знате разне вештине као: понекад свирати на фортепијану, говорити француски, да знате историју, географију, веронауку и аритметику – ето тако је то! Више не треба. Поред тога и кухиња; и кухиња неизоставно спада у надлежност сваке честите девојке! А ви шта чините? Прво, лепотице моја, милостива госпођице, неће вас пустити, него ће послати потеру за вама, зграбиће вас, и у манастир! Па шта тад, госпођице моја? Шта ћу тада да чиним? Хоћете ли да по примеру из неких глупих романа долазим на оближњи брежуљак и копним у сузама гледајући у хладне зидине ваше тамнице, и најзад умрем следећи навиком неких рђавих немачких песника и романсијера, је ли тако, госпођице? Али, прво, допустите ми да вам пријатељски кажем да се ствари тако не раде; а друго, ја бих и вас и ваше родитеље подобро истукао зато што су вам дозвољавали да читате француске књиге; јер француске књиге добру не уче. То је

отров... кужни отров, госпођице моја! Или ви мислите, дозволите да вас упитам, или ви мислите да ћемо ми, тако и тако, побећи некажњени, па овај, велите... хтели бисте колибицу на обали морској, и да почнемо да гучемо, расправљамо о разним осећањима и тако проведемо цео живот у благостању и срећи, и после да добијемо и птића, па овај... тако и тако, оче наш и виши саветниче Олсуфије Ивановичу, ето, вели, добили смо птића, па поводом тог срећног случаја скините са нас проклетство и благословите брачни пар. Не, госпођице, опет вам кажем да се ствари тако не раде, и прво је притом да неће бити гугутања, немојте се надати. Данас је муж, госпођице моја, господар, а добро и лепо васпитана жена треба да му у свему угађа. А нежности се данас, госпођице, не воле у наше индустријско доба; прошло је, велим, доба Жана Жака Русоа. Муж, на пример, сад долази гладан са дужности, па вели: има ли што, душице, да се зложим, да мало вотке попијем, харингицу коју поједем? Ви, госпођице, морате увек имати у приправности и вотке и харинге. И, муж се с апетитом залаже, а на вас и не гледа, него каже: иди, вели, мачкице, у кухињу, припази ручак; и једва ако вас једанпут недељно пољуби, па и то равнодушно!... Ето тако је то по нашим, госпођице моја. Па и то, велим, равнодушно!... Ето тако ће бити ако о томе расправљамо, ако је већ о томе реч и ако се тако гледа на ствар... А шта ћу ја ту? Зашто сте мене, госпођице, умешали у своје каприсе? „Племенити створе, што патиш мене ради, занавек драг срцу моме, итд.“ Прво, ја, госпођице моја, ја и нисам за вас, сами знате да нисам мајстор у комплиментима, да не волим говорити разне намирисане глупости, да не марим за удварање, а са фигуром својом се, признајем, не бих могао подичити. Лажнога хвалисања и стида ви у мени нећете наћи; ја вам се, ево, исповедам сасвим искрено. Велим, ето, ствар је таква да ја имам само отворену и искрену нарав и здраву памет; а интригама се не бавим. Ја нисам интригант, и тиме се поносим – ето, тако је то!... Крећем се међу добрим људима без маске и, да вам све кажем...”

Одједном господин Гољаткин задрхта. Риђа, сасвим покисла брада његовог кочијаша опет завири к њему, иза дрва...

– Одмах ћу, пријатељу; знаш, пријатељу, одмах ћу, ево ме за

тренутак – одговори господин Гољаткин дрхтавим и изнемоглим гласом.

Кочијаш почеша затиљак, затим поглади браду, затим учини један корак напред... застаде и неповерљиво погледа господина Гољаткина.

– Одмах ћу, пријатељу, ја, видиш ли... пријатељу... ја ћу само мало, ја, видиш ли, пријатељу, само ћу тренутак овде... видиш ли, пријатељу...

– А можда нећете ни ићи? – рече најзад кочијаш коначно и одлучно прилазећи господину Гољаткину.

– Не, пријатељу, одмах ћу. Ја, видиш ли, пријатељу, очекујем...

– Тако...

– Ја, видиш ли, пријатељу... Из ког си села, драги мој?

– Ми смо спахијски...

– А је ли ти добар спахија...?

– Па, тако.

– Јест, јест, пријатељу; причекај ту, пријатељу. Ти, овај, видиш ли, пријатељу... а јеси ли одавно у Петрограду?

– Годину дана већ возим...

– Је ли ти добро, пријатељу?

– Па, тако.

– Јест, пријатељу, јест. Захвали провиђењу, пријатељу. Ти, пријатељу, доброг човека да тражиш. Данас су добри људи постали ретки, драги мој; тај ће те опрати, нахранити и напојити, драги мој, тај добри човек... А понекад ћеш видети да се и уз злато сузе лију, пријатељу... видећеш жалостан пример; тако је то, драги мој...

Кочијаш као да се сажали на господина Гољаткина.

– Па добро, ја ћу причекати. А хоћете ли ви дуго чекати?

– Не, пријатељу, не, ја, знаш, овај... ја више и нећу чекати. Како ти мислиш, пријатељу? Ја се уздам у тебе. Ја и нећу више овде чекати...

– Али можда нећете ни ући?

– Не, пријатељу, не; а ја ћу ти већ платити, драги мој... ето тако је то. Колико ти дугујем, драги мој?

– Па, колико смо се погодили, господине, толико и дајте. Чекао сам вас, господине, дуго, и немојте човеку чинити нажао, господине.

– Па, ево ти, драги мој, ево ти. – Ту господин Гољаткин даде шест рубаља кочијашу и, озбиљно решен да више не губи време, то јест да умакне док је читав, тим пре што је ствар била потпуно решена и кочијаш отпуштен, па према томе и није имало више шта да се чека – појури из дворишта, изиђе на капију, окрете налево, и као без душе, задихан и радостан, наже да бежи. „Оно, можда ће се још све окренути боље“ – мислио је – „а ја сам се на овај начин спасао невоље.“ Заиста, господину Гољаткину постаде одједном необично лако на души. „Ех, кад би све хтело да се окрене боље!“ – помисли наш јунак, уосталом, и сам мало верујући својим речима. – „Ето, ја, овај...“ – мислио је он. – „Не, боље да учиним онако, и с друге стране... Или боље да урадим онако?...“ – Док се тако колебао и тражио кључ и решење за своје сумње, наш јунак дотрча до Семјоновскога моста, а кад је стигао до Семјоновског моста, одлучио је разборито и коначно да се врати. „Тако је и боље“ – помисли он.

– „Боље да с друге стране, то јест, ево овако. Бићу тамо као стран посматрач, па крај; ја сам, велим, само посматрач, страно лице и ништа више, и ма шта да се деси, ја нисам крив. Ето тако је то! Е, па тако ће сад и бити.“

Пошто је решио да се врати, наш се јунак одиста и врати, тим пре што је имао срећну мисао да сад остане као сасвим страно лице. „Тако је и боље; не одговараш ни за шта, а видећеш што је потребно... ето тако!“ То јест, рачун му је био најтачнији, и с тим свршено. Пошто се умирио, склонио се опет под тихо окриље своје мирне и сигурне гомиле дрва, и почео пажљиво да гледа у прозоре. Овога пута није требало дуго гледати и очекивати. Наједанпут кроз све прозоре указа се неко необично кретање, почеше да промичу неке појаве, разгрнуше се завесе, читаве групе људи окупише се на прозорима Олсуфија Ивановича; сви су нешто тражили и осматрали

у дворишту. Заштићен својом гомилом дрва, и наш јунак поче такође радознано да прати опште комешање и са интересовањем да промаља главу и лево и десно, колико му је то допуштала кратка сенка од гомиле дрва, која га је скривала. Наједанпут се уплаши, задрхта, и умало што се не стропошта од ужаса. Учини му се, боље рећи, он се досети да они тамо не траже некога или нешто, него да траже баш њега, господина Гољаткина. Сви гледају у његовом правцу, сви показују на ту страну. Да бежи, није могао: приметиће га... Пренеражени господин Гољаткин стиште се што је могао јаче уз дрва, и тек тад опази да га је издајничка њихова сенка преварила, да га није целог скривала. С највећим задовољством пристао би сад наш јунак да се увуче између дрва у неку мишју рупицу. Али то је било апсолутно немогуће. У мукама својим, поче он најзад одлучно и право да гледа у све прозоре одједном, тако је и боље... И наједном пропаде од стида. Опазише га јасно, сви су га одједаред опазили, сви су му махали рукама, сви климали главом, сви су га звали, шкљоцнуше браве, отвори се неколико окана, неколико гласова истовремено поче нешто да му довикује... „Чуди ме како те девојчурке не туку још од детињства“ – мрмљао је у себи наш јунак, сасвим изгубљен. Наједанпут са степеништа истрча он (зна се ко) само у мундиру, гологлав, задуван, поигравајући, трупкајући и поцупкујући, испољавајући вероломно највећу радост што најзад види господина Гољаткина.

– Јакове Петровичу – зацвркута човек, познат као бескорисно ништавило – Јакове Петровичу, зар сте ви овде? Ви ћете озепсти. Овде је хладно, Јакове Петровичу. Изволите у собу.

– Не, не, Јакове Петровичу! Не, ја тек онако, Јакове Петровичу – промуца покорним гласом наш јунак.

– Не, не, не може то тако, Јакове Петровичу; они вас моле, најпокорније моле да дођете, очекују нас. Кажу: усрећите нас и доведите Јакова Петровича овамо. Ето тако.

– Не, Јакове Петровичу, ја, видите ли, боље је да ја... Боље је да идем кући, Јакове Петровичу... – говорио је наш јунак изгарајући на лаганој ватри и смрзавајући се од стида и ужаса у исто време.

– Не, не, никако! – зацвркута одвратни човек. – Не, не, нипошто! Пођимо! – рече он одлучно и повуче господина Гољаткина старијег према улазу. Господин Гољаткин старији испрва није хтео да иде; али како су сви гледали па би противљење и одупирање било глупо, наш јунак пође; уопште није знао шта се с њим збива. Нека, најзад нека иде куд иде!

Пре него што је наш јунак успео да се колико–толико поврати и дође к себи, обрео се у дворани. Био је блед, разбарушен, измучен; мутним очима прелете сву ту гомилу – ужас! Дворана, све собе – све, све је – било препуно. Мноштво људи, читав букет дама, све се то тискало око господина Гољаткина, све се устремило ка господину Гољаткину, све је то носило на својим раменима господина Гољаткина, који је врло добро опазио да га потискују на неку страну. „Ваљда не опет к вратима“ – сину господину Гољаткину кроз главу. Заиста, нису га потискивали к вратима, него право ка удобној наслоњачи Олсуфија Ивановича. Поред наслоњаче, с једне стране, стајала је Клара Олсуфјевна, бледа, уморна, тужна, али богато одевена. Господину Гољаткину нарочито падоше у очи бели цветићи у њеној црној коси, што је чинило изванредан утисак. С друге стране наслоњаче стајао је Владимир Семјонович, у црном фраку, с новим орденом у рупици. Господин Гољаткина водили су под руку и, како је већ речено, право к Олсуфију Ивановичу – с једне стране господин Гољаткин млађи, који је ставио маску смерности и добронамерности, што је нашег јунака бескрајно обрадовало, с друге стране Андреј Филипович, с најсвечанијим изразом на лицу. „Шта ли је то?“ – помисли господин Гољаткин. Кад је видео да га воде к Олсуфију Ивановичу, њему као да муња сину пред очима. Кроз главу му пролете мисао да су ухватили писмо. У неизрецивој муци стаде наш јунак пред наслоњачу Олсуфија Ивановича. „Шта ли ће сад са мном?“ – помисли у себи. Наравно, он ће смело, то јест, отворено, а у исто време и племенито; тако и тако, рећи ће, итд. Али оно чега се наш јунак, изгледа, бојао, није се десило. Олсуфиј Иванович је примио веома лепо господина Гољаткина и, мада му није пружио руку, ипак је, гледајући га, завртео својом седом, поштовања достојном главом – завртео некако свечано и тужно а и

благодоклоно. Тако се бар причинило господину Гољаткину. Њему се чак причинило да је у мутном погледу Олсуфија Ивановича заблистала суза; он подиже очи и виде да и на трепавицама Кларе Олсуфјевне, која је ту стајала, као да заблиста сузица; па и у очима Владимира Семјоновича је као такође било нешто слично; па се, најзад, и непоколебљива и мирна достојанственост Андреја Филиповича слагала с општим саучешћем и сузама, а онај младић који је некада тако лично на важног саветника горко је плакао, користећи се тим тренутком... Или се све то можда само причинило господину Гољаткину, зато што се и он сам распакао и јасно осећао како му вреле сузе теку по хладним образима... Гласом пуним жецања, помирен с људима и са судбином, волећи у том тренутку не само Олсуфија Ивановича, не само све госте укупно него чак и свог опаког близанца, који сада, канда, није био нимало opak, па чак ни близанац господина Гољаткина, него сасвим стран и веома љубазан човек – обратио се наш јунак Олсуфију Ивановичу желећи да излије дирљиво своју душу, али, препун свега што се у њему накупило, није могао ама баш ништа да објасни, само је речитим гестом, ћутке, показао на своје срце... Тада Андреј Филипович, вероватно желећи да поштеди осетљивост седога старца, одведе господина Гољаткина мало у страну, остави га слободног и сасвим препусти самом себи. Наш јунак поче се пробијати кроз густу гомилу гостију, смешећи се, мрмљајући нешто себи у браду, мало изненађен, али у сваком случају скоро сасвим помирен с људима и са судбином. Сви су му се склањали с пута, сви су га гледали с неком чудном радозналошћу и са неким необјашњивим загонетним саучешћем. Наш јунак пређе у другу собу: иста пажња свуда; нејасно је чуо како се цела гомила гура за њим, како прате сваки његов корак, како кришом између себе нешто врло занимљиво разговарају, врте главом, причају, расправљају и шапућу. Господин Гољаткин би врло волео да зна о чему то они тако расправљају и шапућу. Кад се обазрео, опази поред себе господина Гољаткина млађег. Господин Гољаткин, осетивши потребу да га ухвати за руку и одведе у страну, најусрдније замоли другог Јакова Петровича да га у свим његовим будућим подухватима потпомаже, а у критичним тренуцима не оставља. Господин Гољаткин млађи важно климну главом и чврсто стиште руку

господина Гољаткина старијег. Нашем јунаку устрепта срце у грудима од наврелих осећања. Он се гушио, осећао је да га нешто тако тишти, тишти; да га све те очи, уперене у њега, некако притискују и гуше... Господин Гољаткин, узгред, опази оног саветника који је носио власуљу. Саветник га је гледао строгим и испитивачким погледом, који опште саучешће није нимало смекшало... Наш јунак, дакле, реши да оде право к њему, да му се насмеши и одмах да се с њиме објасни; али ствар некако није успела. У једном тренутку господин Гољаткин се готово сасвим обезнани, изгуби и свест и осећање... Кад се повратио, виде да се врти у широком кругу гостију који су га опколили. Наједанпут из друге собе позваше господина Гољаткина; позив одјекну по свој гомили. Сви се узбунеше, сви залармаше, сви појурише на врата прве дворане, нашега јунака изнесоше готово на рукама, при чему се сурови саветник у власуљи нашао скоро уз самога господина Гољаткина. Најзад га узе и за руку, и посади га поред себе, преко пута наслоњаче Олсуфија Ивановича, уосталом, на приличној удаљености од њега. Сви који су били у собама поседаше у неколико редова око господина Гољаткина и Олсуфија Ивановича. Све се утиша и умири, нас та опште свечано ћутање, сви су гледали у Олсуфија Ивановича, очигледно очекујући нешто необично. Господин Гољаткин опази да су уз наслоњачу Олсуфија Ивановича и преко пута саветника сели други господин Гољаткин и Андреј Филипович. Ћутање се настављало; нешто се збиља очекивало. „Тачно као кад у некој породици неко одлази на далеки пут; сад треба само да се дигну и помолe се богу“ – помисли наш јунак. Наједном наста неко необично комешање и прекиде сва размишљања господина Гољаткина. Десило се нешто што се одавно очекивало. – „Долази, долази!“ – прође кроз гомилу. – „Ко ли то долази?“ – пролете кроз главу господину Гољаткину, и он задрхта од неког чудног осећања. – „Време је!“ – рече саветник и пажљиво погледа Андреја Филиповича; Андреј Филипович, опет, погледа Олсуфија Ивановича. Олсуфиј Иванович достојанствено и свечано климну главом. – „Устанимо“ – рече саветник, дижући господина Гољаткина. Сви устадоше. Тад саветник узе за руку господина Гољаткина старијег, а Андреј Филипович господина Гољаткина млађег, и свечано саставише два потпуно иста

човека усред гомиле која их је окруживала у напетом очекивању. Наш јунак, у недоумици, обазре се унаоколо, али га одмах зауставише и указаше на господина Гољаткина млађег, који му пружи руку. „Хоће да нас помире“ – помисли наш јунак и ганут пружи руку господину Гољаткину млађем, а затим испружи и главу према њему. Исто то учини и други господин Гољаткин... Ту се господину Гољаткину старијем учини да се његов подмукли пријатељ смешка, да је хитро и обешењачки намигнуо свој оној гомили што их окруживаше, да у лицу злонамерног господина Гољаткина млађег има нечег кобног, да је он чак начинио неку гримасу у тренутку свог Јудиног пољупца... Господину Гољаткину поче бучати у глави, пред очима му се смрче, учини му се да огромна маса, читав низ сасвим истих Гољаткина с лармом упада на сва врата у собу, али је било касно. Звонки издајнички пољубац одјекну, и...

Тада наста сасвим неочекивана ситуација... Врата која воде у дворану бучно се отворише, и на прагу се указа човек чија сама појава следи господина Гољаткина. Ноге као да му прирастоше за земљу. Крик замре у његовим стегнутим грудима. Уосталом, господин Гољаткин је знао све унапред, и одавно већ предосећао нешто слично. Непознати се важно и свечано приближавао господину Гољаткину. Господин Гољаткин је врло добро познавао ту појаву. Често ју је виђао, врло често, видео ју је и данас... Непознати је био висок и крупан човек, у црном фраку, с високим одликовањем о врату, са густим и веома црним залисцима – за потпуну сличност му је недостајала само цигарета у устима... Поглед непознатог, као што већ рекосмо, следио је до ужаса господина Гољаткина. С важним и свечаним изразом пришао је страшни човек злосрећном јунаку наше повести... Наш му јунак пружи руку; непознати узме његову руку и повуче га за собом... С изгубљеним, утученим изразом на лицу обазре се наш јунак око себе.

– То је, то је Крестјан Иванович Рутеншпиц, доктор медицине и хирургије, ваш стари познаник, Јакове Петровичу! – зацвркута нечији одвратан глас уз само уво господина Гољаткина. Он се осврну; то беше одвратни, подлим душевним особинама испуњени близанац господина Гољаткина. Пакосна и злокобна радост сијала му је на

лицу; он је с одушевљењем трљао руке, с одушевљењем окретао на све стране главу, с одушевљењем облетао око свих и око свакога, био спреман да од одушевљења одмах ту отпочне да игра; најзад скокну, зграби свећу из руку једнога од слугу, и пође напред осветљавајући пут господину Гољаткину и Крестјану Ивановичу. Господин Гољаткин је јасно чуо како су се сви тискали, гњавили један другога, сви уједно, у један глас, почели да понављају за господином Гољаткином: „То није ништа; не бојте се, Јакове Петровичу, па то је ваш стари пријатељ и познаник, Крестјан Иванович Рутенштиц...“ Најзад изиђоше на свечано, јако осветљено степениште; и на степеништу је било доста света. Бучно се отворише излазна врата, и господин Гољаткин се створи на излазу заједно с Крестјаном Ивановичем. Пред улазом су стајале кочије у које су била упрегнута четири коња, која су нестрпљиво фрктала. Злуреди господин Гољаткин млађи у три скока стрча низ степенице, и сам отвори кочије. Крестјан Иванович убедљивим покретом замоли господина Гољаткина да седне. Уосталом, убедљиви гост није био потребан; било их је доста да му помогну да уђе... Обамирајући од ужаса, господин Гољаткин се осврте: јако осветљено степениште било је начичкано светом, ода свуд су га гледале радознале очи; Олсуфиј Иванович лично председавао је на највишем одморишту степеништа, у својој удобној наслоњачи, и пажљиво и с дубоким саучешћем пратио све што се дешава. Сви су очекивали. Нестрпљив жагор пролете кроз гомилу, кад се господин Гољаткин осврнуо.

— Ја се надам да ту нема ничега... ничега за осуду... или што би могло изазвати строгост... и пажњу свих, у погледу мојих службених односа? — рече изгубљено наш јунак. Унаоколо се зачу жагор и граја, сви су одмахивали главом. Сузе брызнуше из очију господина Гољаткина.

— У том случају, ја сам спреман... ја се потпуно поверавам... и предајем своју судбину Крестјану Ивановичу...

Тек што је господин Гољаткин изустео да своју судбину предаје Крестјану Ивановичу, оте се свима што су га окружавали страشان, заглушан, радостан узвик, и прође као злослутан одјек по светини што је ишчекивала. Тад Крестјан Иванович с једне стране, а Андреј

Филипович с друге, узеше господина Гољаткина под руку и почеше да га смештају у кочије, а двојник је, по свом подлом обичају, помагао одостраг. Несрећни господин Гољаткин старији баци свој последњи поглед на све и сва и, дрхтећи као маче које су полили хладном водом – ако се може допустити то упоређење – попе се у кочије, а одмах за њим седе и Крестјан Иванович. Вратанца кочија се затворише, чу се ударац бича по коњима, коњи повукоше кола, све наже за господином Гољаткином. Продорни, бесомучни узвици свих његових непријатеља полетеше за њим, као за срећан пут. Још извесно време су нека лица промицала око кола која су одвозила господина Гољаткина; али мало–помало су заостајала, док најзад не ишчезоше сасвим. Најдуже је издржао пакосни близанац господина Гољаткина. С рукама у џеповима својих зелених панталона, трчао је он задовољна лица, поскакујући час с једне, час с друге стране кочија; понекад се чак хватао за прозорски оквир и, обесивши се о њега, промаљао би главу кроз прозор и у знак опроштаја слао господину Гољаткину пољупце. Али и он поче да малаксава, све ређе и ређе се појављивао, док најзад није потпуно ишчезао. Господина Гољаткина потмуло затишта срце у грудима, а млазеви вреле крви ударали су му у главу; осећао је гушење, хтео да се раскопча, разголи прса, заспе их снегом и полије хладном водом. Најзад паде у занос... Кад се освестио, видео је да га коњи вуку неким непознатим путем. Десно и лево црнела се шума, било је глуво и пусто. Одједном је премро: два огњена ока гледала су у њега из мрака, и та два ока сијала су злослутном пакленом радошћу. – То није Крестјан Иванович! Ко је то? Или је то он? Он! То је Крестјан Иванович, али не онај пређашњи, него други Крестјан Иванович! То је страшни Крестјан Иванович!...

– Крестјане Ивановичу, ја... ја, чини ми се... ништа, Крестјане Ивановичу – поче бојажљиво, дршћући, наш јунак, желећи да покорношћу и смиреношћу бар мало умиловити страшнога Крестјана Ивановича.

– Ви добијате од државе стан, дрва, лихт и послугу, чега ви нисте достојни – зазвуча строго и страшно, као пресуда, одговор Крестјана Ивановича.

Наш јунак крикну и ухвати се за главу. Авај! Одавно је он то предосећао.

Напомене

- [1](#) Покривена чаршија у Петрограду оног доба. – Ред.
- [2](#) Француски: *saп-fason* – без устезања. – Ред.
- [3](#) Деликатесне радње у старом Петрограду. – Ред.
- [4](#) Реакционарни француски политичар из доба рестаурације. – Ред.
- [5](#) Алузија на Криловљеву басну. – Ред.
- [6](#) Близак влади реакционарни лист. – Ред.
- [7](#) Псеудоним О. И. Сенковског (1800–1850), познатог критичара и белетриста оног времена. – Ред.
- [8](#) Лажни цар Димитрије. – Калуђер који се почетком XVII века издавао за сина Ивана Грозног, Димитрија: после смрти Бориса Годунова дошао је на руски престо. – Ред.